

**JÉ
LEN
KOR**

3

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1966

Pályázati felhívás

A szocialista színházkultúra további fejlődésének egyik feltétele, hogy színházaink minél több új, szocialista eszmeiségű, magas művészi színvonalú magyar drámát mutathassanak be. Ez szolgálná leginkább színházművészetünk újért való küzdelmét, a szocialista tudatformálás színházainkra háruló feladatainak végrehajtását.

E célkitűzéseket szem előtt tartva a Művelődésügyi Minisztérium és a Magyar Írók Szövetsége pályázatot hirdet eszmeileg – művészileg korszerű drámai alkotásokra. Pályázni lehet bármilyen műfajú drámai alkotással, amely még nyomtatásban nem jelent meg, nem mutatták be színházakban, rádióban, televízióban és egyetlen színház elfogadott műsortervében sem szerepel.

A pályaművek beadásának határideje: 1966. október 1.

A hat példányban legépel, jelíges borítékkal ellátott pályaművet a Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főigazgatóságára kell beküldeni (Budapest, V., Szalay u. 10. IV. em. 57.).

A zsűri a pályázat eredményét 1966. november 15-én hirdeti ki.

I. díj 100 000 Ft
 Két II. díj, egyenként 50-50 000 Ft
 Három III. díj, egyenként 30-30 000 Ft

A díjnyertes, valamint a nem díjazott, de kiemelkedő eszmei-művészi értékű pályaművek kiadására a pályázatot meghirdető és lebonyolító szervek az illetékes kiadóvállalatoknak az eredmény kihirdetése után javaslatot tesznek.

Budapest, 1966. január.

Művelődésügyi Minisztérium Magyar Írók Szövetsége

Számunk szerzői:

ANGYAL ENDRE
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BOSNYÁK SÁNDOR
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYŐZŐ
GALSAI PONGRÁC
GARAI GÁBOR
GÁBOR ZOLTÁN
KISS ISTVÁN
KOCZOGH ÁKOS
LORÁND IMRE
MARGÓCSY JÓZSEF
MEZEI ANDRÁS
NAGY-TÓTH LAJOS
OZSVÁTH KÁROLY
PÁL JÓZSEF
POMOGÁTS BÉLA
ROMVÁRY FERENC
RÓNAI BÉLA
SIMONYI IMRE
SIMOR ANDRÁS
SZILÁGYI VILMOS
TALPASSY TIBOR
THIERY ÁRPÁD
TÜSKÉS TIBOR
UNGVÁRY RUDOLF
VÉGH ANTAL

Képek:

BÉRCZES GÁBOR
HORVÁTH OLIVÉR
KAJÁN TIBOR
KORNISS DEZSÓ
NAGY ISTVÁN
RIPPL-RÓNAI JÓZSEF
SZIGETHY ISTVÁN

VISSZHANG

A Novi Sad-on megjelenő *Magyar Szó* újévi számában Zágor György, a Magyar Népköztársaság jugoszláviai nagykövete egyebek mellett a Jugoszlávia és Magyarország közötti kulturális kapcsolatokról nyilatkozott. Ebből idézünk:

... Mindkét ország illetékesei egyetértenek abban, hogy a kulturális együttműködést jelentősen tovább kell bővítenünk... E téren sokat tehetnek a sajtó kulturális rovatai, az irodalmi és művészeti folyóiratok, a könyvkiadók, a színházak, a rádió és a televízió...

Az ilyen jellegű együttműködésre és kapcsolatszélesítésre szép példaként említhetném meg a Novi Sad-i Fórum kiadóvállalat sokirányú tevékenységét, a magyarországi több tízezres példányszámban megjelenő *Nagyvilág* és *Jelenkor* folyóiratok jugoszláv irodalomnak szentelt számait, a jugoszláviai *Mogučnosti* című folyóirat magyar irodalomnak szentelt számát...

*

Herceg János írja *A Jelenkor* délszláv száma c. cikkében: "... Milyen jól megférnek egymás mellett a magyar és délszláv költők, mennyire feloldódik minden idegenség ebben a fesztelen, természetes és csöppet sem ünnepélyes bemutatkozásban! Mintha nem is egy ismeretlen szellemi világra nyitotta volna ki ablakát a *Jelenkor*, hanem csak rokon népek megszólaltatóit hagyta volna fellépni a dobogóján, ahol ugyanakkor Bartók Béla emlékét idézik, aki a délkelet-európai népek dalainkincsében mutatta ki ezt a rokonságot...

Azt hiszem, éppen ez a közvetlen egyszerűség, a minden ünnepélyesség és eltogódottság nélküli érintkezési mód a helyes és természetes két szomszédos nép viszonyában. Most már csak az kell, hogy az alaposabb megismerést a hasonló találkozások újabb és újabb alkalma kövesse. De ez már nemcsak a pécsi folyóirat dolga lesz."

(Magyar Szó, 1965. december 19.)

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM
1966. MÁRCIUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

CSORBA GYÖZŐ versei: Lélek és ősz, Tűz és jég, Jön az angyal, Régi szilveszter, A test csodái, Változat egy Li Taj-po-versre - - - - -	195
<u>THIERY ÁRPÁD</u> : A vonat (dráma) - -	198
PÁL JOZSEF versei: Akár testünkben a halál, Jujeaná, A híd - - - - -	210
MEZEI ANDRÁS versei: Tél, Jákob, Igazol	212
SIMONYI IMRE: Vers - - - - -	213
VÉGH ANTAL: Az életétől a haláláig (elbeszélés) - - - - -	214
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei: Költő szolt, Apám lombfűrészsel babrált, Bizakodó, Szép hálámat - - - - -	218
SIMOR ANDRÁS: Meditáció éjszaka az íróasztal mellett (vers) - - - - -	220
GÁBOR ZOLTÁN versei: Március, Tavaszi kötelességről - - - - -	221
CSÁNYI LÁSZLÓ versei: Egy lány megy le a lépcsőn, Naplórészlet - - - - -	222
<u>NAGY-TÓTH LAJOS</u> : Két megye határán	224
GARAI GÁBOR: Töredékek a szomorúságról (vers) - - - - -	229

ÉLET ÉS KULTÚRA

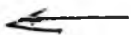
SZILÁGYI VILMOS: Mozaikok nyugati úti-naplómból - - - - -	231
OZSVÁTH KÁROLY-KISS ISTVÁN: Ifjúságunk erkölcsi szemléletéről (II. rész) -	238
LORÁND IMRE: Az irodalmi sznobizmusról - - - - -	243
GALSAI PONGRÁC: Kaján - - - - -	247

Kiállítási napló

UNGVÁRY RUDOLF: Korniss Dezső kiállítása - - - - -	253
ROMVÁRY FERENC: Horváth Olivér művei Pécssett - - - - -	256

ÉLŐMŰLT

TÜSKÉS TIBOR: Régi dunántúli folyóiratok - - - - -	260
TALPASSY TIBOR: Eltévedt garabonciás -	266
KOCZOGH ÁKOS: Rippl-Rónai üzenete -	273

MARGÓCSY JÓZSEF: Emlékezések a vajdasági irodalomról	- - - - -	279
ANGYAL ENDRE: Jiří Wolker: Vendég áll a házhoz	- - - - -	282
POMOGÁTS BÉLA: Robert Musil: Törless iskolaévei	- - - - -	284
RÓNAI BÉLA: Nemes István: A képszerűség eszközei Radnóti Miklós költészetében	- - - - -	285
BOSNYÁK SÁNDOR: Kiss Dénes: Arcom a Föld	- - - - -	287

Képek

SZIGETHY ISTVÁN rajzai	- - -	197, 230
BÉRCZES GÁBOR: Fametszet	- - -	209
rézkarc	- - -	213
linómetszet	- - -	217, 228
NAGY ISTVÁN rajza	- - -	223
KAJÁN TIBOR: Irodalomtörténet	- - -	248
Epigon	- - -	249
A kritikus	- - -	251
Lelki gyakorlat	- - -	252
KORNISS DEZSŐ: Kalligráfia, 1959	- - -	255
HORVÁTH OLIVÉR: Koncert	- - -	257
Tihanyi öböl	- - -	259
RIPPL-RÓNAI JÓZSEF: Kerámia tál	- - -	275
Egy vidéki ferbli társaság	- - -	277

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72.- Ft.
Egyéni előfizetési csekk száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk száma: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

66-305 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

LÉLEK ÉS ÓSZ

Akvarel-táj, kő-lélek, márvány-lélek.
 A márványnak nem árt a pára, nem árt a kőnek.
 Láthat a szem bolyhos kontúrokat, zilált
 síkokat, omlatag szerkezetet: a lélek
 kő, márvány a lélek, a változó évszakra mitse hederít.

A lélek évszakai mások, a lélek ideje más:
 vénebben jár a vén tőkék és fák között,
 ismeri makacs ritmusuk, buzgó rabságuk, ismeri
 gyámoltalan védekezésük, hogy mindenről lemondanak,
 csak megmaradjanak, kopáran, szürkén, bármiképp.

Egy-nyári lepkék, bogarak tébolya pezseg mindenütt,
 a pusztulás előtti láz kavarja-űzi őket.
 A lélek kő-nyugodt, előre s vissza tudja már,
 lepkék, bogarak istene, kiben szorozva-osztva
 jelen van sorsuk-lényük valahány mozdulása.

A pára majd fölszáll, a lepkék, bogarak tébolya kihúny,
 új arcot ölt a táj, aztán megint, aztán megint,
 cirmosodik a szem, kútja mélyül, sötétedik.
 A lélek kő, márvány a lélek, szigorú és kemény,
 legfőljebb néhány karcolásnyit változik.

TŰZ ÉS JÉG

Tücsökhang fekete fodra
 reszket föl a csillagokra
 a csillagok is remegnek
 ében jégben dideregnek

Parázs ég csontjainkban
 ereinkben áram cikkan
 testünk tornyos-nagy máglya
 az ég magasát veri lángja

Tűz-ujjad ahol érint
 bőröm majdhogy kivérzik
 ami bennem legbent székel
 az is hozzád veszékel

az is jutván közeledbe
 beléd átcsapni szeretne
 s bár összekavarva a rendet
 veled egybeömlöni benned

A csillagok remegnek
 ében jégben dideregnek
 Zuzmara hull az égből
 szánk széle vacogva kékül

Testünk tornyos-nagy máglya
 tarajostul megfagy a lángja
 s vészjelként olthatatlan
 vöröslök az alkonyatban.

JÖN AZ ANGYAL

Hát jön az angyal jön az angyal
jön s tanúkat hallgat ki rólam

Mi lesz ha szólal majd a csengő?
Szégyenkezve megyek a fához
gavallérságot és kegyelmet
látok nevem mögé kirakva

Hát jön az angyal jön az angyal
talán felém is elvetődik
ágyam szélére ül fehéren
fehér parázs tűz dől belőle
átüt rajtam fölgyújt kiegész

S a tanúk hiába dohognak
gyerekszívvvel megyek a fához.

RÉGI SZILVESZTER

Tombola volt s tánc hajnalig.
Ternó, kvaternó . . . , porcelán-
bögrét és káposztagyálut
nyertem, s parasztlegény-barátaimmal,
mikor magunk maradtunk,
eljártam egy kesergőt.
Aztán meg szürkület felé
újévet indultunk köszönteni.

Egy ifjú párhoz vitt első utunk.
A férj – kevéssel azelőtt legény-
pajtásunk – ádáz bömbölésre
eresztett csak be.

A szobába törtünk.

Az asszony két fonatba bontott
hajával, pislogó szemével ágyban
maradt, és csöppet sem látszott örülni.
Cigánydalt ordítottunk, bort kerestünk.
A férj hosszú alsóban futkosott,
míg nem került elő ital.

A melegtől, a döngölt szoba föld-
szagától, az asszonytest és az ágy
illatától szédülve támolyogtam
ki a szabadba, szinte úgy vedeltem
a csípős, tiszta levegőt, de ekkor
egyszerre fázni kezdtem, szóvalan
s rosszkedvű lettem, és hiába
kérdézték társaim: „Mi van veled?”,
otthagytam válasz nélkül őket.

A TEST CSODÁI

Tevékeny zürzavar, ha rendje megbicsaklik,
kések, török, csigák észvesztett kergülése,
eleven, sürgeteg izmok, tagok hűdése,
sok csöpp szennyvíz-patak, mely árkából kisiklik.

Egyetlen bőriszák szűk éjjelébe gyűrve
hibbant irtózata percnek, történelemnek,
vér-kásás harcterek, széjjelszakadt kötelmek,
pieta, állatok, rabságba kényszerülve. –

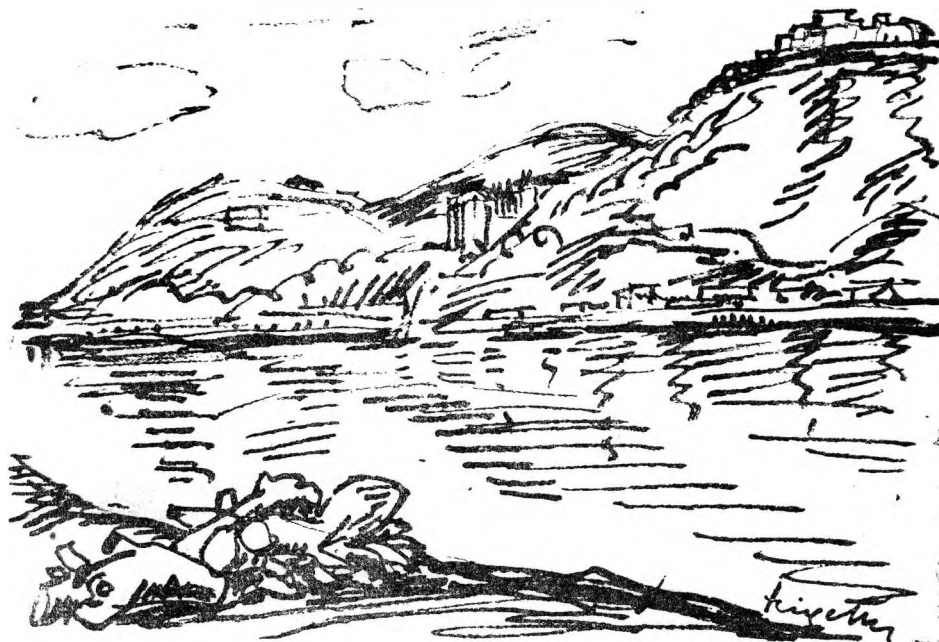
S kölykök karácsonyi szíve is, óceánok
bősége, működés, mely zene már magában,
csillagok, csillagok, határtalan világok.

Lélekké is bomol a pete az anyában,
s nől olyan új virág, melynek illata, szirma
együtt-mozdul a szél örök fuvallatában.

VÁLTOZAT EGY LI TAJ-PO-VERSRE

Itthon vagyok a szokott ágy ölében.
A szomszédos szobákban feleségem
és lányaim, álomba hullva mélyen.

Bedől a holdfény, padlómra csorog.
Arcom megrándul. Hazagondolok.

SZIGETHY ISTVÁN rajza

A vonat

Dráma egy felvonásban

Szereplők:

Lax

Max, az öccse

A lány

A riporter

(A dráma színpadának tulajdonképpen nincsenek reális kötöttségei, viszont nem is vehet el a különböző lépcső vagy más jelrendszerekben. Több variáció lehetséges. Elképzelhető egy olyan színpad, amely a színek változásán és a színeknek egymáshoz való viszonyán alapszik, de elképzelhető egy fény és árnyékmezőkre felosztott játéktér is. Egy biztos pontra azonban szükség van, ez szükségképpen nem a színpadtér centruma, talán egy körszerű emelvény, amire esetleg le is lehet ülni, vagy valami más, a fantázia szerint, de egy fix pont, ami térnek, időnek és lelkiállapotnak egységes centruma lesz.)

Lax a háborús nemzedékhez tartozik. Körülbelül harmincöt éves, esetleg negyven. Régióta a város lakója, itt élte át a szőnyegbombázásokat, és életének legfontosabb mozzanatait. Becsületes alak, tele van egyéni felelősségérzettel, de már teljesen felszívódott, olyan lett, mint a város, amelyben él: rendezetlen, örökké a válaszutak között bolyongó s nyugtalan. *Lax* művelt. Tizenhat évig járt iskolába; tudja, hogy miért ölték meg Tibériust, s hogy a repülőgépek a második világháború folyamán hány tonna bombát szórtak le az emberek fejére. Különös fickó, de nem ellen-szenves.

Max az öccse. Előző nap érkezett a városba. Ez fontos körülmény. Értelmes fiú, utálja az érzelmeskedést és a szimbólumokat, tiszta, hidegfejú, kissé nyers. Tudja, hogy a tudatot csak a lét határozhatja meg. Legalább tizenöt év választja el *Lax*tól.

A lány. *Lax* modellje. Szép, egészséges, szinte a tökéletességig nőstény. Tigris. Vagy párdúc. Mindegy. Mint *Max* kivételével a dráma

valamennyi szereplője, ő is a vonat ideges bűvöletében él, de gondolatai a dráma nagy részében tulajdonképpen csak átszűrődések, többnyire *Lax* pillanatnyi hangulatán. Az ő vonatja csak valahol a mélyebb rétegekben, a lelke mélyén száguldozik. *Lax*ról a legfantasztikusabb dolgokat is hajlandó elhinni. A szerelmes nő teljes alázatával. Önállótlán, ösztönös, ragaszkodó, sok benne a fölösleges nosztalgia.

A riporter. Nemcsak összekötő szerepe van. Létezésének, megjelenésének lehet valami általános jellege is, ő a város, a hivatal, a közember, az újság, a nyilvánosság, tehát a képzeletben lehet szociológus; lehet tisztviselő a bevándorlási hivatalban, vagy tényleg egy módszeres riporter.

A nézőtérrel szemben egy jól működő hangszórót kell elhelyezni.

A dráma kezdetén a színpad a riporter és *Max* beszélgetésével együtt kissé tavasziasan kezd megvilágosodni, derűs, éneklően világos színekkel.)

RIPORTER: *(Bekapcsolja a magnetofont, látszik, hogy nagy gyakorlata van a szakmában.)* Mióta tartózkodik a városban?

MAX: Tegnap érkeztem.

RIPORTER: Állás? Egyetemi felvétel? Vagy valami nőügy?

MAX: A bátyámhoz jöttem.

RIPORTER: Mivel foglalkozik a bátyja?

MAX: Festőművész.

RIPORTER: Melyik irányzathoz tartozik?

MAX: Úgy tudom, hogy lenézi az irányzatokat.

RIPORTER: *(Furcsán mosolyog.)* De nem mindegy, hogy melyiket nézi le az ember. Igaz?

MAX: Ehhez én nem értek.

(A riporter kikapcsolja a készüléket, feláll, tesz néhány lépést, körbe is járhatja a kör-szerű emelvényt, mintha gondterheltnék lát-szana, majd ismét bekapcsolja a magnetofont.)

RIPORTER: Szokott még játszani?

MAX: Most már nem nagyon.

RIPORTER: Gyerekkorában mi volt legkedvesebb játéka?

MAX: Az indiánosdi a lehető legkedvesebb játékom volt.

RIPORTER: Mi volt a maga szerepe ezekben a játékokban?

MAX: Én voltam a Szikla Fej.

RIPORTER: Ez a törzsfőnök volt?

MAX: Nem. Semmiképpen se volt törzsfőnök. Inkább varázslónak lehetne nevezni.

(A riporter elgondolkozva nézi Maxot.)

RIPORTER: Körülbelül száz kérdésem van. Legépeltem, hazaviheti és gondolkozhat a válaszokon. Holnap vagy holnapután majd találkozunk.

MAX: Szívesebben válaszolnék most azonnal.

RIPORTER: *(Csodálkozva néz Maxra, azután vállat von.)* Ahogy akarja. *(Kérdés feltévései folyamatosak, hivatalosak.)* Tudna valamit mondani a hivatásról?

MAX: Úgy általában?

RIPORTER: Ahogy magának szimpatikusabb, csak őszinte legyen.

MAX: *(Folyamatosan, egy kicsit gépiesen beszél.)* A hivatás az, amiért a kudarccokat is hajlandók vagyunk vállalni.

RIPORTER: És a karrier?

MAX: Ezzel a szóval szemben neveltetésünknel fogva ellenszenvvel vagyunk.

RIPORTER: Mit tud arról az évről, amelyikben született?

MAX: Amit a történelemkönyvben tanulunk.

RIPORTER: Mikor született?

MAX: 1946-ban.

RIPORTER: Emlékszik erre a szóra, hogy infláció?

MAX: *(Egy pillanatig töpreng.)* Na, persze. Infláció plusz stabilizáció.

RIPORTER: Tud még valamit arról az évről?

(Max sokáig gondolkozik.)

MAX: Olvastam a kivégzésekről.

RIPORTER: Tud erről valami közelebbit is?

MAX: *(Megrázza a fejét.)* Nem emlékszem, hogy többet olvastam volna.

RIPORTER: Mit gondol, kiket végeztek ki abban az évben?

MAX: Csakis a nép ellenségeit.

RIPORTER: Mi jut eszébe, ha azt mondom: háborús bűnös?

MAX: Hitler.

RIPORTER: Más nem?

MAX: Horthy.

(A riporter a zsebéből egy darab papírt vesz elő, erre írta fel a kérdéseket, belenéz.)

RIPORTER: Szereti a rendet?

MAX: Ha értelmes az a rend.

RIPORTER: Hogy érti ezt?

MAX: Ezt másképpen nem lehet érteni.

RIPORTER: Fel tudná áldozni valamiért az életét?

MAX: Attól függ. Meggondolás nélkül örülség. A becsületért az ember persze képes lehet ilyen áldozatra.

RIPORTER: Esetleg egy eszméért?

MAX: Biztos. De ez bennem még nem alakulhatott ki. Talán majd öt vagy hat év múlva.

RIPORTER: Mit vár az élettől?

MAX: Elég sokat.

RIPORTER: És az emberektől?

MAX: Több meggyőződést. Nem jó az, ha valaki sehova se tartozik. Persze, nem úgy kell valahova tartozni, hogy csak kiabálok. Cselekedni is kell.

(A nézőtérrel szemben elhelyezett hangszóróból előbb csak távolról, majd valamivel közelebről egy Diesel-mozdony kürtjének szaggatott, figyelmeztető bűgása hallatszik. A színpadon uralkodó lények ettől kezdve fokozatosan válnak egyszerűvé és mind komorab-bá, hogy a dráma végén ridegen fehérek és egyszerűek legyenek. A riporter hirtelen fel-tigyel a kürtjelzésre.)

RIPORTER: Hallja? ... A vonat.

MAX: *(Csodálkozva nézi a riportert, ő nem hallotta a jelzéseket.)* Milyen vonat?

(A riporter nem válaszol, kelleetlenül összezedi a holmiját, kicammog, egy pillanatilag visszánéz: reménytelenség és megvetés, ez van a szemében. A győzelemhez szokott, erőszakos emberek néznek így, ha valaki elzavarja őket valahonnan. A színpad ezután elsötétül, ez alatt a Diesel-mozdony dudája egyenletesen, de nem fülsértően bűg, majd a színpad lassan kivilágosodik. Észrevehetően már nem olyan tavaszias, mint az első jelenetben volt. Max mellett Lax ül. Testvérek és testvériesek.)

MAX: Már előtte is gyanús volt nekem, hogy nincs ki a négy kereke. Mindenféle ostoba kérdéseket tett fel nekem, hogy szoktam-e még játszani, meg ilyeneket, azután egyszer csak megemelte a fejét, mintha a levegőben szimatolt volna, majd furcsán rámnézett. *(Utánozza a riporter hangját.)* Hallja?... A vonat. Ezt mondta, összeszedte a holmiját, azután itthagytott.

LAX: *(Bólint.)* Valószínű meghallotta a kürtjelzést.

MAX: Miféle kürtjelzést?

LAX: A vonat kürtjelzéseit.

MAX: *(Furcsán néz Laxra.)* Milyen vonatról beszélsz?

LAX: Az állomás bejárata előtt hosszú, figyelmeztető jelzéseket szokott leadni. Ilyenkor az egész város felfigyel. Van aki befogja a fülét, mások elkezdnek rohanni, mintha vadászpülők elől menekülnének, mások pedig, ahol éppen vannak, megszegeylenül összecsomagolnak, mintha csúfosul legyőzték volna őket. Ki hogyan reagál, ez lelkiismereti kérdés.

MAX: Itt valami tévedés lehet. Én semmiféle kürtjelzést nem hallottam.

LAX: *(Ingatja a fejét, furcsán mosolyog.)* Attól még jelezhetett a vonat, sőt: át is roghatott az állomáson. Igaz?

MAX: Miféle vonatról beszélsz hát?

LAX: *(Mosolyog.)* Különös egy vonat ez, Max. Nagy sebességgel átrobog a völgyben, már a völgy bejáratánál elkezd dudálni, s dudál, dudál, mintha keresztül akarja rajtunk gázolni. És a lelkünk, és a lelkünk, Max, ilyenkor összerezzen, mint a bűnösöké.

MAX: De hát miféle vonatról beszélsz te?

(Csend van.)

MAX: Van ennek valami menetrendje? Vagy útiránya? Vagy végcélja?

LAX: Az igazság az, hogy úgy tűnik, mintha mindig itt volna közöttünk. Vagy leg-

alábbis egyre többet volna itt közöttünk. Többet nem tudok. Csak jön, megy, és a lelkünk mélyén él egy furcsa, bizonytalan vágyakozás, hogy egyszer majd meg fog állni. De hát arra még egyikünk se készült fel, hogy mit csinálunk majd, ha egyszer tényleg megáll. Nehéz helyzetbe kerülünk, az biztos.

MAX: *(Ideges.)* Mi közöd van ehhez a vonathoz?

LAX: Mi közöd van az istenhez, ha válásos vagy? Mi közöd van a levegőhöz? Vagy az ígéreteidhez?

MAX: *(Nyers, mert tulajdonképpen nagyon tehetetlennek érzi magát.)* Mit csinál ez a vonat? Honnan jön, hova megy? Miért nem válaszolsz erre? Mi közük van az embereknek ehhez a vonathoz? Mi ez a vonat? Egy vonatnak száma van, vezetője van, ön- és rak súlya van, indulási állomása, és végcélja van. Ezt értem, de te állandóan csak azt hajtogatod, hogy csak jön, megy, a lelkünk mélyén él egy furcsa vágyakozás, hogy egyszer majd meg fog állni... *(Elhallgat.)*

LAX: Azt is mondhatom, hogy az egész város hisz benne. Ez megnyugtató?

MAX: De hát ez nevetséges! Egy egész város! A város különben sem érdekelt engem. Azt akarom tudni, hogy neked, a bátyámnak mi közöd van ehhez a vonathoz?

(Lax szórakozottan ingatja a fejét, maga elé bámul.)

LAX: Ez a város tizenhét szőnyegbombázást élt át. Én itt voltam a szőnyegbombázások idején, láttam a várost. Ebben a városban a háború alatt több ezer embert ártatlanul kivégeztek. Volt úgy, hogy felmentem ide aへgyre, órákig néztem a város fölött lebegő füstöket, és nem tudtam, hogy brikettet tüzelnek-e éppen, vagy valamelyik jóbarátomat dugták be a kemencébe... Azután volt idő, amikor ebben a városban bezárták a szülőotthonokat és az iskolákat, amikor betiltották az újságokat, és amikor azt mondtam: egy életem, egy halálom, a jelszó: hazudni nem szabad. És egy hét múlva úgy éreztem, hogy a legnagyobb hazug én vagyok... Azután odahívtak egy asztalhoz és megkérdezték, hogy kik vagyunk mi tulajdonképpen? Azt mondtuk: húszévesek vagyunk, meg tizenhat évesek. Tehát minden vagyunk. Jól van, válasszolták és megveregettek a vállunkat. És éltünk: az igazság, a jólét, a viszonyok, az elosztási módszerek, a jövő, a hazugság, a hallgatás, a fáradtságok és a múlt különös

kis béklyóiban. És azután egyszercsak feltettük magunknak a kérdést: mit tettünk, hogy megakadályozzuk? Vagy mit tettünk, hogy elősegítsük?

(Hallgatnak.)

MAX: A vonatról beszélj.

LAX: Ez összefügg a vonattal.

MAX: Szeretném látni egyszer a vonatodat.

LAX: Meglehet, hogy egyszer majd te is megláthatod... Bár jól vigyázz, mert érkezett egyszer ide egy világotázó. Kinevetett bennünket. Azt mondta: szánalmasak vagyunk. Azt mondta: olyanok vagyunk, mint az indiánok, és tulajdonképpen csak egy üveg pálinkára van szüksége a lelkünknek. Azután virtuskodva a sinek közé állt. Halálra gázolta a vonat.

(A hangszóróból ismét a Diesel-mozdony kürtje hallatszik. Lax mint egy érzékeny vad feltigyel. Az ő reakciója más, mint a riportéré volt, láthatóan nyugtalanra válik, ez se félelem, de valami turcsa, nyomasztó feszültség.)

LAX: Hallod?... A vonat!

MAX: *(Figyel, de semmit se hall, az arcán teljes a bizonytalanság; kis idő múlva idegesen felkiált.)* Hát teljesen megőrültetek? Lax! Én semmit se hallok!...

(Max szavait elnyomja a fokozódó erejű kürtjelzés. Lax feláll, elindul kiéle, nem túl gyorsan, de nem is kényelmesen, mintha száz-ezerszer csinálta volna már ezt, mintha kötelességet teljesítene. A színpad közben elsötétül. Egy ideig a sötétben csak a Diesel-kiürt távolodó jelzése hallatszik, majd a színpad ismét világos lesz, egy fokkal viszont megint ridegebbek a színek. A riportér és Max a körszerű emelvényen ül. Max egy árnyalattal gondterheltebbnek látszik, mint az első riportéjelenetben.)

RIPORTER: *(A mikorofont Max szája elé tartja.)* Most a szerelemről fogunk beszélgetni.

MAX: *(Bólint.)* Jó.

RIPORTER: Volt már szerelmes?

MAX: Hogyne.

RIPORTER: Miért éppen abba a lányba?

MAX: Az akkori izlésemnek éppen az a lány felelt meg.

RIPORTER: Ismeri a lányokat?

MAX: Sok lánnyal beszéltem már.

RIPORTER: Mi a véleménye róluk?

MAX: Szépek, csak meg ne szólaljanak. Szerintem érzelmileg felelőtlenek.

RIPORTER: Felvázolok egy tételt magának: van két teljesen egyforma képességű, egyforma képzettségű és egyforma életkorú ember, egyforma anyagi helyzetben. Állást keresnek. A különbség csak annyi közöttük, hogy az egyik férfi, a másik pedig nő. Ha magának, tegyük fel módjában volna dönteni; melyiket alkalmazná?

(Hosszú csend.)

MAX: A nőt.

RIPORTER: Miért?

MAX: A nők rokonszenvesebbek.

(A riportér megint előveszi a zsebéből a papírt, amire a kérdéseket írta, átkutja, majd visszateszi a zsebébe.)

RIPORTER: Maga szerint milyen lehet egy agglegény élete?

MAX: Vegyes. Negyvenen fölül nem lehet valami túlságosan érdekes. Egyébként pedig, ha valamiből sok van, akkor rendszerint semmi sincs.

RIPORTER: Volt már maga részeg?

MAX: Elítélem a részegséget.

RIPORTER: És a verekedést?

MAX: Ez egy őskori tempó.

RIPORTER: Mi a véleménye arról, hogyha egy lány nála sokkal idősebb férfivel jár?

MAX: Nagyon elítélem.

RIPORTER: Miért?

MAX: Nem szeretem az egyenlőtlen helyzeteket. Az egyenlőtlességben gyakran megtalálható a tisztességtelen is.

RIPORTER: Milyenek találja a saját korosztályát?

MAX: Úgy viselkedünk, amilyenek vagyunk. Nem teszünk úgy, mint ha éreznénk valamit, ha éppen semmit sem érzünk. Ha mások azt hiszik, hogy könyörtelenek és számszerűek vagyunk, akkor ez az ő dolguk. Egy biztos: őszinték és igazságosak akarunk lenni...

(Max utóbbi szavai alatt a színpad kezd fokozatosan elsötétedni. A sötétség alatt a hangszóróból hosszan, hosszabban, mint ed-

dít, a vonat egyenletes, ruganyos csattogása, illetve időnként a kürtjelzés hallatszik. Amikor a színpad ismét világos lesz, a színen Lax és a lány tartózkodik. Lax a színpad hátsó terében áll, a lány közepén ül, az állát az öklére támasztva tűnődik. Nem most kezdték el a beszélgetést.)

LAX: Tegnap egy fontos üzenetet akartam neked átadni.

LÁNY: Miért nem adtad át?

LAX: *(Szórakozott, látszik, hogy tulajdonképpen máshol jár az esze.)* Tulajdonképpen, ha jól meggondolom, nem is volt olyan fontos. Egyébként mit mondtam volna, ha az anyád nyit ajtót?

LÁNY: Megmondtam otthon, hogy idejárom és a modelled vagyok.

LAX: Nem kellett volna ezt megmondani.

LÁNY: Miért?

LAX: Nem tudom. Nem kellett volna.

LÁNY: Valamit mondani kellett, és nekik végeredményben mindegy.

LAX: Mit szóltak?

LÁNY: Semmit. Csak az apám sóhajtott egyet lefekvés előtt, hogy fiatal vagyok hozzád.

LAX: Mit jelent ez?

LÁNY: Nem kell komolyan venni.

LAX: *(Kötőzködik, a gúnyos, tehetetlen ember szokott így viselkedni.)* Egy modellek az a dolga, hogy húsz éves legyen. Legfeljebb huszonöt. És legfeljebb szüljön egy Maurice Utrillót, mint Suzanne Valadon kisasszony... Egy festő meg minél idősebb, annál jobb... Csakhogy te nem modell vagy, hanem hónapok óta az ágyamban fekszel, és titokban azt hiszed, hogy előbb-utóbb elveszlek feleségül... Ezt nem mondtad meg otthon az apádnak lefekvés előtt?

(Hosszú csend van.)

LÁNY: *(Tulajdonképpen nem is sértődött meg, a ragaszkodás alázata ez.)* Lehet, hogy nem is akarok a feleséged lenni.

LAX: Hát akkor mit akarsz?

(Vár, de a lány nem válaszol.)

LAX: Csak azt ne mond, hogy a segítségemre akarsz lenni, mert egyszer részegen összefecsegtem valamit a magányosságomról, vagy mert olyan szomorú képeket festek, hogy az embereknek összefacsarodik a szívük... *(Egyre idegesebb, mintha valami súlyosan rá-*

nehezedne a lelkére, a szavaiban több a szomorúság, mint az ironia.) Levetkőzöl, végigfekszel az életemen, és azt hiszed, hogy megsegítettél. A lelked mélyén biztos vagy ebben. Kifizeted a villanyszámlámat, és közben eszedbe se jut, hogy egész hónapban áramszünet volt. Kinos ez így, nem?... És különben mit tudsz rólam? Például a képeimről? A festéjeimről? Az ecsetjeimről?

(A lány hallgat, Lax odamegy hozzá.)

LAX: Mit tudsz rólam azonkívül hogy milyen magasra nőtem, hogy a pálinkafajták közül a cseresznyét szeretem elsősorban, s hogy hajlandó vagyok egymásután kétszer is megenni a babfőzeléket. De mit tudsz a múltamról? Mit tudsz például arról, hogy egyszer fel akartam áldozni az életemet az egyik barátomért? Mire emlékszel például az első napból, amit mi együtt töltöttünk? Volt első nap? Mi történt azon a napon? Milyen volt a házak színe? A félelem kinezott-e bennünket, vagy csak egyszerűen fáradtak voltunk? Aznap kaptam táviratot, vagy egy másik napon?... Mondj el mindent, amit arról a napról tudsz. Mert én már mindent elfelejtettem.

LÁNY: *(Halkan.)* Kinyitottad az előszoba ajtót, és úgy jöttünk be, mint a tolvajok.

LAX: *(Kesernyésen felnevet.)* És nem lopunk semmit.

LÁNY: Éreztem, hogy volt egy pillanat akkor. Az egész olyan volt, mintha becsuktam volna a szememet: nem volt város, nem volt vonat, nem volt előszoba, festőállvány se volt, csak te voltál, meg egy különös bizonytalanság, mintha minden befejezetlenül állt volna előttünk, és ránk várt a feladat, hogy befejezzük.

LAX: És most hol van az a pillanat?

LÁNY: Nem tudom. Nincs. De ha éreztem, akkor biztos, hogy volt.

LAX: *(Fel és alá járkal.)* A kölnivizet nem érezted véletlenül, amit szétpermeteztem a szobában, mielőtt lementem érted a kávéházba? *(Halkan felnevet.)* Minden nő azt hiszi, ha felmegy egy férfi lakására, hogy keresztet hadjáratra indul. Sajnos nem így van. Ugyanis egész rövid idő alatt kiderül, hogy a szavaknak értelmük van. Azt mondtam neked: minden. Te könnyelműen azt válaszoltad nekem: minden. Ez nagy szó. Elfelejtettük ezt jól átgondolni.

LÁNY: El akarsz küldeni?

LAX: Miért küldenék el? Te vagy a város legjobb nője. A képeimet azért veszik meg, mert téged ábrázolnak, és én elég fáradt vagyok ahhoz, hogy minden úgy maradjon, ahogy eddig volt... Ilyenkor a férfiak azt szokták mondani, hogy azelőtt más voltam. Természetesen én is más voltam. Naponta kétszer átúsztam a folyónkat, nagy széles folyó volt ez, mint a Missziszipi, és repülőgépet akartam vezetni. Ez férfiasan hangzik, ugye? Mondhatok még mást is. Ilyeneket, hogy tizenöt éves koromban egy őrmester felesége volt az első komoly szerelmem, hogy egyszer leugrottam egy hidról, hogy ez voltam, meg az voltam, te meg csak hallgatsz a prédikációt, ahogy illik, és nekem egyszerűen eszembe jut, hogy ez ma már olyan nevetségesen hangzik. És megértem, hogy jobb, ha minden úgy marad, ahogy pillanatnyilag van.

LÁNY: Mintha attól félnél, hogy ellenségek vannak, ugye?

LAX: Mindenkinnek vannak ellenségei.

LÁNY: Megbántottak?

(Hallgatnak.)

LAX: Nem bíztak bennem. Ez rosszabb. Úgy gondoltam, hogy kapok majd egy kettősfedelű repülőgépet, amivel csodálatos trükköket fogok bemutatni az embereknek... Van egy trükk, eddig az egész világon csak egy amerikai fickó tudta megcsinálni. Felemelkedik egy csomó összekuszált fonállal, mondjuk ezer méter magasságba, és addig nem száll le a földre, amíg a kettősfedelű géppel ide-oda keringve ki nem bogozza és fel nem gombolyítja a fonalat... *(Fanyarul felnevet.)* Jó trükk, mi? Csakhogy nem vettek fel annak idején a repülőiskolába. Később azután jelentkeztem a személyzeti osztályon. Sejtettem, hogy azonnal elolvassák az életrajzomat, és a dátum helyére odairtam: pontosan tudom, hogy a második világháború alatt a repülőgépek hány bombát szórta az emberek fejére, ez minden, és önök nem gondolhatnak olyant, amit én ne tudnék végrehajtani.

LÁNY: És gondoltak olyant?

LAX: Magam gondoltam. Ez tisztességes volt.

LÁNY: Miért nem vártad meg, amíg mások kijelölnek neked egy feladatot?

LAX: Sose volt elég türelmem ahhoz, hogy várjak. Mindig úgy éreztem; nekem nem sok időm van arra, hogy felfedezzenek. Egyébként, a személyzeti osztályon mások dolgoz-

nak már, de időközben megöregedtem. Sőt, néha úgy tűnik, mintha legalább kétszáz éves volnék.

LÁNY: Csak harminchat. Vagy harminchét?

LAX: *(Szomorúan mosolyog.)* Csak. Különös szó ez. Ahányszor kimondom, vagy nekem szegezik: úgy érzem, hogy valami alól fel akarnak menteni... Tegnap igazoltattak az utcán. Belenéztek az igazolványomba, aztán barátságosan megveregették a vállamat és azt mondták: maga még úrhajós is lehetne... Azt mondják, harminchat éves vagyok, még úrhajós is lehetnék, és közben azt hiszik, hogy ezzel minden el van intézve. És a lelkem? Az, mit gondoltok; hány éves lehet? Legalább kétszáz. Részletezve még talán ennél is több. A szőnyegbombázások annyi mint: legalább harminc év. A füstök, a tüzek és a halottak látványa: húsz év. A szervezetem az inflációk idején kevés cukrot és vitamint kapott, ez huszonöt év. Minimálisan is. A megkülönböztetések, mondjuk: tizenöt év. A kötelező hazugságok legalább huszonöt év, de ebben nem vagyok egészen biztos, lehet, hogy negyven. A visszafojtott szerelmek: ez nem magához való, azt hagyja békében a magasabb szempontok miatt, amaz a barátom szerelme volt: ki tudja hány év ez? A szorongások. A várakozások. Sokszor úgy tűnik, hogy a világ kezdete óta várok valamire. És persze, a bűneim. A bűneim legalább száz évet jelentenek az életemben.

(Lax mint egy kistű tűnődik.)

LAX: A képek? Hát ez nehéz ügy. Magam se tudom, hogy állok a képeimmel. Talán beszélni kellene velük.

LÁNY: Úgy érted ezt, hogy megváltoztál?

LAX: Lehet, hogy én változtam meg, de az is lehet, hogy mások változtak meg. Te amikor most idejöttél, azt mondtad, hogy itt maradsz nálam éjszakára.

LÁNY: Amikor akarod, mindig itt fogok maradni.

LAX: *(Felnevet.)* Hát ez szép! Azután jön majd egy nap, amikor nem maradsz itt. Vajon akkor te fogsz megváltozni, vagy mások változnak meg?

LÁNY: Honnan tudjam én ezt előre? Lehet, hogy elküldesz, de az is lehet, hogy magamtól megyek el.

(Lax szomorúan bámul maga elé.)

LAX: Tegnap az öcsém is ezzel állított be hozzám. Mint egy hobó, aki szállást kér éjszakára.

LÁNY: Nem vártad?

LAX: Nem hívtam.

LÁNY: És mit fogsz csinálni?

LAX: Semmivel se többet, mintha látogatóba jött volna hozzám.

LÁNY: Találkoztam vele délelőtt a kávéházban. Jókedvűnek látszott, és egy riporter mikrofont tartott a szája elé.

LAX: Én is körülbelül így érkeztem ide. Jóhiszeműen, óriási tervekkel. Tele voltam ambícióval, és mindenkit az asztal alá ittam. Minden pontos volt és fegyelmezett, mint a jól szerkesztett menetrendben. Egy riporter beteken át üldözött. Mindent tudni akart rólam... Furcsán, fölényesen néztem az emberekre, ha csüggedten arról beszéltek, hogy van egy vonat, ami át szokott robogni itt a völgyben és a városon, mint egy fantom. Megborzongtam, ha figyelmeztettek: hallom-e a Diesel-mozdony kürtjelzéseit? Semmit se hallottam. Egyetlen hangot se. Mintha teljesen megsüketültem volna.

(Hosszan, egyenletesen csengetnek, a csengetést néma csend követi.)

LÁNY: Csengettek.

LAX: Félsz?

LÁNY: Nem félek, de egyszerűbb helyzetet is el tudnék magamnak képzelni.

LAX: A csengetés miatt?

LÁNY: Nem tudom. A csengetés nem érdekel. Az se szokott érdekelni, amikor a barátaid bevonulnak a műterembe, mindent telefüstölnek, mindent megisznak, sokszor az én pénzemet is megisszák, ha levetkőzöm, a szemüket legeltetik rajtam, és esküdni mernének, hogy a világ legszerencsésebb nője vagyok... Miért zavarna ez a csengetés? Semmivel se gyötrelmesebb ez, mint egymásra bámulni, vagy kibúvókat keresni. Persze, valami egyszerűbbet szeretnék. Egy betegséget. Mondjuk egy könnyű náthát. Vagy egy szimpla részegséget. Vagy csak menni az utcán, egészen addig, amíg elfáradok. Valami egyszerűbbet szeretnék, csak úgy. Amit meg tudok magyarázni, aminek értelme van, amivel védekezni vagy támadni lehet.

(Ismét hosszú csengetés hallatszik. Lax és a lány, mintha egymásra várnának, majd a színpad szélénél megjelenik Max. Az arca derűs, kiegyensúlyozott.)

LÁNY: *(Különös, nőies kis ironia terül szét az arcán.)* Nekem igazán nincs terhemre.

LAX: Tudod, hogy ki az?

LÁNY: Semmit se tudok, de ebben a városban így senki se csönget. Túl egyszerű ez így. Mondhatnám: naiv.

MAX: A monszun útjai kiszámíthatatlanok, mondta valaki mögöttünk, azután elkezdett esni az eső, és behúzódtunk egy kapu alá. A riporter bosszús volt, mintha én rendelttem volna meg az esőt...

(Teljes sötétség borul a színpadra, a lány kimegy, de a sötétség alatt is tolyk Lax és Max között a feszés hangulatú, kissé ellenséges beszélgetés.)

LAX: Tudtad, hogy itt van a lány?

MAX: Tegnap találkoztam vele először.

LAX: Érte jöttél?

MAX: Miért jöttem volna érte? Csak köszöntem neki, ő visszaköszönt és elpirult.

LAX: Hol köszöntél neki?

MAX: A lépcsőházban. De tudtam, hogy nincs hozzá jogom.

(A színpad kivilágosodik.)

LAX: *(Bosszúsán sétál a színpadon le és fel, közben önmagának morogja.)* Pontosan úgy viselkedem, mint a gyakorlatlan autós, akit megelőznek az országúton, és azt hiszi, hogy megalázták.

MAX: A riporter bosszús volt, mintha én rendelttem volna meg az esőt. Egy ideig csak állt mellettem, rám se nézett, aztán megkérdezte, hogy milyen fogadtatásban volt részem.

LAX: Mit válaszoltál?

MAX: Azt, hogy a fogadtatás az én számomra csak másodrendű kérdés.

LAX: Megmondtad neki, hogy miért jöttél?

MAX: Annyit mondtam, hogy itt volt az ideje.

LAX: Ez így homályos. Félre lehet érteni.

MAX: Azt is mondhattam volna, hogy te vagy az elsőszülött, és engedelmséggel tartozom neked. Ez így világosabb?

LAX: Azt kellett volna mondanod, hogy hivatalosan jöttél. Pontosabban azt, hogy nem hívtalak.

MAX: Nem várhattam tovább. Húsz éves vagyok.

LAX: Minél tovább vár az ember, annál könnyebb valahol ottmaradni. Megszokja a helyet. Lassan a testvérévé válik mindennek: a házaknak, az útszakaszoknak, a hirdetőtábláknak. Mindenkinék, ha mondom.

MAX: Ezt magad se hiszed. Évek óta várok. Fáradt vagyok a várakozástól, és türelmetlen. Úgy éreztem, mintha becsaptál volna.

LAX: Azt hiszed, mert utánam jöttél, így jobb lesz?

MAX: Amikor elváltunk egymástól, azt mondtad: majd üzensz értem, és akkor haldéktalanul jöjnek utánad. Idáig vártam az üzenetre.

LAX: Nem akartam, hogy utánam gyere. Ez nem jutott véletlenül az eszedbe?

MAX: Nem tehettem mást. Egy idő óta különös görcsök lépnek fel bennem, mintha a lelkem valami romlott, túlélt ételt kapott volna, és nem tudok mit kezdeni ezekkel a görcsökkel. Úgy viselkedem, mint egy vadállat, ha közeledik a holdtölte. Állandóan az utazásod előtti éjszakára gondolok. Egész nap együtt csatangoltunk, este kimentünk a folyóhoz. Pontosan emlékszem, mintha tegnap vagy tegnapelőtt történt volna. A fok mögött tüzet raktunk, mint a csavargók, és belebámultunk a lángokba. Azután lementünk a partra, beleültünk a csónakba és azt mondtad: a tengerig nem fogsz kikötni... A bolyánál egy öreg folyami halász igazított útba bennünket; csak a víz folyásával együtt fiúk, akkor nem éri magukat meglepetés, mondta. Furcsa, kemény kalapja volt. Egy ideig velünk csurgott a vizen. Az evezőt néha belemártotta a folyóba és a fák életéről beszélt. Azután megkérdezte, hogy mi akarsz lenni, ha kinől a szakállad. Azt mondtad: szitakötőket fogsz festeni.

LAX: *(Rosszkedvűen.)* Szitakötőket. Pontosan így van.

MAX: És repülni akartál.

LAX: Repülni akartam. Ez is igaz, de erre már nem jutott időm.

MAX: A riporter valami mást mondott.

LAX: Mit?

MAX: Azt, hogy meg se kísérelted. Azt, hogy egy idő óta úgy viselkedsz, mintha fölösleges volnál. Súlyos vádak ezek, és én még csak ellenkezni se tudtam.

LAX: Mást nem mondott ez a riporter?

MAX: Azt is mondta, hogy abbahagytad a festést.

(Lax hosszan maga elé bámul.)

LAX: Nem hagytam abba, tévedett a riporter. De kizárólag éjszaka dolgozom. Al-mukban festem le az embereket. Az egész várost. A tárgyakat is csak akkor, ha idegenek és mozdulatlanok. Amit csinálók, azt az emberek és a tárgyak sohase láthatják, mert amikor én festek, ők mindig alszanak... Őt éve festek egy képet. Mindig becsúszik valami, aminek nem volna szabad becsúszni: egy különös vonal, egy színárnyalat, egy fényfolt.

MAX: Tökéletes akarsz lenni?

LAX: Tökéletes? Az nem. De így tisztességesebb.

MAX: Miért kell ehhez éjszaka festeni?

LAX: Éjszaka nem látják, hogy állandóan csak kinlódok. Önmagammal és az anyaggal. Ez minden, amit a magaménak mondhatok. Tudom, hogy ez egy kicsit zavaros, és fárasztó, hogy mások ennél sokkal többet mondhatnak a magukénak, de ez tisztességesen az enyém. Se több, se kevesebb. Ez vagyok.

(Hosszú csend.)

MAX: Azon a bizonyos éjszakán egész másról volt szó közöttünk...

LAX: *(Közbeveg.)* Tudom, a tengerekről meg a fák életéről.

MAX: És most úgy beszél, mintha akkor nem hittél volna abban, amit mondtál.

LAX: Hinni valamiben s megérni, ez két dolog.

MAX: Mert te nem jutottál le a tengerhez, azt hiszed, hogy lehetetlen oda eljutni?

LAX: Nem lehetetlen, csak több mint nehéz.

MAX: És a fák?

LAX: A fák egy idő után menthetetlenül kiszáradnak.

MAX: Azt akarod ezzel mondani, hogy forduljak vissza?

LAX: Ha megfigyelted, a város szélén, alig száz méterre a viaduktól áll egy tábla. Azt mondják, valami kiöregedett autóversenyző állította fel. Azt írta rá: apuskám, egy lépést se tovább, bár innen már nem nagyon fordulhatsz vissza, de közlöm veled: itt van a világ vége.

MAX: Mindegy. Ott nem maradhattam tovább, ott valami megszűnt. Nevezheted gyerekkornak, vagy aminek akarod. Tenni akarok valamit. Egyszerűen így: tenni. Ez olyan érthetetlen? Arra születtem, hogy tartozzak valakihez vagy valamihez. Egy eszméhez, egy

emberhez, egy elkötelezettséghez. Mindegy, hogy minek nevezed.

LAX: Ha majd jól átgondolod a helyzetedet, akkor rá fogsz jönni, hogy túl egyszerű ez így: arra születtem, hogy tartozzak valakihez vagy valamihez. Mindenki arra született, csak azután eltelik egy csomó idő, közben úgy érzed, valamit elkövethettél, amit nem bocsátanak meg neked, azt hiszed, hogy százszázalékos életet élsz, azután egyszer felteszed magadnak a kérdést: megtettél-e mindent azért, akihez tartozol? Vagy meg is fordíthatom: egyáltalán szüksége van-e valakinek arra, hogy odatartozz hozzá?

MAX: *(Egy élénk gesztus kíséretében felugrik.)* Nem hiszek neked.

(Az első pillanat ez, amikor Lax úgy érzi; közötté és Max között kínosan nagy a távolság. Megpróbál finom fölénybe burkolózni.)

LAX: Én megsejtem majd, amikor megérted a helyzeted fonákságát. Ez valószínűleg egy éjszaka fog bekövetkezni, pokolian nagy részegségben. Ismerem a diagnózist. Azzal alszol majd el, hogy másnap egészen új életet fogsz kezdeni. Én pedig másnap reggel nem fogok szokás szerint pontosan fél hétkor felkelni, hanem a paplan alá dugom a fejemet és várok. Úgy teszek majd, mintha mélyen aludnék. Ennyivel tartozom neked.

MAX: Itt fogok maradni. A megállapodás már megtörtént. A riporter felvázolta, hogy mit tehet a város az én érdekében, és ennek fejében mit kell tennem nekem.

LAX: Amikor idejöttem, engemet is felkeresett egy riporter.

MAX: *(Meglepődik.)* És?

LAX: Kifaggatott a múltamról, a folyókról, a félelmeimről, a lányokról, a gyerekkor törekvéseiről, a származásomról. Mindenről. Azután felvázolta előttem a jövőmet. Ilyeneket kérdezett, hogy mit tudok arról az évről, amelyikben születtem? Szeretem-e a rendet? Fel tudnám-e áldozni valamiért az életemet? Mit várok az élettől és az emberektől?...

(Max közbekiált.)

MAX: Hagyd abba!

(Lax elhallgat, nagy csend van.)

MAX: Ez volt az a riporter?

LAX: Egy másik volt. Azóta már meghalt. Elmentem a temetésére is, de nem mindegy ez? ... Amire a riporter épít: világos. Az ember mindig úgy érzi, hogy más volt és más lesz, csak éppen arra nem gondol, hogy milyen az adott pillanatban. Az én pályafutásom is így kezdődött. Jött egy kedélytelen, északias külsejű riporter, udvariasan a szám elé tartotta a mikrofont. Mindent tudni akart rólam, és azt mondta: őszinte legyek, mert ennek alapján fognak megítélni.

MAX: *(Örvényszerűen keverednek benne Lax szavai.)* De az is lehet, hogy hazudsz... *(A bátyjára néz.)* Sőt: biztos, hogy hazudsz.

LAX: Arra nem gondolsz, hogy tájékozott vagyok?

MAX: *(Láthatóan elég nehezen szedi össze magát.)* Egész úton attól féltem, hogy a falakat majd nem tudom megszokni. A kórházban is legjobban a falak miatt szenvedtem. A gyerekkori városban az egész olyan volt, mintha ezüst színű füstökből épült volna fel minden. Észre se vettem, hogy nincsenek falak.

LAX: Ne bántsd a falakat, Max. Falak nélkül semmire se megyünk, ezt én már megértettem. Nem véletlen, hogy ahol megjelenik a civilizáció, azonnal munkához lát és elkezd különböző címeken falakat építeni. Minél civilizáltabbak vagyunk, annál nagyobb szükségünk van a falakra.

MAX: És a falak helyett valami oknál fogva éppen veled kell megküzdenem. Kínos ez, Lax.

LAX: Amíg nem jöttél, itt minden elviselhetőnek látszott a számomra. Bizonyos nosztalgiaiak ugyan időnként így is feléledtek bennem, de ezeket sohasem vettem komolyan, és ezek egy idő óta már semmivel se viselték meg jobban a lelkemet, mint egy pohár pálinka, vagy egy görbelábú nő látványa.

(Hosszú csend, Max nem válaszol.)

LAX: Azt mondtad: szeretnéd egyszer látni ezt a vonatot. Nos, elárulom neked, egyszer mindenki szemben találja magát vele, ha van bátorsága szembenézni a mulasztásaival. Azt mondtam: vonat. De tulajdonképpen hajó is lehetne. Vagy egy léggömb. Ha így jobban megfelel a hangulatodnak. Mindegy, hogy minek nevezed a mulasztásaidat.

MAX: Mulasztásokról beszélsz nekem, amikor éppen döntő lépésre szántam el magam?

LAX: Egy idő után tele vagyunk mulasztásokkal. Az első időkben úgy érzed, hogy valami rejtélyes oknál fogva állandóan lemaradsz valamiről. Tele vagy ambícióval és mindenkit lenézel. Az ENSZ-palota? Főlényesen legyintesz: felépítem. Mindenre csak főlényesen legyintesz: bizzák csak rám! Azután egyre több és több közöd lesz a vonathoz. Mint ha ez tényleg igazi vonat lenne. És egyre több és több holmid van rajta. Azután az egész ott kezd gyötrelmessé válni, amikor az ember már nem tudja megnyugtatóan eldönteni, hogy miért érheti nagyobb szemrehányás: amit megtett, vagy amit elmulasztott? Az egyensúly felborult. Megjelent a vonat.

MAX: És a képeid? A lány? Meg minden, amit a magadénak mondhatsz? Azt is legázolhatja? Nincsen arány? Tökéletesnek kell lenni, mint egy varázslónak?

LAX: Belül van valami. A lelünk legmélyén, amit elmulasztottunk. Minél öregebb leszek, úgy értem meg lépésről lépésre, hogy a mulasztás a legnagyobb bűn. A vonat könnyörtelen, a vonatnak nem lehet hazudni. A nyakadra hozza a mulasztásaidat, és keresztül-gázolnak a lelken.

MAX: Elegendem van a vonatodból. Örült vagy és örült itt mindenki. Nincs vonat, csak kitaláltatok, hogy valamivel mentetetőzhessetek. A vasúti pénztáros azt kérdezte tőlem: milyen irányba és meddig adjon jegyet. Azt mondtam: oda, ahova a bátyám utazott. Úgy jöttem utánad, mint próféta után a tanítványa.

LAX: Téged is követni fog majd valaki, pedig jobban szeretném, ha nem jönne utánad.

MAX: Ha mulasztottál is, minden jóvá tehető.

LAX: Ezt csak a tömeggyilkosok hiszik el.

MAX: Állítsd meg a vonatodat! Csak arra gondold, amit magadnak köszönhetsz.

LAX: Sokáig azt hittem, hogy mindent magamra tudok vállalni. Zugolódás nélkül, mint egy misszionárius. Hát ez csúfos kudarcba fulladt.

MAX: Úgy indultam el, hogy egyszer biztosan győzni fogok, itt meg el akarod velem hitetni, hogy a világ legnagyobb ostobaságát akarom elkövetni. El akarod velem hitetni, hogy vereségre születtem, és a világot csak a vége felől lehet megközelíteni...

(A színtalpak szélénél megjelenik a lány. Más. Észrevehetően más, mint volt, amikor elment. Komolyabb, meghittebb, magabizto-

sabb, talán ez még a külsején is meglátszik. Valami időközben történt az életében.)

LÁNY: Találkoztam vele.

LAX: Hol?

LÁNY: A hídnál.

LAX: Mit akart?

LÁNY: Feleségül fog venni.

(Hallgatnak.)

LAX: Mivel szédített meg?

LÁNY: Nem szédített meg, de nem akarok tovább várni. Odajött hozzám és könnyedén, jókedvűen azt mondta: elvinném magát Tahitiba, de kicsit rozoga a hajóm. Azt feleltem: engemet ez nem zavar. Nem tudom egész pontosan, hogy mikor indulok, mondta ekkor, halkán felnevetett, és eltűnt a hid alatt, mint ha a hajóját ment volna megnézni. Azután visszajött, fel a hidra, kihajolt a korláton, át a víz fölé, mint egy akrobata és azt mondta: sajnós, úgy éretesültem, hogy Tahiti körül befagyott a tenger. Mi mást mondhattam volna, mint hogy: akkor csak jégvitorlással közelíthetjük meg.

LAX: Szélhámós.

LÁNY: Nem szélhámós. Feleségül fog venni.

LAX: Nem ismeri az életedet.

LÁNY: Mindent elmondtam. Azt is, hogy eredetileg téled akartam gyereket. Megmondtam, hogy három gyereket szerettem volna téled.

LAX: A múltadról mondtál valamit?

LÁNY: Mindent. Azt is, hogy az igazi apám egy német katona volt. Bukarest és München között egy szabadságos vonaton teljesített szolgálatot, mint másodszakács. A háború után az anyám több mint egy évig rejtegette, később az apámat elfogták egy erdőben, de korrekt volt, és egy óvatlan pillanatban felakasztotta magát.

LAX: Valami olyasmit mondtam, hogy szükségem van rád.

LÁNY: Elfelejtetted ezt mondani.

LAX: Volt ennek az embernek talán valami különös kívánsága?

LÁNY: Nem akart semmit. Feleségül vesz.

(A kürtjelzés és a vonat ruganyos csattogása egyre erőteljesebben hallatszik a hangszórón át. A néző számára valószínű nem túl kellemes ezt hallgatni. Ez a cél. A szereplők

mozdulatlanul állnak, mintha tanácstalanok volnának, majd a színpad hirtelen elsötétedik. Az embernek az az érzése, hogy egyetlen pillanat alatt a világ összes fényei kialudtak. Amikor ismét kivilágosodik, a színpadon a riporter és a lány tartózkodik. Rövid idő múlva a színpad mellett Max jelenik meg. Levertnek s öregnek látszik.)

LÁNY: Meghalt?

MAX: Mindent láttam. A sínek között állt, a bal kezét szabályosan felemelte. Megállni! – kiáltotta tisztán, jól érthetően. Egy pillanattig úgy látszott, hogy minden óriási távolságokba húzódott el a közeléből. Életemben még nem láttam embert ennyire egyedül. Mindenki megdöbbenve várta, hogy mi fog történni. Azután jött egy pillanat, Lax kiugrott a vágányok közül, a két kezét a magasba lendítette, mint akit sortűz ért. Azután elvágódott. A hordágyat a diófa alá tették. Oda mentem, széttoltam a mentők és a bámsz kodók gyűrűjét. Mondtam, hogy az áldozat öccse vagyok. Lax felnézett. Észrevettem az ösztönös mozdulatot, amivel fel akart állni, de visszahanyatlott. A szeme nyitva volt, és a lábait nézte, amik ott feküdtek a hordágy mellett, tőből leszakítva. Cipőben, nadrágban... *(Megborzong.)* Akkor rákiáltottam...

(Az itt következő párbeszéd Lax és Max között a hangszórón át hallható. Az egészet kissé közeleire kell megoldani, finom érzékenységű műszerekkel. A néző külön külön úgy érezze, hogy ez a beszélgetés csak az ő személyes jelenlétében bonyolódik le. Nagy auditív erőre van szükség. Lax hangjában nem kell „haldokló” jellegűnek lenni. Inkább szikár és társadalmi legyen.)

MAX: Lax!

LAX: Lax világot akar lenni, de megijedt és visszafordult.

(Rövid időre az orvosok, mentők és bámsz kodók vegyes, de csak egész halvány lárma hallatszik, és ebből a tompa zsvajból ilyesmik szűrődnek ki: vigyázz, óvatosan; szólj a sofőrnek, hogy tolasson ide; valaki telefonáljon a kórházba, stb.)

MAX: Mondd meg nekem, Lax: mindenki így végzi?

LAX: Nem tudom. A mi korosztályunknak nagy feladatai voltak, és így több volt a

mulasztásunk is. És ezek a mulasztások nagy súllyal nehezdednek a lelkünkre. Van aki erősebbnek bizonyul, mások pedig gyengébbek...:

MAX: Te miért voltál ilyen?

LAX: Sok minden történt velem. Sok volt a rajtam kívülálló ok. A háború. Az infláció. A megkülönböztetések... Odajöttek hozzám, és megkérdezték; igaz-e, hogy ez az ember a Napba akart nézni? Ott állt előttem egy kis ember. Olyan volt, mint egy kis kanári madár. Zavarában egyik lábáról a másikra állt. Gyanútlan volt, és egy ajánló levelet szorongatott a kezében. Először nem feleltem, arra számítottam, hogy majd más válaszol. Maga szerint elképzelhető? – kérdezgették tőlem percenként, azután beadtam a derekamat. Bólintottam. Ez könnyű volt. Abban reménykedtem, hogy nem vették észre a mozdulatomat. Később a kis kanári ember, aki állítólag a Napba akart nézni; eltűnt. Nem tudom hova lett... És én hiába hittem, hogy mindent magamra tudok vállalni, mint egy misszionárius...

MAX: Lax! A tengerről mondd valamit! Fel-tétlenül el akarok jutni oda!

LAX: *(Nagyon társadalmi a hangja)* A tenger... Hát az messze van, fiú.

MAX: *(Türelemtelenül sürgeti.)* Többet mondd! Mindent mondd el a tengerről!

(Lax nem felel)

MAX: A halász nevét akarom tudni! Szükségem van a halász nevére!...

(A párbeszéd után hosszú, mély csend van, hallgatnak)

MAX: Ekkor az orvos felszólított, hogy menjek el a hordágy közeléből. Nem számít, hogy az öccse vagyok.

LÁNY: Sokat szenvedett?

MAX: Küldtem haza egy táviratot. Azt írtam benne, hogy Lax egy különös és érthetetlen vágyakozásban halt meg.

(A riporter Maxhoz lép, a mikrofont ugyanolyan mozdulattal, mint az első jelenetben, Max szájára elé tartja.)

RIPORTER: Véleménye szerint megakadályozhatta volna?

(Max hallgat)

RIPORTER: Mik a további tervei?

MAX: A műterembe költözöm. Azután átveszem a modelleket, és szitakötőket fogok festeni.

RIPORTER: És a tenger?

MAX: Oda is el fogok jutni.

(A hangszóróból hallható befejező szöveg alatt a színpad fokozatosan kezd sötétedni. Az utolsó mondatokat a közönség teljes sötétségben hallgatja)

Lax nem volt gonosztevő. Van egy korosztály, amelynek a lelkében fel-felbukkan ez a Lax; akik akkor hallották a bombákat hullani, s a kedves halottakat akkor siratták el, amikor a lelküknek egészen másra lett volna szüksége... Max kemény, tisztafejű fickó. Másnap reggel kivitte a festőállványt a ház elé, a teraszon kiképzett sziklapárkányhoz. Fényekre van szükség, mondta a modelleknek, azután előkészített egy üres, vadonatúj vásznat, és nagy lendülettel elkezdett dolgozni...

V É G E

BÉRCZES GÁBOR *Ísmetszete*

AKÁR TESTÜNKBEN A HALÁL

Mint aki örökkön a fény-térben lakik
A sugarak kis arany-hasát gyötröm
Különüljenek el végre halottaik
S a sarki ringyó gyönyörtől üvöltsön
S míg az égen korcsolya éle siklik
Kerekezzenek kerek biciklik

A változatlan s mindig változó
Szemem mélyét mondd ki mérheti meg
Ki látja hogy a két kék szemgolyó
Mindig belső kohótűztől remeg
S a külső fényt is tükör küldi fel
Mert mind vagy részben visszatükrözi
A külső világ szárnyas fényeit
Fényjelekre fényjelekkel felel

Por és hamu mondd vályog és vasbeton
Lomha szekerek dieselesítés rakéták
Kis maszkek gondok és pletykák az ablakon
Irigység és pozícióféltés-planéták
Márványnál maradandóbb írod a papírra
S az első kölyökszél letépi
 Márványnál maradandóbb
 S az első kölyökszél letépi

Por és hamu mondd vályog és vasbeton
De lelkünk habarcsától összeáll
 A MŰ
 Biztosan
Akár testünkben a halál

JUJEANÁ

Jujeaná

Jön a tél s a vad szél hajad közé vág
Zörög fejed felett meztelen két ág

Megörült süvöltő éjből elég egy
De a nap is roppant felhők mögé megy

A fagyban jegek csillagok ropognak
Döreje hallik hasadt ablakoknak

Ju Jeaná

Hallod jön a tél jön a tél és mégse
Fagy be forrásodnak hullámverése

Madarak szállnak az emlékek raja már
Locsog a patakod, patakod visszavár

Kedves patak volt és kezes eléd szaladt
És átfogta lábadat a térded alatt

Markodból tükrének kristályzó gyöngyszeme
Csorgott a vállad párnáját hintette be

De pár csepp arany pelyhes sugarak között
Melled tájkára inged alá szökött

Ju Jeaná

Szememet a szememet ugye láttad
Hova tűnt kéklő tükréből a bánat

Vagy benne volt még csak most téged tükrözött
Fényre mosollyal mosolyra fényel köszönt

A HÍD

Alatta ott susog szüntelen
a vén szintváltó folyó
és vontatók dohognak
és hangos zene-ricsajjal
a vasárnapi kiránduló hajók
és benzinmotorok okádják füstjüket
és piros kék szürke fekete karosszériák
alatt süvit a pneumatik

és néha át-átcsap íve alatt
gyors szárnyal egy-egy sirály

és esténként párosan emberek járnak

emberek akik összetartoznak

lassan sétálnak
meg-megállnak
össze-összezsapnak
kihajolnak a korlátja fölé
és lassan tovább sétálnak
az emberek akik összetartoznak

TÉL

Mint karcos ág az ég alatt,
csüggedten állok – létezem.
Vak angyal vár az utfelen
riadtan: átkisérhetem.
És most itt vagyok odaát:
mindenki lát, mindenki lát.

Mint tölgyek havas oldalát,
mutatván csupasz melleket,
hozzák az elítélteket,
terelő fehér éjszakák.

Kopó szaglász a véryomon.
Holdfény a halántékomon.
Ezüstöt ütött az idő testvérek.
Ez az én utam, nem félek.

JÁKOB

Földön feküdt, a lomb hajolt fölé,
a lomb fölött a bibliai égbolt,
mint térképen a tenger tinta-kék volt,
a létrán angyal egyensúlyozott
a sátor-éjben és most kézen állva
elérkezett az éghez Jákob álma,
a nagy mutatvány, mely az istené:

a pusztaság, a Hétkút és a kő,
a látomás, hogy földje, s mind a magja;
kiáradjon keletre és nyugatra,
a nemzetsége négy égtáj felé
sokasodjék, termékenységgel áldott
József atyja, álmok nemzője Jákob –
foglalkozás szerint fedezettő.

Szomjas szemében már a nagy kaland
képes-beszéde sarjadt, érlelődött.
Küzdött istennel, emberekkel, győzött.
Imhol közelg már Ráchel a juhokkal...
Elől kolomp, a réz-nap és a porban
az angyal áll izzadtan, elhagyottan,
és állat ellett, asszony megfogant.

IGAZOL

Ha utolsó nyaramba fordul
a vélem szökkenő idő –
Kiket öleltem – főllebeg majd
ágyastól az a temető.

Gyürt lepedők és elhajított
párnák között a féktelen,
igaz hűtlenség – igazol majd
az egyetlen-egy szerelem,

a változás! Uj robbanások,
megismerések: életem.
Testünk pokolra zuhanása
az utolsó ítéleten.

VERS

ELŐSZÓVAL, SZÉLJEGYZETTEL ÉS EPILOGUSSAL

(AZ ELŐSZÓ)

Közvetlenül egy nagy atomtámadás után.
Ám lehet, hogy csupán egy apró hazugság után.
Vagy egy kis gyávaság után.
Vagy egy kis árulás után.
Vagy sok kis hazugság, meg sok kis gyávaság,
meg sok kis árulás után.
Egyszóval: a mindennapos és számtalan
kis próba-atomtámadások után.
Melyekből majdcsak egybeáll egy napon
az igazi, az egyetlen, a nagy.

(A VERS)

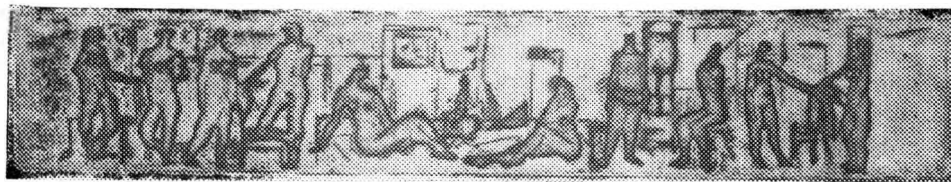
- VIGYÁZZATOK!
- Már nincs mire.
- S már nincs aki vigyázzon.

(A SZÉLJEGYZET)

(ám senki nem figyelt
a kiáltásra)
(mert senki nem figyelt
a kiáltásra)
(mert senki nem figyelt
a kiáltásra)

(AZ EPILOGUS)

ugyanezért:
csupán
egy elmaradt randevű
álldogál
egy eltűnt utcasarkon

BÉRCZES GÁBOR *rézkarca*

Az életétől a haláláig

Reggel még élelmet szállított a disznóknak. Az volt a feladata, hogy naponta kétszer – reggel és este – a faluban lévő raktárból kivigye a takarmányt a tanyára. Kivihette volna akár több napra is egyszerre, de azt nem lehetett, mert az állatgondozók ha teheték ellopták. Mindig csak azt és annyit vitt, amennyi egy etetéshez szükséges.

Harmadik esztendeje végzi ezt a munkát. Panaszra nincs oka, mert igaz ugyan, hogy sárban, esőben is dolgozni kell, és nem könnyű kicipelni a disznók takarmányát, de utána pihenhet, nem háborgatja senki, ott dől le, ahol akar, szunyókálhat is, ha meg nem, akkor csak álldogál.

Enni van mit, annyit eszik, amennyit bír.

Itt él a tanyán.

A tanya! Sokszor a madár se jár erre. Csak a disznók a nagy hosszú karámokban, ólakban, meg az állatgondozók élnek még itt. Szállása neki is, az állatgondozóknak is egyformán. Az övük egy külön épületben, neki itt akadt hely az egyik sertés-istálló végében. Nem panaszkodhat, külön elkerített helyiség. Aki mindent takarít, takarítja ezt is.

Az állatgondozók nem rossz emberek, ki lehet velük jönni. Itt vannak azok is mindig, végzik a dolgukat. Haza egy héten csak egyszer-kétszer mennek. Igazuk van, ki bírná ezt a strapát mindennap? Hazamenni, meg vissza.

Neki bírni kell, ez a dolga. Erősebb is mindegyiktől, de mennyivel. Amit azok meg se bírnak mozdítani, az neki csak játék.

A tanya nagy, kietlen puszta közepén van. Nem régen építették. Ki tudja, mi volt itt azelőtt. Az állatgondozók épülete előtt a kút, neki is abból adnak, onnan veszik a moslékhoz való vizet, meg azt is, ami az állatgondozóknak kell.

A krumpli hatalmas üstökben fő. Az állatgondozók esznek belőle mindig. Ehető, jó krumplit fogyasztanak a disznók. Ha a főtt krumpli kihül, olykor adnak belőle neki is. Szereti, örül, ha kap.

Ami takarmány itt van, azzal azt csinálják az állatgondozók, amit akarnak. Ha az összes krumplit ők ennék meg, ami a disznóknak jár, abból sem lenne baj. De hát így nem ér semmit, mert ez csak akkor lenne igazi, ha az állatgondozók hazavihetnék innen az otthoni jószágaiknak. Ezt nem lehet. A brigádvezető olyan, mint a tűz. Soha-se tudni, hol, mikor jelenik meg. Sokszor nem is az úton jár, hanem az akácfasorokban. Onnan lép ki, aztán akit megfog, hogy visz valamit, annak befellegzett.

Csak itt kint a tanyán csinálhatnak a takarmánnyal, amit akarnak. Ehetik, adhatják neki is, az nem baj, de el nem vihetnek belőle.

Régen másképpen volt. Hozták kifelé a takarmányt a falusi raktárból, naponként akkor is. Aztán egy-egy ház előtt megálltak, beadtak a takarmányból valamennyit. Most már nem lehet. Igaz, nem kapták el őket soha. Csak a brigádvezető fogott gyanút. Kiküldött a tanyára egy mázsát. Aztán mikor hogy, ellenőrzést tart. Megnézi, mennyit vettek át odabent, aztán ellenőrzi itt kint is. Ha nem egyezik, baj van. Mostanában egyezik mindig.

A tanyáról még: mellette hatalmas tó, a tó szélén rengeteg nád. Ide járnak csikot fogni az állatgondozók. Egy helyről kivágták a nádat, ott tiszta a víz. Nyaranta itt lehet fürödni. Ha jó az idő, vele is lejönnek a vízre egy héten egyszer, kétszer. Nagyon jól esik a tóban a fürdőzés. Utána úgy érzi magát, mintha a bőre viszkető felső

rótegetől szabadították volna meg. Pedig hát a bőre marad, csak a csipős port oldja ki a víz, ami rárakódik útközben, mikor a takarmányt hozza ide ki a tanyaára.

Akár mindennap is szívesen jönne le a tóra. De mindennapos lejövetelre nincs idő.

A disznókról: egyik részük hizik, a másik szaporodik. A hizókról; semmi érdekes... Idehozzák soványan, itt meggömbölyödnek, aztán elszállítják őket. Ez így megy időről időre. A kocaállomány az más. Azoknak az élete alig hasonlít a hizódisznókéhoz. Egyformák, nagyok, s szinte félelmesek. Agyaruk és hatalmas zápjuk van. Szét tudnának vele szagatni akármit. Azt nem lehet mondani, hogy fél tőlük, de ha látja hatalmas ormányukat, csattogó nagy zápjukat, amint szagatnának, tép-nének vele akármit; iszonyodik.

A kocákat naponta sétáltatják. Ilyenkor nem szeret arra menni, amerre az anyakocákat terelik.

A kocák együtt vannak, csak a fialtatás előtt választják őket külön rekeszekbe. Ezt azért kell, mert egyik felfalná a másik malacát. Valósággal vérengző állatok ezek, különösen a szaporodás idején. Megennének minden eleven húst. Az állatgondozók azt mondják, ilyenkor még jó is nekik a friss hús.

Neki semmi dolga a kocákkal, de irtózik tőlük.

Nem is jó, ha bekerül valami a fiaskocák karámjába. Széttépnék egy pillanat alatt. Megtörtént, hogy a szalmaereszből kiesett egy-egy madárfióka. Megszagolták a kocák az eleven húst. Aztán mint a vérengző vadak mentek rá. Összemarták olykor még egymást is.

Ilyen a tanya, így élnek itt kint együtt. Az emberek alig változnak, néha-néha cserél ki valakit közülük a brigádvezető. Neki az állatgondozók is tudják a sorsát, a brigádvezető is, sőt maga is tisztában van vele: itt lesz, itt marad életétől a haláláig.

Megszokta, nem rossz hely, elégedett, hiszen látja mindennap, az állatgondozók élete sem különb egy hajszállal se, mint az övé. Miért is panaszkodna hát?

Télen borzasztó a hideg, nyáron rekkenő meleg van. Ez a kettő a legrosszabb. Szinte kibírhatalan. De mégis, mennyivel jobb a tél. Mert a nyár nemcsak a fojtó melegével kellemetlen itt a tanyán élőknek. Kibírhatalan, elviselhetetlen a szag is. Aki itt jár, annak facsarja az orrát a disznók szörnyű büze. Menekül innen még a madár is. Csak nekik kell kitartani. A szagot, a bűzt, elkerülni nem lehet. Csak egyetlen ami lehetséges; meg kell szokni. Itt már megszokta mindenki. De van még valami, a bűztől is rettenetesebb. A légy. Kipusztíthatatlan forrása a sertéstanya a legyek millióinak. Permeteznek, poroznak ellene. Alig használ valamit. Egyik évben különös szert hoztak a legyek ellen. Bepermetezték vele az ólakat. Az állatgondozók szállását, az övét is. Másnapra hetven malac fordult fel. Az orvos azt mondta, a permetszertől. Nem volt szabad többet használni. Pedig az kipusztította a legyet, de hogy ezentúl nem permetezték, elszaporodtak megint.

A légy rosszabb a melegtől, hidegtől, a sárban, esőben való cipekedéstől is. A legyekhez képest még a disznók büze is csak játék.

Most ilyenkor nyáron a legszörnyűbb. Most van a legmelegebb, most van az irdatlan sok légy ideje. Ilyenkor kezdődik az anyakocák szaporodása is. Nagyobb a takarmányadag, többet kell kihozni. Ez lenne a legkevesebb baj. Csak a legyek; a rengeteg, teméntelen légy!

Aznap néhány várandós kocát külön rekeszbe tettek.

Reggel még élelmet szállított a disznóknak. Dél felé érezte, hogy nehezebbek a tagjai, mint egyébkor. De azért este is csak behúzta a takarmánykocsit. Megizzadt a cipekedésbe, egyébkor ennyi terhet könnyen szállított.

Hajnatra véres vizelet ment tőle. Látták az állatgondozók is. Nem rossz emberek azok, de most káromkodtak; mi az isten lesz, a takarmányt ki kell hozni, a disznóknak enni kell. Nincs más, aki bemenjen érte. Bement.

A legyek megéreztek. Valósággal ellepték a szállását. Egy ideig védekezett ellenük, ahogy tudott, aztán megadta magát.

Kihívták hozzá az orvost. Az orvosra nem lehetett panasz; megvizsgálta alaposan mindenütt. Azt mondta, bele nem láthat, az ilyenfajta tünet lehet ez is, az is. Küldött

ki gyógyszerert, attól ha két három óra alatt nem változik a vizelete, akkor nincs más mit tenni, be kell vinni Mátékszalkára. Hátha ott meggyógyítanak. Megérdemli, hogy bevigyék.

Délutánra nem változott az állapota. Arra járt egy zetor, amelyik éppen Mátékszalkáról fuvaroz téglát. Azzal bevitették.

Igaza volt a dokornak, mert Mátékszalkán csakugyan egész más volt minden. Még alaposabban megvizsgálták. gyógyszerert kapott, és az ivóvizébe is tettek mindenféle gyógyszerert.

Harmadnapra sem változott. Rettenetes kínna járt minden vizelése, és csaknem csupa vér volt az egész.

Onnan Mátékszalkáról üzentek, hogy jöjjenek be érte, nagyon sajnálják, de nem tudnak vele mit tenni. Pedig megérdemelné. Alighanem megerőltette magát. Megszakadhatott benne valami, azon nem lehet segíteni.

Ugyanaz a zetor hozta vissza, amelyik bevitte. A zetorosnak nem mondtak semmit, csak azt, hogy hozza haza. Még azt se, hogy vigye ki vissza a tanyára, vagy a faluban tegye le?

A faluban akarta letenni, a központban. Ott azzal fogadták, mit kezdjenek ők véle, ha már Mátékszalkán sem tudták meggyógyítani.

Legjobb lenne, ha mégis kivinnék a tanyára.

Az állatgondozók mind jó érzésű emberek. Sajnálták. Még így, eben az állapotában sem bántak vele rosszul. De baj volt, mert a szálláshely már akkorra másé lett. Kellott azonnal az igavonó, amelyik hozza a takarmányt este-reggel. Márpedig a szálláshely azé, aki dolgozik.

Csak legalább lett volna a tanyán egy árnyas hely. Nem volt sehol, nem régi tanya ez, a fák, amiket ültettek, még csak csemeték.

Mi legyen hát véle? Még él... Mi legyen véle a haláláig? Iszonyatos, ahogy meglepték a legyek. Mintha az egész tanyáról csak rárontana mind, annyi száll a testére.

Az állatgondozók gondoltak egyet. Neki is jó lesz, mindenkinek jó lesz. Csak előbb meg kellett beszélni a brigádvezetővel.

A brigádvezető szigorú volt, de szeretett az emberei kedvébe járni. Megengedte, csinálják, ahogy jónak látják, de úgy, hogy más azért ne tudjon róla; még az isten se. Nehogy baj legyen!

Ők azt látták jónak, hogy meg fogják etetni a disznókkal... A kocák fialás előtt állnak. Megeszik azok egy falatig. Biztosan kedvező hatású lesz rájuk a friss, eleven hús...

De hát még él...

Csakugyan jó, ahogy tervezték. A takarmány, ami megmaradt, az állatgondozóké... ha az anyakocák megeszik, az esti adagjuk megmarad. Az állatgondozók ezt a brigádvezető engedélyével szét oszthatják maguk között.

Haza is vihetik. A brigádvezető megengedte.

Oda fogják tehát adni a disznóknak! Igen de hogy? Ilyet még senki nem tett közülük. A brigádvezető azt mondta, úgy csinálják az egészset, hogy baj ne legyen belőle!

Kihozták az asznapi takarmányt. Számígtatták, mennyi krumplit tegyenek oda főni. Aztán eljött az etetés ideje.

Vagy megteszik, vagy nem! Határozni kellett.

– Meg! Meg kell tenni – mondták. – Így ha megteesszük, jó sok takarmány marad.

– Kössünk a szemére zsákot. Mégis ne lássa, mit akarunk vele.

Felvettek egy krumplis zsákot, azzal indultak el felé.

Ott feküdt magára hagyatva az istálló mögött. Alig volt már benne erő, de még élt.

Feküdt, és nem gondolkozott. Azt se tudta, miért jönnek ezek most ide hozzá. Nem gondolkozott se most, se máskor, csak élt. Élt még mindig... Még lett volna

ideje végig gondolni mindent, az életétől a haláláig. Nem gondolkozott, nem tudott gondolkozni soha.

Valakinek vissza kellett menni az üstökhöz, hogy elhozza azt a rudat, amelyikkel a moslékot szokták keverni.

Van itt ilyen alkalmas rúd több is, azok közül egy jó lesz.

Míg azt idehozzák, addig be lehet kötni a krumpliszsákkal a szemét. Mert még mindig élt...

Mire visszajött az az egy, aki a kavarórúdert szaladt, a szemén volt a krumpliszsák. Nem is kellett rákötni, csak úgy a fejére húzták.

Jó, erős, nagy dorong volt a kavarófa. Elég volt vele egyszer a halántékára ütni. Ott nagyon érzékeny. Ha semmi baja nem lett volna, akkor is elég az az egy ütés oda a halántékára.

Az ütés után még horkantott egyet, mintha csak köszönné. Akár régen, még fiatal korában, amikor egy-egy szem kockacukrot kapott a gazdától.

Igyekeznit kellett mindennel. Etetés ideje volt, így nyár vége felé hirtelen sötétedik.

Egy éles, nagy ásóval darabolták szét. Aztán beadták a kocáknak a testéből vágott adagokat.

Amíg a kocák faltak, az állatgondozók szétmérték maguk között a megtakarított takarmányt. Mindenki elrakta, ami neki jutott, bent a szálláshelyén. A zsákok száját jó erősen kötötték be.

Estére kijött a brigádvezető szétnézni.

– Azért a csontokat ekkora már kiszedhették volna a kocák előtt! – mondta – még kijön valaki, aztán meglátja. Nem megmondtam, hogy ne tudja meg senki?

Kiszedték, ki győzték azt szedni, alig maradt még a legerősebb csontjából is, úgy szétrágták a kocák.

Ahogy ették, nagy agyarakat, széles zápjukat csattogtatták közben. Ettől iszonyodott mindig.

Az állatgondozók mivel hogy jó érzésű emberek, nem tudták nézni, hallgatni... elmentek onnan. Beültek a szálláshelyükre. És aztán egész este, mintha csak halotti torban lennének, róla beszélgettek. Dicsérték a szorgalmát, igyekezetét, jóra valóságát. Még azt is elmondták, mennyire szeretett ott a tó szélén a tiszta vízben fürödni.

– Ha a patákon jó patkók vannak, azt vegyék le! – utasította őket a brigádvezető.

A patát, a megmaradt csontokat beledobálták a tóba, be messze, a nád közé, nem oda, ahol a tiszta víz volt, és ahol annyira szeretett fürödni nyaranta.

BÉRCZES GÁBOR linómetszete

KÖLTŐ SZÓLT

Andersen-Nexö emlékének

Menj az erdőbe és a fa
meggyógyít, így szólt a szava,
papirod fehér lapjain
ne fessen feketét a kín,
szeress, a szeretet talán
átsüt a sötét éjszakán,
szivedből fut szét a remény,
a farkasok közt sose félj,
vadabb az ember, hogyha vad,
de a hatalmát te se hadd,
mutasd a szívedet neki,
villáma talán átveri
agyának tömlöc-éjjelet,
és derengeni kezd a lét.

APÁM LOMBFŰRÉSSZEL BABRÁLT

Apám lombfűrészsel babrált,
ha fáradtan abbahagyta a munkát,
mozdonya tótágast állt a sötétben,
csillagot varázsolt ihlete
a gyöngyszínű gyertyatartókra,
tükrökre, melyek emléke
ma is bearanyozza kedvemet,
ez a játék volt a kivezető út
az olajos munka szagából,
szépség és pacsirta-röptű elem,
a messze-magasodó emberség vágya,
vérem cseppje,
melyből belém is csöppent a láng,
itt sistereg ceruzám hegyén,
ahogy félszázéve
még a lombfűrész reszelékében
izzott sárgán
apám újjai közt,
hogy ernyedten kifusson belőle
a fáradság ólom-nehezeke
és felröppenjen a lélek
szabad madara.

BIZAKODÓ

Hol van az a zümmögés,
sárga kalászek közt
pléh-Krisztusok szakállában a nyár,
a kölyök-kor indián sátra
merre remeg?
Elfujta árnyuk a szél,
de én megbabonázva
hozzá emelem szívemet,
mely az elszórt pipacsokat
vissza idézi.

Búzapirulás ünnepe,
te add alám a régi lovat,
sárkányok erejét,
a vívni-tudás dacát
korral és nyavalyákkal
az elmúlás rendje ellen,
hogy megint a régi legyek,
erős és bizakodó,
s égbedobáló kalapomban
a pacsírták
éneke zengjen.

SZÉP HÁLÁMAT

Szép hálámat, mint halat a tálra
kirakom eléd
nem cseléd –
örömmel,
egész szívvel.

Tudom, te tudtad ezt,
egész szíveddel tudtad,
útat
így mutatott
galambszárny-suhogásod.

Azért tetted
egyetlen lapra életed,
mert tenni kellett,
magadat elfogyasztva
virágtalan tavaszba.

Nyárba, őszebe,
egemet betetőzve,
hálámat érte
így adom cserébe,
csillagokkal,
a csillagtalan télbe.

MEDITÁCIÓ ÉJSZAKA AZ ÍRÓASZTAL MELLETT

Vén íróasztal, szobám
 ékessége,
 eléd ülök,
 cifra fedeled vigasztal,
 dédapám vagy, derék asztal.
 Papírdarab,
 rajta strófa,
 hová lett a régi nóta?
 Aki írta még megvolna,
 de a kedve,
 sajna,
 gyenge,
 öregedik már a torka.
 Látja, így szólok Magához,
 tisztelt Mester, Arany János,
 bizonyára nem is tudja,
 milyen hamis hangszerekre
 került az Ön igaz búja,
 s fújja mennyi szedte-vedte!
 Itt a polcon
 könyv a könyvön,
 minden pénzem erre költöm.
 Címek között keresgélve
 az Ön könyvét veszem kézbe
 Machado, spanyol rokon,
 én derék professzorom,
 tanár szintén
 és poéta,
 olvasgatom néha-néha.
 Önök tudták: a valóság
 mézéből lesz jó poézis.
 Egy kötet, négy kézirat
 huszonegynéhány év alatt,
 megoldoztam értük én is.
 Magam írtam, fordítottam,
 más versében magam voltam.
 Íme
 címe:
 „Haraso!”,
 jelentése ennyi:
 Jó!
 Míg kerestem
 rimet
 rimre,
 benne éltem és bevallom

nem vágytam vissza koromba,
 így került Ön, Majakovszkij,
 ebbe az öreg fiókba.
 Akad itt lim-lom elég,
 vers, -tanulmány-töredék,
 antológia, riport,
 leverem róluk a port,
 és ilyenkor megvigasztal
 ez a derék,
 ódon asztal,
 dédapa bútordarab.
 Látsz még forradalmakat,
 te vén papírtemető,
 okos népet, igaz rendet,
 mit vér és munka teremtett.
 nem néhány lantpengető.
 Téged vallatlak ügyemben,
 születik-e rajtad versem,
 győzedelmes, hiszen én
 nem voltam ilyen szerény,
 de költőnek vakmerő
 rím és ritmus-keverő.
 Node nincs helye csudáknak,
 Bolond Istók aki lázad,
 egyik napról másik napra
 szavának nincs foganatja.
 Leemelek most egy könyvet:
 „szabadverseny”,
 „értéktöbblet”,
 s ilyen konzervatív módra
 gyűjtöm a mézet dalomba,
 azaz gyűjteném a mézet,
 de keserű nedvet érzek
 a méz helyett hébe-hóba.
 Ilyenkor a veszélyt jelzem,
 s nem kedvelik érte versem,
 akik tehetnének róla.
 Csendben üldögélek itt,
 és remélem:
 egyszer népem
 rendbe hozza dolgait.
 Tik-tak, üzeni az óra,
 közben reggel lett azóta,
 elhagylak hát, kedves asztal,
 én, az éjek virrasztója.

MÁRCIUS

Eloldja horgonyát a reggel,
ragyogni kezd a tenger-kék vitorla.

Napot vontatsz erőszakos kezekkel:
Mély-sárga fényét ezüst-fákra szórja.

Kopár ágak rengetegében
seregnyi varjú lóg, akár gyümölcsök,

villog a fagy, mint fog, fehérén,
s zabál, akár egy telhetetlen hörcsög.

De lobban már a táj gyújtózsínórja:
Állnak a fák körülfalazva fénnel,

fönt leng a Nap, mint óriási bolya
s gyökértől csúcsig megtöltödsz reménnyel.

TAVASZI KÖTELESSÉGRŐL

Végülis fölrobbantak:
Kinyiltak mind a virágok,
tavaszi kötelességről
mondani bizonyosságot.

Fehérek, kékek, sárgák,
mint hangjegyek széjjel szórva;
meglengetik szírom-szárnyuk,
kakukkfű, zsálya, vadrózsa.

Jönnek csudás kis törpék,
seregnyi darazsak jönnek,
röpülnek parányi szárnyak
a sziszegő fényözönnek.

Micsoda remek jóíz
hullámszik, vonul a tájon,
s im körülfalaz a széllal
ragyogó-vad ifjuságom.

Átfog, felemel, szédít,
s a kiáltozó virágok
tavaszi kötelességről
mondanak bizonyosságot.

EGY LÁNY MEGY LE A LÉPCSŐN

Előbb a lábát nyelte el a mélység,
 aztán derékig süppedt a homályos
 lépcsőház komor üregébe. Később
 – fordított Venus Anadyomene –
 csak válla látszott, csillogó hajéke
 mint utolsó jel lobogott utána
 segélykérőn, míg várta lenn a szörnyű
 kőnköves nyár parázsló gyehennája,
 alvilág kinja, de ő mit se sejtve
 repült-zuhant a lépcső fokain – és
 szólni szerettem volna, esdekelní,
 hogy maradjon még, ne engedjen még a
 mélység odvának, görcsös üregének,
 de ő a sudár ifjúság vidám-vad
 örömeivel ment. – Végső pillanat még
 s csak feje látszott, mint akit a hóhér
 pallosa sújtott. Középkori szentek
 feje lebegett így, zilált hajéke
 röpködött, arcán a gyanutlan szépség
 mosolya rebbent. Illó üzenet volt,
 s az sincs már többé. Váratlan ajándék,
 tünemény, mely egy röpke pillanatra
 végigsuhant a folyosón s azonnal
 ölébe vonta a magányos mélység.

– Imádkozzatok érte. Ha lehet.

NAPLÓRÉSZLET

*„Csipkés árnyat vetett a kimondott
 szó a rozsdaszín szőnyegre . . .”*

V. A. XXIII. századi költő verséből

A késő vágy, a megszegyenített
 önmagát szánta. Míg a képzelet
 partjain túl, kéken és boldogan
 tengerek zúgtak. Egy narancs vitorla
 röpkült a szélben. Egy lány énekelt
 és hajfonata lobogott a nyárban,
 barna haj a tenger hátterével,

barna a kéken. Összefolyt és szétvált,
csengő hangját meg elkapta a szél,
játszott vele, szállt. A sziklás hegyoldal
karját kitarva várta. Az örök
Nap lobogott, mint örömtűz. S a késő
sóvárgás, mint egy elfelejtett árnyék
szemét lehúnyta, mert csak szégyenét
gyarapítja, ha látnia is kell
hogyan ragyog fel egy könnycsepp közömbös
fénytörésében a boldog világ.

NAGY ISTVÁN rajza

Két megye határán

1.

Kora őszi. Reggel-este csíp már a hideg, de így délután, ha a nap is kisüt, el lehet még üldögélni a ház végében egy kissámlin. Bátyámnál ülök, kint a göré mellett, a hátsó udvarban. Sarokház ez, de inkább a telek beépítetlen része esik a sarokra, s így ha az ember nekitámasztja a hátát a göré léceinek, jó darabon belátja az országotat.

– Igyál csak, öcsém – ezt hallok minden öt percben. Mellettem nagycsaládis sörösüvegben hetes murci. Csíp már, kicsit kesernyés is, de még az édességéből is megőrzött valamit. A bátyám fonatot készít zsupszalmából. Két méterszer másfél méteres ráma előtt áll, ami tulajdonképpen két ráma, s egymástól négy-öt centiméterre vannak rögzítve a talphoz. Ebbe a rébe nyomkodja bele a zsupot markonként. Húsz-harminc centinként leütögeti, préseli, és a ráma két belső oldalára, a zsupszalmához nyomódó, s egymással szembe kifeszített drótokat egyszinten összekötözi előre elkészített drótdarabkákkal. Ezzel a tetőfedő szakmunkáját spórolja meg. Fél órát ha eltart egy ilyen kétszer másfél méteres zuppadló elkészítése. Holnap reggel az Öreghegyre viszik, a régi présház tetejét kijavítani.

Húzok egyet a kesernyés murciból, és hallgatom a bátyámat, aki egyfolytában mondja a magáét, hiszen olyan ritkán járok haza, különösen négy-öt napra.

– Hallhattad a Miskát, mit höbörgött itt neked. Ennek nem akar az agyába menni, hogy ez mindig így volt, de így is marad. Miért? Ha nem a Bakos, akkor más. Valakinek csak fogni kell a gyeplőt, másként zabba mennek a lovak. Jó, keményen fogja, az biztos. Meg hogy a rokonok! Tudod, hogy volt az az én időmben is. Én voltam a szövetkezeti ügyvezető, Pista bátyám, szegény, isten nyugosztalja, a körzeti begyűjtő magtárosa, a Lajos bátyám a párttitkár, a Gyuri bátyám meg a tanácselnök. Azelőtt? Azelőtt a nagybátyád volt az ügyvezető. Másfél milliós készletet adott át 49-ben jegyzőkönyvileg. De közben leégett az iroda, oda lettek az iratok és én rá hét évre kétszázezres értékkel adtam át az ügyvezetőséget. Persze sok régi uradalmi gépet, darálót, mindent elvittek máshova, de így is kicsi az a kétszázezres érték. Na de be is volt közben fogva minden száj. A járásnál is. A megyénél akkoriban még nem kellett olyan sokat sürgölődni, a járásoknak nagyobb szavuk volt, mint ma. Hiszen te is itthon voltál egyszer, amikor éjjel elindultunk és hajnalra már ott álltunk az egyik járási ember kapuja előtt. Pedig jó harminc kilométer, de kiléptek a csikók s hajnalra berobogtunk, vagy inkább lopakodtunk, a fene tudja. „Nyomd, öcsém, a vállamra, nyomd, öcsém, a vállamra!” – reszelős, suttogó torokhang, a kutyák ugatnak, köd bújik elő a sági völgyből. Két zsák, négy zsák – ez krumpli volt, másik négy zsák, hat zsák – ez kukorica, nagy, véres csomag – zsákban fél disznó, véres leve ráfolyik a bátyám bőrkabátjára, kishordó bor, egy szütyőben dió és mandula. Tíz perc se telt el, a sági völgy köde mindent betakart. Mi meg az éppen nyitó kocsmába nyitottunk be egy kis lélekmelegítőre.

– Igyál, öcsém, húzd meg azt az üveget! Még két zuppadlót megcsinálok, aztán beamegyünk, az ángyod már főzi a vacsorát. Hanem ezt a Miskát csak nem hagyja nyugodni a vére. A múltkor is ideállít, hogy beszéljek az elnökkel, a Bakossal, mert ő már szóba se tud állni velem, annyira elfogja a harctéri idegesség, hogy csak káromkodni-átkozódni képes a közelében. Át akarná vitetni a tavalyi maradék kukoricáját ide a szomszéd községbe, kövesen is alig tíz kilométer. A Pordány úrnak adta el, de fogatja annak sincs, Miska elvállalta hát a szállítást is. Négy százat fizet az öreg, ha helyébe

viszik. Persze mázsájáért. Azt mondja, hogy majd ő kert alatt átragacsolja a kukoricát, én meg úgy kérjem a fogatot, mintha magamnak kérném. Jól van, Mihály – mondom – megteszem neked, ha már annyira ki nem állhatod ezt a Bakost, de ez nekem is belejön egy napomba, fized meg a napszámot, aztán rendben lesz minden. Úgy is lett. Odavoltunk Pordány úrnál, Mihály is jött, mintha nekem segédkezne, csak a lovakat kellett befognom, meg idáig hajtanom, a többi munkát mind Mihály végezte. Persze útközben egy kis pecsenye, dugaszos bor, meg rá a másfél százas napszámra. Hanem hallod az már engem is meglepett, amikor az eset után negyed napra találkozok ezzel a Bakossal az utcán, így estefelé, mint most van. Azt mondja a Bakos, hogy nézze Anti bátyám, maga igazán tudja, hogy amit csak lehet, én megteszek mindenkinek a szövetkezetben, de mire jó ez, így összejátszani ezzel a Bucsi Mihálylyal. Ha haragszik rám, ha nem, én úgy sem tehetem meg, hogy ne adjak neki kocsit. Még szövetkezeten kívülieknek is muszáj adni, nem tudnak máshova fordulni, talán Pestre menjenek, a teher taxi vállalatához? Különben sem tehetek arról, hogy a tagság nem választja meg brigádfőzetőnek a Bucsi Mihályt. – Így jártam legutóbb is a Misikával, de még ma sem tudom, honnan jött rá a Bakos a gazemberségre.

– Igyál, öcsém, a fene a sajnálóját!

2.

Bucsi Mihály inas, magas férfi, kemény, fametszetszerű arcvonásokkal, vékony szemvágásából élesen villan elő a tekintete. Úgy fogad, mintha tegnap beszélgettünk volna utójára, pedig van annak már tizenöt esztendeje is. Unokatestvérem éppen aból az árendába adott házból nősült újbórra, ahol Mihályék is laktak akkoriban, a front, hadifogság után. Ott volt a lagzi, ha ugyan lagzinak lehet mondani egy olyan vacsorát, ahol tizen-tizenketten körülülnek néhány egymás mellé tolt asztalt, és ahol zene sincs, mert néhány hónappal előbb halt meg öreganyánk. Régi Haggemacher-üvegekben áll a piroskás bor az asztal közepén, szürcsölés, hörbölés zaja, két kutya is dörgölődzik a lábszárhoz, várják, hogy ledobjuk nekik a csirkecsontot vagy az orjaleves purzsásra főtt mócsingját, csontját. Egy kutya, még egy kutya, meg macskák keringőznek az asztal alatt, a földes szoba homokját fölhordják az egyetlen valamirevaló nadrágomra, várják a csontot, a mócsingot, mert mindig onnan főntről, az asztalapról pottyán le valami jó falat. Ott ültünk egymás mellett Bucsi Mihály bátyámmal a Sibinger-féle árendás ház hátsó traktusában. Nyúlós őszi este volt, szombat, a lakodalmas nép sem valami vidám hangulatban nyomult az asztalhoz, de aztán hogy a zoldes Haggemacher-üvegeket egyre váltogatta az örömapa, mire éjfélre kondult a harang a lutrános templom tornyában, ugyancsak emelkedett lett a hangulat. Nem emlékszem már, hogy ki, de valaki egyszerre csak rázendített egy bús-keserves nótára. Bucsi Mihály meg csak ült mellettem faragott arcával. A vacsorát jóízűen megette, most csak szorongatta a vastag üvegből készült decis poharat, vizslatta-nézegette az enyhén rózsálló hazait, kóstolgatta, letette, megint felvette. Látszott rajta, hogy tulajdonképpen nagyon messze járnak a gondolatai, ha itt ül is közöttünk. Én meg jókedvűen átöleltem a vállát: – Mihály bátyám, igyunk egy marhakortyot! – Ráemelte a szemét, és búsan legyintett. A másik oldalról az unokabátyám húzkodta a kabátom szárnyát, mire kiléptem a helyemről, ki a gádorba. Ott hallottam, hogy mi történt. – Bakos János járt itt Mihálynál a beadás ügyében, aztán ahogy volt, kötelestül elhajtották a Zsömlét. Gyönyörű előhasú üsző volt. Még a földosztáskor Mihály felesége jussolt az urodalomból egy jófejős, törzskönyvezett tehenet. Ellett is az minden évben szorgalmasan, de mindig csak bikaborjút. Most két esztendeje, vagy kettő és fél, én már nem tudom, de akkoriban lett az a Zsömlé. Hogy örült neki Mihály! Az anyja Zsömlét arra a beugratásra áthajtotta Lángpusztára, mert már az itteni bikákban végképp nem bízott. Gyönyörű jószág is lett, most meg elhajtották beadásba, csak úgy, mint valami rossz üszöt vagy tinót. Mázsa, kiló – ez számít, a többi nem érdekes. Hogy mennyi tejet adna, hogy micsoda borjai lennének, az mind nem érdekes, csak

gyerünk, gyerünk, emberek, ez megy most itt. Ezért van most annyira oda, ne is abajgasd.

Most is haragvó, villámló tekintetet várok, ahogy belépek a szobába, jó melegre, villanyfénybe. Rádió meg könyvek, könyvek a kredencen, külön polcon, még a mesztergerendán is, ahol azelőtt a házilag főzött szappant tartották a népek. De hát nincs miközttünk harag, miért villámlana a tekintete? Egyetlen embert nem szível azóta se, hogy ötven öszén elhajtotta a Zsömléjét, és ez éppen Bakos János, az elnök.

Az asztalon fehér üvegben piros bor, saját termés. Az idén csak szeptember végén lehetett leszedni az oportót is, pedig az korán érik. Ahogy iszunk egy kortyot, a könyvek gerincét vizsgálom: állattenyésztés, dohánytermelés, szőlőtermelés, csupa szakkönyv, meg néhány Szabad Föld Kalendárium. Beszélgetünk erről-arról, családról, munkáról, de aztán csak belelendül:

– Mind lesöpörtétek az asztalt ott városon, aztán ahány kiskirály volt, mind idehullott a mi nyakunkba. Itt vannak köztünk, látom én. Pestről meg a megyétől jöttek az elnökök. De onnan is kiket eresztettek el?

– A jó szakembereket, szervezni, vezetni tudókat – vetem közbe. – Talán a Bakos János nem jó szakember, nem tud szervezni, irányítani?

– De azt tud, látod, vezetni, szervezni, irányítani azt tud. Meg a Fazekas Gyuzsi gyerek, a párttitkár is. Ezek aztán jól megférnek egymással. Pedig még az apjuk az uraság idején... Nem emlékszel? Bakos apja volt a magtáros az uraságnál, aztán kiderült róla valami, én már nem is tudom, hogy mi, de egyik napról a másikra – honnan, honnan nem? – megjelent ez a Fazekas-család a magtárosnak kijáró különálló, kertes családi ház előtt. Ott álltak kocistúl, öt-hat gyerekestül, amíg a Bakosok át nem költöztek az egyik négyeskonyhára. Mintha valami istenverte közük lett volna azelőtt egymáshoz, úgy gyűlölködtek azok után. De hát az öregek már kiballagtak Szent Mihály lován a sárga föld alá, ezek meg hogy kijönnek egymással.

– Szóval Bakos a megyétől került ide?

– Onnan. De meg is tudja adni a módját a dolgoknak! Úgy iktatták be az elnökségbe, mint azelőtt egy öspöröst se különbül. Nagyfejúek a megyétől, a járástól, még a klerikális reakció helyi képviselője is megjelent. Azóta is brigádvezető a kertészetben.

– Mégis, mi a baj a szövetkezetben? Tavaly is ötven forint fölött osztottak, az idén se lesz rosszabb, mint hallom. Mi hát akkor a baja?

– Nekem, öcsém, a szövetkezettel az ég adta egy világon semmi bajom nincs. Azt hiszed, hogy véletlenül találsz az én házamban annyi könyvet, hogy az egész tszvezetőségénél összevéve se találnál ennyit? Nekem, öcsém, ha már panasgom, bajom van, az kettő: lassan, de biztosan elkopik a parasztság földszeretete, s az öregedéssel együtt a munkaereje, kedve. A másik bajt már említettem, mikor arról beszéltem, hogy lesöpörték városon az asztalt s mind ide hullott a nyakunkba a sok kiskirálya.

– A földszeretetet említette az előbb, Mihály bátyám. Én erre tudnék valamit mondani, ha meghallgatna. Nem én találtam ki, Hevesben hallottam, öreg paraszt bácsikától, beszélgetés, borozgatás közben. Megtört egy hit a parasztemberben, s ennek már jó tizenöt éve elkezdődött az eleje. Az a hit, hogy érdemes magamat hajnalhasadtól késő éjszakaiig hajtani, üzni, feleségestül, családostül, de annyira ám, hogy az állatot sem úgy. Magángazdálkodásnál a földszeretet – akármilyen érzelmes viszonyt fejez is ki ez a szó – anyagi viszony, nagyon is az: hasznót, hasznót és megint csak hasznót akarok kipréselni minden rögből, minden kis szopós malacból. Nem azért, hogy én többet egyem, jobban ruházkodjak, fölmenjek Pestre színházba, múzeumba, könyvet vegyek vagy hanglemezeket, de azért sem, hogy egy bizonyos szintet elérve, nyolc órát dolgozzam, fürdőszobás, vízvezetékes, egészséges lakásban lakjam, hanem hogy újabb holdat, két holdat, tizet, vagy ötvenet ragasszak a meglevőhöz. Ebben dől meg a hit, mert ezt már nem lehetett csinálni jó tizenöt esztendeje. Aztán a beadások, a padláslesoprések, az állatállomány ehendőglése 52–53 telén még azokban is megrendítette a földszerzés hitét, azikben addig megmaradt egy töredéke a régi mohóságnak. El a városba, menjünk a többiek után, és így tovább... Most meg valami új-

nak kéne kialakulni, nem amolyan misztikus, álommeqszállta alapon, ahogyan romantikus parasztimádók hiányolják, áhítanak, hanem a józan értelem, a közös és a személyes érdek összhangjának kialakításával. Erre valók azok az eszközök, amik a szervezetőség meg az egész tagság kezében vannak, a normák meg az egyéni érdekelttség, prémium, részesművelés. Hiszen jobban tudja ezt maga, mint én.

– Álljunk meg, öcsém! Hohó, álljunk csak meg! Ez a hevesi okos ember nem arról beszélt, amiről én, ha ugyan egészen őszinte volt. Mert mi még ma is sokszor úgy érezzük, hogy nem vagyunk gazdái a közös vagyonnak, földnek, jószágoknak. A föld, a jószág, a szerszámok benn vannak a szövetkezetben, az én két karom, meg a családé is, de miért nem kérik a fejemet, a gondolataimat, ötleteimet. Úgy látom én, ha vinném, sem tartanának rá igényt. Mert ezeknél okosabb vezetőség nincs, azt gondolják magukról.

– Arra valók a közgyűlések, meg a beszélgetések a vezetőség tagjaival. El lehet mondani, hogy ez így nincs jól, amazt meg másként kellene csinálni . . . Nem?

– Biztosan sok olyan szövetkezet van, ahol ezt meg lehet tenni, de itt nálunk nem. Nekem legalábbis nem. Én ezekkel nem tudok szót érteni sehogyssem. Amikor tizenöt esztendeje elvitték az előhasú Zsömle üszömet, kilóra-mázsára, mint valami vén kecskét, azóta én ezzel a Bakossal nem megyek semmire. Pedig utána öt esztendőig a megyénél dolgozott, a mezőgazdasági osztályon. Nem is találkoztunk, ha csak kétszer nem, az utcán, amikor idehaza járt. Aztán meg amikor megalakult a szövetkezet, úgy volt, hogy kettő lesz. Egy a régi gazdáké, a parasztoké – mert tudod, hogy nálunk csak azokat hívták parasztoknak, a régi gazdákat, a telkes jobbágyok széttöredezett vagyonú örököseit – szóval hogy a régi gazdáké lett volna az egyik, a másik meg a volt cselédeké, újgazdáké, napszámosoké, kubikusoké. Hamar ment az agitáció, talán túlságosan is gyors volt a tempó. Ez a Bakos vezette az egészet. Tiszta munka volt. Inkább csak a régi gazdák között akadtak megátalkodottak. De itt minálunk se „ankét”, sem más erőszak. Néhány süket parasztria kimaradt, de hát azok nem számítanak sokat. Megkapták a földjüket kint az erdők alatt. Jó hideg talaj, augusztusi búzát termelnek. Addig-addig ment a határ kettéosztása, míg végül is nem tudtak megegyezni, s valaki kitalálta, hogy minek ide Kossuth meg Petőfi, ha már így összevesztünk a földeken, legyen egy szövetkezet az egész falu. Így született az Egyetértés, s maradt itthon elnöknek a Bakos János.

Miközben beszélgetünk, a felesége jön-megy a szobában. Nem szól közbe, de látszik az arcán, hogy feszülten figyel minden szóra. Az egész asszony: csak valami baj ne legyen, uramisten! Ahogy jön-megy, közben elszűri a tejet. Hatéves forma kis vasgyúró fogja a tejeskannát és viszi a csarnokba. Ez az unoka, a kisebbik, a nagyobbik már iskolás, délutános. Nem ismerem közelebbről ezt az asszonyt, mert a Sárközből nősült Bucsi Mihály. Így a szavaink is csak az időjárás, a qverek meg az unokák körül forognak. Amint azonban valami munka kiszólítja az asszonyt, Mihály elereszti a dühét és a hangját.

– Hanem ezt mégse lehetne csinálni, öcsém! Hogy ez a Bakos az egész familiáját zsiros helyekre rakta. Hiába nézel rám ilyen hitetlenkedve! Mert hallgasd csak: – ott van a testvérbátyja, a Gyuri, az a tanácselnök. Akármilyen elnököt keresel a faluban, csak Bakost találsz. A legeltetési társulatnál nem, de az csak munkával jár, hasznot nem hajt. Az öccse, az az asztalossegéd lett az italbolt vezetője. A szélesebb retyerutya sem járt rosszul, nehogy azt hidd. A Bakos Gyuri apósa, az öreg Sárközi a magtáros. Megbízható rokon, nála a megtárkulcs, olyan leltárt csinál, amilyen éppen kell. Elesett, félgyomrú ember, örül, ha él, nemhogy ellenkedne a felsőbbsséggel, ha azok valamit akarnak. Na de ígynk is valamit, majd aztán hoz be az asszony egy kis harapnivalót. Unom már fölisorolni is. Minek? Elmehetek a közgyűlésre is, szólhatok, de mi lesz a vége? A Bucsi Miska megint gyűlölködik. Csak ez a szó jár rám: gyűlölködik. De én nem gyűlölködöm, csak nem felejték, még tizenöt évre visszamenőleg sem, és ma sem fogom be a szám-szemem.

Villany ég már a szobában, az asztal megterítve, falatozunk és kortyolgatjuk hozzá a piros bort. Mihály komótosan, jó étvággal eszik. Kemény arca egy pillanatra sem lágyul meg, csak amikor az unokájára tekint. Egy lánya van, annak meg ez a fiú

a második gyereke. Állandóan itt tartaná maga mellett. Kemény vasék fiú. Vacsora után már nem szeretnék sokáig maradni, munkában voltak egész nap, pihenni kell, de Mihály őszintén marasztal még néhány szóra.

– Azt mesélném még el, hogyan járt Bakos János a katolikus pappal. Tudod, hogy ez a mi katolikus papunk már jóideje itt volt, amikor megalakult a tsz. Nem volt békepap, azt nem lehetne ráfogni, de ameddig mindenki maga gazdálkodott, addig nem is volt összeütközése a hatóságokkal. Hanem ahogy beütött a tsz, munka rogyásig, majdhogy éjjel-nappal, de dologidőben vasárnap-ünnepnep mindig, a mi papunk temploma vasárnapokon alaposan elnéptelenedett. Hanem aztán rákapcsolt. Olyanokat prédikált az, hogy nincs azon a munkán isten áldása, amit vasárnap végeznek, meg a többi: halálos bűn, meg ez, meg az. Lett is foganatjuk a prédikációknak, különösen az asszonyok között. Mire Bakos János észbe kapott, vasárnapi munkán fele nép sem volt, mint azelőtt. Ez meg nem sokat teketóriázott. A hírt megvitték neki mindig: templomból, putriból, tanácstól, iskolától. Holnap már azt is tudja, hogy mennyi időt töltöttél itt nálam. Egyszóval megy be a parókiára, tolja elöl azt a büszke pocakját. Csak a gangra lépett föl, a papi iroda ajtaja elé. – Hé, itthon van, Horváth úr? – harsogta, mintha nem tudná. A pap kisomfordált a folyosóra, s mézes-mázos szavakkal invitálta befelé, az irodába. De hiába. Csak annyit közölt vele tele szájjal, jó hangosan, hogy mihez tartsa magát, ha a híveket ijesztgeti és ha a tsz ellen agitál. Hogy erre külön törvény van, azt el ne felejtse. A pap aztán fölhagyott az ijesztgetéssel, agitációval, de felejtteni nem felejtett. Most tavasszal, négy évvel az eset után, valami rokonság folytán Bakos lett a Barkóczi suszter lányának a násznagya. Templomi esküvő volt, oda is el kellett menni. Végezte a pap a dolgát, hókusz-pókusz, minden. Tele a templom, a fiatalok ott térdelnek az oltár lépcsőjén, a násznagyok meg mögöttük állnak. Amikor a pap áldást akart osztani, odaszólt a násznagyoknak, hogy azok is térdeljenek le. Bakos meg mintha nem hallotta volna. Erre a pap jó hangosan, név szerint: Bakos úr is térdeljen le az Úr áldása előtt. A nép hordta-vitte a hírt, hogyan térdeltette meg Bakos Jánost a pap az oltár előtt. A megyénél meg jól össze-szidták, hogy miért teszi ki magát egy pap kényének-kedvének, miért megy be a birodalmába, ahol már az parancsol. Aztán hogy volt, hogy nem volt, de a nyár végére áthelyezték a Horváth tisztelendőt, valahová Baranyába.

Csillagos, hideg este van. A villanypóznák hunyorogva integetnek egymásnak, miközben hazafelé léptetek a szállásomra. Innen is, onnan is rádió hangja szűrődik ki az ablakokból. Nyolc óra lehet, még majdnem mindenütt fönny vannak. Az egyik ablak mögött sejtelmes fények, kékes-szürke villózás. Televíziót néznek, biztosan a szomszédokkal együtt. Fáradt vagyok, holnap is nap lesz, találkozni kell már Bakos Jánossal.

(Folytatjuk)

BÉRCZES GÁBOR linómetszete

TÖREDÉKEK A SZOMORÚSÁGRÓL

Egyszer elér a bánat,
és többé nem hagy el;
hajóid gőzben állnak,
örvény tajtéka ver,

hajóid gőzben állnak,
de nem lesz indulás.
Egyszer elér a bánat
s rádfagy az árulás.

Csak vesztegelsz sötétben,
nem oldoz föl a nap.
S csillag-bólyáid ében
tengerben ringanak.

*

Régi józanságomat kérlelem:
csak elkerülne már a szerelem!
Csak elkerülne – s emléktelenül
nézném, a mult a mélybe hogy merül;
nézném, hogy tűnik el egy régi kép,
s nem szemét látnám, csak az ég színét,
nem őt, csak egy füstbe-fúlt alakot . . .
Már nem is látom.

De magam vagyok.

*

Tudtam mindig: gyilkol a gyávaság.
De, hogy én is áldozatául essem,
nem hittem volna.

Átusztam kietlen
szerelmek hináros gyalázatát,
s feltétel nélkül kiadtam magam
a késnek, mit tisztának véltem egykor . . .

Most lassú vérem a földre pereg, hol
saját szennyemben fekszem oktalan.

*

Néhány bolygó benépesülne még
indulatomtól – ha gonoszt tehetne. –
S csak virrasztom kudarcom tetemét,
bebalzsamozva gyötrelmes hitembe.

*

Mert többé nem kezdek újra,
folytatom sorsom, ha lehet.
Szállok napfény-moslékba fulva
sötétlő álmaim felett.

*

Magamhoz egyre szigorúbb leszek
e túlon túl engesztelő világban.
Reggel fanyar önváddal ébredek,
éjjel fulladozom kétrét halálban.
Már arcomon kijátssza ráncait
részeg zenész-ujjal a véglegesség.
Csak a szívem kétsége józanit:
leszek-e még az, aki még lehetnék?!

SZIGETHY ISTVÁN rajza

SZILÁGYI VILMOS: Mozaikok nyugati útinaplómból

OZSVÁTH KÁROLY-KISS ISTVÁN: Itjúságunk erkölcsi szemléletéről

LORÁND IMRE: Az irodalmi sznobizmusról

GALSAI PONGRÁC: Kaján

UNGVÁRY RUDOLF: Korniss Dezső kiállítás

ROMVÁRY FERENC: Horváth Olivér művei Pécsen

SZILÁGYI VILMOS

Mozaikok nyugati útinaplómból

Van a Nyugatra utazóknak egy olyan – manapság egyre gyakoribb – típusa, amely nem rokoni, vagy baráti meghívás alapján, hanem magányos turistaként indul útnak, 70 dollárral a zsebében – és persze nem autón, csak vonaton. Őket nem várja senki az állomáson, s rendszerint gyatra nyelvtudásukkal nehezen igazodnak ki a számukra vadidegen helyi viszonyok között. Tervbevett útiprogramjuk pedig csak szigorú takarékossgal, a legolcsóbb szállás és étkezési lehetőség felkutatásával teljesíthető. Természetes ezért, hogy sokszor olyasmit is észrevesznek, ill. tapasztalnak, amit egy meghívott vendég aligha láthat – és egyáltalán: jellegzetesen más perspektívából nézik a dolgokat.

Közülük való vagyok magam is. Három hét alatt négy országon utaztam végig. Kimerülten és lefogyva érkeztem haza. Mégis, úgy érzem: megérte.

Az alábbiakban nem szabályos és teljes útibeszámolót nyújtok – ahhoz itt nincs elegendő hely –, hanem csupán néhány, véletlenszerűségében is jellemzőnek tűnő naplótöredéket.

BÉCS

Megérkezés. Kilépek a Westbahnhof hatalmas, modern csarnokából. Most merre? Csak a kis kézitáskám van nálam, a bőröndöt beadtam a megőrzőbe. Előttem, a téren nyüzsgő forgalom: villamosok, autók sokasága. Amott a földalatti gyorsvasút lejárata. Most merre?

Szabad vagyok, mint a madár, ebben a „szabad világban”, oda megyek, ahová akarok. De hová menjek? Őles plakátok ríktó színei kiabálnak rám a túloldarlól.

Rajtuk barna bőré és pucér habléányok dícsérik a legújabb napolajat, vagy más effélét.

Hová menjek?

Először is szállást kell keresnem. Eszembe jut vonatbéli útitársam tanácsa: a Jugendherberg, az ifjúsági turistaszálló. Állítólag több is van belőlük. Egyiknek a címét is felírtam. Elindulok.

A Jugendherberg. Az elsőben nem volt szerencsém. Itt ebben a másikban végre akadt hely, nem is drága, csak előbb be kellett iratkoznom az ifjúsági turistamozgá-lomba. De azt mondják, az igazolvány egész Európára érvényes és mindenhol vannak ifjúsági turistaszállók.

Ez a szálló nagyon szép, új, hétemeletes épület. A gyorsvasút hüttelsdorfi vég-állomása közelében van, egy erdős domboldalon. A szobákban négy emeletes ágy, vagyis nyolc fekhely és ugyanannyi szekrényfülke van. Minden ragyog a tisztaság-tól. Szobatársaim: két német fiú, két angol diák, egy libanoni főiskolás és egy japán egyetemi hallgató.

Az utca másik oldalán, a szállóval majdnem szemben a domonkosrendi apácák ősi tanintézete emelkedik, komor, börtönszerű épület.

A belvárosban. Aki otthonosan mozog a pesti Nagykörúton és a Váci utcában, az hamar megszokja Bécs belvárosának lüktető forgalmát, kirakatainak csillogó zsúfoltsá-gát. Gazdasági kérdésekben elég járatlan vagyok, de azt látom, hogy tulajdonkép-pen kevés az olcsóbb holmi, inkább a választék nagyobb. A könyvek kifejezetten drá-gák, sok a ponyva és a fantasztikus regény. Eleven Ferenc József-kultuszról árulkodik tucatnyi könyv, szobor, képeslap.

Stephanskirche: egyik oldalát épp tatarozzák, belül tele fecsegő turistákkal. A to-ronyból pár schillingért körülnézhet az ember. Egyébként semmi különös.

Mozi. Tegnap megnéztem az „Egy asszony három arca” c. olasz filmet, mely a híres – vagy inkább hirhedt? – Sorayáról szól és ő játssza a főszerepet is. Krimináli-san lapos volt. Tartalma: Soroya messziről, közléről és még közelebbről, színesen és széles vásznon. Legolcsóbb hely 10 schilling. (Plusz 1 schilling a jegyszedőnek, aki helyre vezet, mertkezés előtt is sötét van, reklámokat vetítenek.)

A mozi kongott az ürességtől. Címekekről és reklámképekből ítélve a legtöbb film hasonló színvonalú.

Mi van az újságokban? A „Morgen-express” c. bulvárlap első oldalán képes tu-dósítást ad az amerikai űrhajósok szerencsés landolásáról. Közöl egy nyilatkozatot, mely szerint Ausztria gazdasági kilátásai 1966-ra is jók és egy színes riportot arról, hogy egy anya megölte két kisgyermekét. Aztán moziműsor és kulturális hírek, foly-tatásos bűnügyi regény és képregények, tv-program, hirdetések, sportrovat követ-kezik.

Egy hír szerint nyugatnémet tv-konszernnek 25 milliós költséggel hétrészes tv-filmet csináltatnak „Az Orion űrhajó fantasztikus kalandjai” címmel.

A hirdetések a legjellemzőbbek. Nagy, keretes hirdetésekkel jelentkeznek a szó-rakozóhelyek és sztriptíz-bárok, ahol „csinos partnernők és intim páholyok” várják a vendégeket – és a pénzt. A szegényebb lányok egy részét nyilván az efféle foglal-kozások szippantják fel. Talán azért van, hogy sok üzlet kirakatában ott a tábla: „el-adónőt felvesszünk”. A szép test itt a legjobb kereseti források közé tartozik.

Egy hirdetés közli, hogy a 3. számú „intim könyvsorozat” még többet nyújt mint az előzőek s a „forró éjszakákról” szóló tíz könyv csak 224 schilling, de részletre is kapható. Az álláshirdetésekből főleg fiatal, csinos nőket keresnek. Az uzsorások készpénz-kölcsönt ajánlanak teljes diszkrécióval. A magándetektívek magukat ajánlják.

Egy jólsituált mérnök (legújabb típusú kocsival) ifjú hölgyek leveleit várja, hogy kiválassza közülük, melyikkel töltsen szabadságát a Riviérán. Ajánlanak még im-

potencia elleni csodaszert, szép nőkről készült, mesteri akt-fotókat, illusztrált ingyenesprospektust az „intim irodalomról” (életkort közölni kell!) – és tökéletes védőgumikat.

A Volkstimme (az osztrák KP lapja) persze egészen más.

Magyarok bécsi kalandjai. Továbbutazásom előtt a Westbahnhofon összeismerkedtem két magyar asszonykával. Elmesélték, hogy négy napja jöttek ki, férjeik nélkül, turista útlevéllel és kizárólag bevásárlási célból. Németül egy árva szót sem tudnak. Egy szállodafélében sikerült szobát kapniuk, de állítólag csak este 11-kor mehettek oda. Addig az eső elől valami tömegszállásra húzódtak be, ahol egy öreg szerb munkás tudott pár szót magyarul.

A hálóterem tágas volt, sok üres ágygal. Az öregem kívül csak néhány fiatalabb férfi tartózkodott otthon. Az egyik asszonyka este 10 óra felé ledőlt egy üres ágyra s mert fáradt volt, el is aludt. Arra ébredt, hogy valaki fogdossa, rá akar mászni. Egyszerre leoltották a villanyt s a másik asszonykát is megszorongatták, alig győzött védekezni. Csak az öreg közbelépése mentette meg őket.

Másnap pedig a szállodai szobájukban megjelent az egyik férfi és minden bevezetés nélkül pénzt kínált a fiatalabb asszonykának, hogy feküdjön le vele. Nagy nehezen tudták csak lerázni.

Továbbá: ma kiderült, hogy a szobát csak négy éjszakára kapták, el kellett jönniök onnan. Másik szobát sehogyan sem tudtak szerezni. De haza sem utazhattak még, mert akkor a deviza nagyobbik részét vissza kellett volna fizetni, holott azt már elköltötték. Kijöttek hát az állomásra, hogy majd a váróteremben töltsék az éjszakát. Erősen fogadkoztak, hogy többet az életben nem jönnek Nyugatra.

A *vonaton.* Bécsből Zürich felé rohan velem a „Wiener Walzer”-expressz. Künn koromsötét éjszaka van, szakad az eső, veri az ablakot. Erőtlenül himbálódzik a vagon, akár egy bölcső, mégsem tudok aludni.

A szemközi ülésen fiatal férfi alszik elnyúlva, mellettem egy öregúr szundikál. Salzburgban az öregúr leszáll. Helyét egy 18 év körüli leányzó foglalja el. Erre már a szemközi fiatalember is felébred és szolidan udvarolgatni kezd a lánynak. A szoliditás indokolt, mert a lány elárulja magáról, hogy menyasszony és hogy az adventisták közösségének tanintézetében tanul valamilyen szakmát. A szekták, úgy látszik, virágoznak itt.

A svájci határ előtt másik kocsiba kell átszállnom. Itt kellemes csevegő-partnerre akadok. Gerdának hívják, csinos, eleven osztrák lány, cseppet sem zárkózott. Hamarosan élénk beszélgetésbe merülünk, mely először a különböző nyelvek nehézségi fokát elemzi, majd egyre komolyabb témák felé kanyarodik. Gerda nyolc osztályt végzett. Jelenleg Milánóba utazik, ahol amolyan minden-cseléd egy cukrászda-tulajdonosnál. Szívesebben lenne ápolónő, de tanulni nem szeret. Utazni, ismerkedni annál inkább. Az anyagi gondokat, az élet árnyoldalait egyelőre csak hírből ismeri.

Érdekel, milyen fogalmai vannak Gerdának Magyarországról. Igen, hallott már rólunk valamit, tudja, hogy „kommunista ország” vagyunk. A kommunizmusról annyit tud, hogy az „egy szigorú hatalom, amely mindenkinek megtiltja a szabad gondolkodást és a vallásgyakorlást”(!) Felvilágosításaimat kételkedve hallgatja és gyanakvóan méreget, amikor megtudja, hogy egy „igazi, eleven kommunista” ül vele szemben.

Filozófiai vitába kezdünk isten létéről és a lélek halhatatlanságáról, de Gerda alapos vallásos nevelést kapott, nem hagyja magát meggyőzni.

ZÜRICH

Első napi élmények. A csomagmegőrzőt és a pénzváltóhelyet hamar megtalálom. Az olcsó szállás nehezebb ügynek látszik, de végül sikerül megtalálnom az itteni Jugendherberget. Csakhogy 10–17 óráig a szállót bezárják. Városnézésről pedig szó sem lehet, úgy zuhog az eső. Visszamegyek hát a pályaudvarra, képeslapokat írok, ol-

vasom az információs irodában szerzett prospektusokat, hazai szárazsüteményt rágszálók a váróteremben – és didergek.

Teljes a hontalanságom.

Az eső változatlanul szakad. Épp egy automatát tanulmányozok, amely egy doboz jéghideg kakaóval kecsegtet, amikor magyar beszéd üti meg a fületem. Jólöltözött, őszhajú úriember áll meg nem messze mögöttem egy hölgygel s arról beszél, hogy ki akarják lakoltatni valami részletfizetések miatt, elviszik a bútorát és más effélék. Csak egy-egy félmondatot értek, de így is elég megdöbbenő. Ha nem magam halottam volna, talán el sem hinném.

Nekivágok az esőnek, mert fázom s a közelben a Globus áruház reklámja hívogat. Nem csalódom: fény és meleg fogad, zsúfolt polcok, mozgólépcső, tömeg. Belenézek egy tükörbe s ijesztően komikus, gyúróttarcú, provinciális figurának látom magam. (Lám, mit tesz egy álmatlan éjszaka!) Lekapom a nylon esősapkám, megigazítom a nyakkendőm és fölényes közönyt, lanyha vásárlási szándékot tettemek. Közben tudom, hogy devizagazdálkodási okokból kifolyólag vásárolnom semmit sem szabad. Nem is igen érdekel semmi; láttam már ilyesmiket Bécsben, de ott mintha olcsóbb lett volna valamivel . . .

Mire átmelegszem és megszáritkozom, szünni kezd az eső. Gyerünk tovább. Régi, szűk utcák, rengeteg előkelő hotel, bár, üzlet. Egy könyvkereskedésnél leragadok. Kevés a klasszikus mű, sok a vallásos, még több az erotikus. Az egyik kirakatban kizárólag sexuális témájú könyvek, magazinok. Még sohasem láttam ennyi pornográfiaát egy rakáson! (Meg kell hagyni: a címlapon szereplő aktok legexponáltabb részeit eltakarták az árcédulával.) A kérdés minden vonatkozása – tudományos, vagy „irodalmi” formában – szerepel itt, a címek alapján. Az árak magasságáról jobb nem is beszélni. De úgy látszik, ez „megy” itt.

Az ifjúsági turistaszállás. Zürich különben nagyon rokonszenves, tiszta, vendégszerető város; varázsát a tó és a hegyek, a történelmi levegő és a modernség együttesen adja.

Ehhez képest a Jugendherberg: silány tömegszállás, egy barakszerű épületben. (Igaz, már épül az új szálló.) A parányi társalgóban narancsszörp- és kakaóautomaták. Egy polcon apró, színes nyomtatványok sorakoznak: az egyes evangéliumok, különböző nyelveken. Még magyarul is akad köztük. A felirat szerint mindenki ingyen vihet belőlük, de senkit sem láttam, aki a legcsekélyebb érdeklődést tanúsította volna a füzetkék iránt.

A kapu előtt autók állnak, a fiatalok egy része saját (vagy kölcsönzött) kocsin érkezett. Legtöbben vannak az angolok és nyugatnémetek. Vidámak, nagyhangúak, magabiztosak. Hogyan élhetnek ezek? Ma itt, holnap ott. Bejárják egész Európát – és mindenütt otthon érzik magukat . . .

Automaták. Városszerte meglepően sok az automata és – az itthoniaktól eltérően – valamennyi működik. Tejet, kakaót, süteményt, különféle csokoládékat, cukorkákat, konzerveket, cigarettát, filmet, képeslapot, üdítő italokat . . . nem is győzöm elsorolni, mi mindent árulnak éjjel-nappal az automaták.

A játéktermekben tiz-húsz különféle, bár alapjában nagyon is hasonló játék-automata működik. Megfigyeltem egy menetet. Elég primitív játék: egy golyót kell mechanikus eszközökkel addig pöckölni, míg bele nem gurul valamelyik lyukba.

Akadnak másféle, pl. teljesítmény-mérő, mondhatnám pszichológiai automaták is. Az egyik arra invitál, hogy „mérje le ön a reakció-idejét” – s egy kis szöveg felvilágosít, milyen fontos a reakció-idő rövidege az egyéni érvényesülésben.

Filozófiai kiállítás. „Tua res agitur” (A te ügyedről van szó) mottóval érdekes és a maga nemében egyedülálló kiállítást rendeztek az ősi zürichi Wasserkerché-ben, a Svájci Filozófiai Társaság égisze alatt.

A kiállítást dr. W. R. Corti professzor, a „Pestalozzi” gyermekváros megalapítója kezdeményezte. Fő célja, hogy önkéntes adományok gyűjtésével lehetővé tegye egy filozófiai kutató-intézmény létrehozását, amely a különböző szaktudományok kép-

viselőinek bevonásával korunk fő problémáira keresne választ. A kiállítás bemutatja a filozófia történetét képekben, táblázatokkal, rövid szövegekkel – lényegében ugyan idealista, de kétségkívül humanisztikus szemlélet alapján. Vajon alkalmas-e ez a szemlélet a korproblémák megoldására?

Korunk ellentmondásait legfrappánsabban az emeleti terem tükrözte, ahol olyan képek szerepeltek egymás mellett, mint a „Sex-bomba” – és a toprongyos koldus; Hitler az emelvényen (idézet: „A német népnek fogalma sincs arról, mennyi hazugságra van szükség egy tömegpárt létrehozásához”) – és a rombadőlt város; a főpaphoz kézcsókra járuló polgár („Hagyományok búvóletében”) – és Mao-Ce-tung portréja („Merre tart Kelet?”) stb.

PÁRIZS-DIEPPE

A Gare de l'Est-en. Az éjszakai utazástól kissé kábultan állok a Gare de l'Est forgatagában. Csakugyan itt vagyok hát álmaim városában, ahová oly régen vágytam? Néhány Ady-vers és egy-két regény szeretettette meg velem látatlanban ezt a várost még kamaszkoromban s azóta úgy gondolok Párizsra, mint a szerető elérhetetlen kedvesére. S a „szép ámulások szent városa” most egyszerre itt van előttem. Vajon mit rejteget?

Hotel „complet”. Már órák óta bolyongok a Quartier Latin környékén, a Szajna bal partjának mellékutcáiban. Szállást keresek. Volt két hotel-cimem, egyiket még otthonról hoztam, a másikat a Magyar Intézetben ajánlották. De hiába: mindkét helyen „hotel complet” (megtelt) felirat és sajnálkozó fejrész fogadott.

Ugyanígy jártam az útbaeső többi szállodával is. Illetve egy-két helyen lett volna szoba, de olyan áron, hogy szó nélkül továbbáltam. Az ifjúsági turistahivatal megadta ugyan egy turistaszálló címét, ám az olyan messze volt – túl a Bois de Boulogne-on, Suresne-ben –, hogy nem szántam rá magam. Ismeretlen párizsi ismerőseim, a „Magyar Műhely” szerkesztői közül a megadott címen senkit sem találtam, így az ő segítségükről is le kellett mondanom.

Nyugtalanító érzés, ha közeledik az este és az ember nem tudja, hol fogja fejét nyugovóra hajtani. Ennél csak egy rosszabb van: ha a betevő falat hiányzik. Igyekszem nyugtatni magam, hogy ezek csupán kezdeti nehézségek és József Attila sorait mormolom a Boulevard de St. Michaele-n:

„Csak egy éjjelre, padra, köre
adatok nékem fekhelyet.
Én nem vagyok jó gazda ökre,
se lány, se bolha, se beteg . . .”

Visszamegyek a Gare de l'Est-re; az információs iroda talán segít. S csakugyan, egész közel a pályaudvarhoz talállok egy olcsó kis hotelt, amely még nem „complet”.

Párizsi magyarok. A „Magyar Műhely” szerkesztősége két apró szobából áll. Papp Tibor és Szakál Imre fogadnak. Fiatal, rokonszenves entellektüelek. Papp Tibor verseket ír s a francia Rádióknak is dolgozik (otthon műegyetemre járt). Szakál Imre a Sorbonne-on tanul politikai gazdaságtant; Párizs egyik szputnyik-városában lakik feleségével és gyermekével. 56-ban jöttek ki s már megszokták, sőt megszerették Párizst, de persze szívesen hazlátogatnának és magyarságukat semmiképpen sem akarják feladni.

Könyveket cserélünk, beszélgetünk. Később Nagy Pál is megjelenik. Saját kocsi-jával jött. Alacsony, energikus fiatalember; itt végezte el az egyetemet, felesége francia. Egy üzemi lapot szerkeszt, novelláskötete figyelemre méltó tehetségről tanúskodik. Mint mondja, örömmel tapasztalja a magyar viszonyok javulását, bár aggódik, hogy valamilyen újabb körülmény esetleg ismét megakaszthatja ezt a fejlődést.

Pillanatképek. Champs Élysée: a széles úttest egyetlen autófolyam a Concorde-től az Étoile-ig. Tíz francos (kb. 60,- Ft) egységárú mozikban játsszák a „Párizs titkai”-t és a legújabb hollywoodi filmeket. Ijesztően kifestett nők mutatják be a divatszalonok kreációit. Ez Párizs előkelő negyede, elsősorban amerikai turisták részére berendezve.

Montmartre: Párizs tetői csillognak a lenyugvó nap fényében. A szürke köregeteg hullámzik, mint a tenger. A Sacré Coeur – üres ékszerdoboz.

Place Pigalle: csödület bámulja a vásári erőművész mutatványait, suhancok surrannak be a sztriptiz-bárok ajtáján. A mulatók vitrinjeiben fényképeken a fűgefalevéllal takarózó táncosnők minden testhelyzete tanulmányozható.

Szajnapart: csupaüveg vízibusz siklik a Pont Neuf alatt, a part tele autókkal és szerelmesekkel. Néger-fehér vegyespárok andalognak: Erosz Párizsban megoldotta a faji kérdést.

Egy nap a tengernél. Vasárnap reggel kedvezményes kiránduló-vonattal a normandiai Dieppe-be utazom. Először látok tengert – kezdetben nem okoz különösebb meglepetést. Majdnem jobban tetszik az ősi katedrális és a középkori lovagvár. De aztán jön a lidő. (Azazhogy én megyek oda.) És hullámzik a nagy víz. Épp dagály közeledik.

Ezek a hullámok! Ez a monoton ismétlődő robaj, ahogy „tompán zúg a hullám és partra döng . . .”! S aztán a kövek közül visszacsorgó víz csörgedező muzsikája . . .

Mintha a tenger szívverése, lélegzete lenne. S egyre nagyobbak a hullámok, egyre magasabbra csap fel a víz. Háromszor is feljebb kell húzódnom, mert mindig utolér. S a színek! A part közelében, talán a felkavart homoktól, sárgászöld és habos, mintha szappanosvíz lenne. Beljebb kékeszöldből haragoszöldbe megy át, mely a horizont vonala felé egyre sötétül.

Van valami végtelenül megnyugtató, pihentető és „andalító” a tarajos hullámok e játékában, a félkör alakú horizontban, fölötte a bárányfelhős firmamentummal. A messzeségben halászhajók, vitorlások; néha egy-egy nagy utasszállító paquebot közeledik. Körülöttem ujjongva sikongatnak a gyerekek. Örömük átragad rám, vidám vagyok, és könnyű a szívem – talán most először, mióta eljöttem hazulról.

A messzeség láttán növekvő vágy ébred bennem távoli kontinensek, szigetek, egzotikus világok iránt. E percben gondolkozás nélkül hajóra szállnék ismeretlen partok felé, ahol – most úgy érzem – talán a boldogság várna rám . . .

Azt hiszem, a tengert ezentúl mindig visszasóvárgom. A hullámok robaját, a víz üde, sós illatát, a napfény csillogását a habokon . . . Nem, mindezt nem lehet szavakkal kifejezni!

Most felülről nézem, a sziklapart fokáról. Innen a magasból kéknek látszik és foltosnak, akár a Balaton a tihanyi hegyről. A horizont vonala most egybeolvad az éggel. A kikötőből épp kiúszik egy hatalmas paquebot és nekivág a végeláthatatlan víznek. A lidőn már apály van, jó egy méterrel csökkent a vízszint.

Lassanként elnéptelenedik a part. A nagy hajó már messze jár s mintha nem is a tengeren, hanem az ég vizében lebegne tovább a csodás szigetek felé . . .

Egy nap a tengernél – életemben először s talán utoljára. Egy szép nap, amelynek oly hamar vége. Eltűnik, mint a hajó füstje a láthatáron, elhagy, mint a katedrális harangjának zengése.

Fehér inges, piros fejkendős néger lányka várja lovagját a szomszédos padon. Neki már otthona ez a táj – nekem nem lesz az soha. Fizetővendég vagyok csak itt, idegen, akit messze visznek innen nemsokára egy szűkebb égbolt szívembeirt parancsai.

Útitársak. A későesti Orient-expresszel jónéhány magyar indult hazafelé. Jutott belőlük az én fülkémbe is egy fiatalember. Huszonkilenc éves pesti raktáros, aki jó hat hetet töltött idekünn egy disszidens barátjánál. Útitársam csordultig volt élményekkel és órák hosszat mesélt róluk. Barátja itt valami szobafestő-alválalkozó, rengeteget keres; felesége egy fodrászüzlet társtulajdonosa. Mindennel elhalmozták, elő-

kelő szórakozóhelyekre vitték – barátja még az utcalányokhoz is többször befizette. Szemmelláthatólag ez volt a főélménye, élvezettel mesélte az ügy részleteit. Eredetileg tovább akart maradni, de nem tudta megszokni Párizs levegőjét, még aludni sem tudott itt rendszeren. Most hazamegy és elmeséli feleségének... de mit is mesél el? Az utcalányokat?

Hajnali háromkor kiszálltam Kehl-ben, hogy megvárjam a friedrichshafeni csatlakozást. Ugyanitt szállt le egy negyven körüli német férfi is. Várakozás közben beszélgetni kezdtünk. Elmesélte, hogy párizsi nyaralása alatt alkalmi „barátja” ellopta összes holmiját egy óvatlan pillanatban és eltűnt. Egy fillér nélkül maradt ott s a konzulátuson adtak neki kölcsönt a menetjegyre hazafelé. Egyébként Münchenben dolgozik, mint kereskedősegéd. Adott egy olcsó szállás-címet.

FRIEDRICHSHAFEN

A bunker. Jó húsz éve, 1945 februárjában egy vonatrakomány erőszakkal elhurcolt magyar „levente” érkezett ebbe a városba. Közöttük voltam. Sivár romok közt bandukoltunk a néhány kilométerre fekvő és teljesen sértetlen erdei kaszárnyába. Áprilisban, amikor már idehallatszott az ágyúzás, szakaszunkat a városba vezényelték. Egy betonbunkerben laktunk, míg meg nem jelentek a kitörő örömmel fogadott francia tankok...

Nos, a romok azóta eltűntek, a város újjáépült. De az erdei kaszárnya ma is vezényszavaktól hangos s a városi park egyik zugában ma is áll még a régi bunker. Ráismertem, lefényképeztem. Talán a gyerekeknek hagyták meg, búvóhelyül?

Tópart. Friedrichshafen ma Balatonfüredre emlékeztető üdülőhely. A Bodensee párafüggőnye mögül Svájc hősapkás hegyei derengenek fel homályosan. Sűrű kompjárat viszi-hozza a vasúti szerelvényeket, vitorlások és hattyúk úszkálnak zajtalanul a tavon. Milyen idilli kép!

Tulajdonképpen jól érezhetném magam itt, ha nem lennék ilyen fáradt és magányos, ha nem kísértenének a húsz év előtti események. Pedig a túlparti hegyek már nem elérhetetlenek s ma szabad emberként járhatom be kamaszkori kálváriám stációit.

MÜNCHEN

„Városi férfitisztaság.” A Jugendherbergben nincs hely, a szállodaárakat nem keleti turisták zsebéhez méretezték, felkerestem hát a kehli útitárs által ajánlott szálláslehetőséget. Amikor odaértem, már vagy húszan-harmincan álltak sorban a felvételi iroda előtt. Törzsvendégek lehettek, mert csaknem mindenkinek kartotékja volt már ebben az egyházi vezetés alatt álló intézményben. Akik még nem jártak itt, azokat az öltözőfülkében egy fiatal teológus sorra megvizsgálta (az esetleges nemibaj külső jegyeinek szempontjából) s csak aztán töltötte ki a kartotékokat.

A látottak kissé lehangoltak, de kíváncsiságból mégis ottmaradtam. (Persze mi egyebet is tehettem volna? Azonkívüli csakugyan elég alacsony volt a szállásdíj.) Az emeleten lévő hálótermekbe csak az intézet egyen-pizsamájában volt szabad felmenni, miután az ember saját ruháját és holmiját leadta a ruhatárban. A hálótermekben semmi más nincs, csupán 8 db. emeletes ágy, lópokróccal és kispárnával, de sem szalmazsák, vagy matrac, sem lepedő. Mind a 16 ágyon alusznak (s legalább húsz ilyen hálóterem van az épületben). Néhány fiatal külföldi vendégmunkás mellett többnyire idősebb, nyilván magányos, vagy munkanélküli emberek.

A koszos kispárnából döbbenetes „szegényszag” áradt, még a ráterített törülközőn keresztül is. A szoba nehéz, fojtogató levegőjét horkolás és köhögés töltötte be s a nyitott ablak előtt időnként vonatok robogtak el dübörögve.

Ezen az éjszakán a sűrű sötétség ellenére világosabbá vált számomra a „gazdasági csoda” társadalmának mechanizmusa. Sokaig hallgattam az álmodó nyomor nezeit ezen az éjjeli menedékhelyen, míg végül kábult, rövid álomba estem. Hajnalban felkeltem és kapunyitáskor búcsút mondtam a Városi Férfiszállásnak. Még az olcsó reggeli sem kellett, amit itt adnak, csajkában.

*

Három hét kevés ahhoz, hogy általánosítható tapasztalatokat szerezzen a turista, főleg, ha ezalatt négy országot próbál megismerni. Ám, ha nyitott szemmel jár és nem csupán szórakozni (vagy bevásárolni) akar, sok érdekes megfigyelést gyűjthet, sokféle élményben lehet része.

E néhány kiragadott napló-töredék szükségképpen csak némi ízelítőt adhat ebből a sokféleségből.

OZSVÁTH KÁROLY - KISS ISTVÁN

Ifjúságunk erkölcsi szemléletéről*

Erkölcsszociológiai vizsgálat a Baranya megyei ifjúság körében

II. rész

Az elemzés következő szakaszában az egyes kérdéseket vizsgáltuk meg. Arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon azok, akik az adott kérdésben pozitív vagy negatív állásfoglalásról tettek tanúságot, milyen pontértéket értek el az egész kérdőívben tanúsított szemléletük alapján. Statisztikai értelemben nyilvánvalóan akkor szerkesztettük meg jól kérdéseinket, ha a vizsgált kérdésben túlnyomórészt azok adnak pozitív válaszokat, akik az egész kérdőívben is inkább a pozitív válaszokat adták, másképp kifejezve: kérdőívben mutatott erkölcsi szemléletük alapján magasabb rangsorolást kaptak. Megfordítva ez annyit jelent, hogy a negatív szemléletű egyének az adott kérdésben túlnyomórészt negatív álláspontot foglalnak el. Ha ilyen összefüggést tudunk bizonyítani, akkor a kérdőív egyes kérdései érvényesnek foghatók fel, ami annyit jelent, hogy van egy bizonyos szelektivitása a kérdésnek, ti. elkülöníti egymástól a pozitívabb erkölcsi szemléletű egyéneket a negatívabbaktól.

(A véletlen jelenségek közötti összefüggés, valószínűségi kapcsolat, korrelációs számítással írható le. Az ilyen sztochasztikus összefüggés azt fejezi ki, hogy az egyik változó [egyéni rangsor a kérdőívvel mérve] változásához a másik változó [az öt lehetőség választása] milyen átlagos értéke tartozik.)

Az elemzés céljára – az egyéni pontértékek szerint – a mediánál két egyenlő félre osztottuk a vizsgáltakat. Azok, akik a mediántól (94-től), felfelé helyezkednek el az átlagfeletti (felső), csoportba kerültek. A mediántól lefele (94 és ennél kevesebb pontértékű) elhelyezkedők az átlag alatti vagy alsó csoportba kerültek. Erre az éles elhatárolásra matematikai okokból van szükség. Ti. ha a felső csoport általában a pozitív, azaz 5 és 4 értékelésű, válaszokat adja az adott kérdésben, az alsó csoport a negatív válaszokat – és csak kevés lesz azoknak a felső csoportba tartozóknak a száma, akik a kérdésre negatív választ adtak, az alsó csoportban ez természetesen megfordítva –, akkor a korrelációs összefüggés szoros lesz.

* *Munkatársak: Tahin Tamás, Pórczi József, Bajusz Balázs és Kóczán György.*

A korrelációs számítás elvi vázlata a következő:

		a sz. kérdésre adott válaszok szerint	
		pozitív	negatív
Egyéni összérték	felső csoport átlagfeletti	azoknak az egyéneknek a száma, akik a felső csoportból erre a kérdésre 5 vagy 4 értékelésű választ adtak	azoknak az egyéneknek a száma, akik az alsó csoportból erre a kérdésre 5 vagy 4 értékelésű választ adtak
	alsó csoport átlagalatti	azoknak az egyéneknek a száma, akik a felső csoportból erre a kérdésre 2 vagy 1 értékelésű választ adtak	azoknak az egyéneknek a száma, akik az alsó csoportból erre a kérdésre 2 vagy 1 értékelésű választ adtak

Nyilvánvaló, hogy akkor lesz szoros az összefüggés, ha a bal felső, pozitív-pozitív és a jobb alsó negatív-negatív találkozást kifejező négyzetben lesznek a magas számok, és az összefüggést gyengítő bal alsó és jobb felső négyzetbe pozitív-negatív, illetve negatív-pozitív találkozás) kevesebben kerülnek.

A számítást PEARSON cosinus Pi formulája alapján végeztük. A korreláció szorosságát kifejező index akkor kedvező, ha az egység, $\pm 1,0$ felé közelít. Mi a kérdőíves módszerünknel 0,6 körüli értékekkel elégedettek vagyunk. Az olyan kérdés, melyet minden válaszlehetőségében egyforma gyakorisággal válaszolnak meg a felső és alsó csoport tagjai, nem használható statisztikailag, és nem fejez ki egyebet tartalmilag sem, mint azt, hogy rosszul szerkesztettük meg a válaszokat, vagy rosszul kérdeztünk. A példákban az egyes válaszok százalékos gyakorisága után olvasható két szám a felső, illetőleg az alsó csoport ugyancsak az egész populációra vonatkozó százalékos gyakoriságát jelenti, jelzése $P_{sup.}$ és $P_{inf.}$ (A korrelációt abszolút számokkal számoltuk, a szemléltetés és az egyes kérdések összehasonlítása százalékos arányokkal egyszerűbb.)

A már bemutatott 1. sz. kérdésünk korrelációs indexe 0,62. Emeljük ki újabb példának a 18. sz. utolsó kérdésünket:

Ön szerint melyik szemlélet a legerkölcösebb?

érték	P	$P_{sup.}$	$P_{inf.}$
a) a probléma nélküli élet (3)	6	1	5
b) élj és hagyj élni másokat (4)	7	3	4
c) viseld sorsod türelemmel (2)	7	2	5
d) légy jó mindhalálig (1)	5	1	4
e) küzdj a magad és mások boldogulásáért (5)	68	43	25
kihagyta (0)	7	0	7

A pozitív megválaszolás és felső csoport, illetve negatív-alsó közötti korreláció 0,55. Általában a pozitív válasz dominál – és megfigyelhető a negatív válaszoknál –, az alsó csoport frekvenciáltabb előfordulása.

Kíváncsiak voltunk az iskolai végzettség és a válaszok összefüggésére is. Általános tapasztalatunk az, noha az egész kérdőív iskolai kategóriákra számított átlaga fokozatosan csökken az iskolai végzettség alacsonyabb voltával, az egyes kérdésekben sokkal szorosabb a korrelációs a felső-alsó csoporttal, mint amikor iskolai felső csoportot alkottunk a középiskolásokból és szakmunkásokból, és iskolai alsó csoportot az V–VI–VII. és VIII. osztályt végzettekben. Például az 1. sz. kérdésnél 0,44, a 18. számánál 0,20.

A korreláció-számításoknál az indifferens választ, valamint a kihagyott, vagy értékelhetetlen válaszokat nem vettük figyelembe, mert félrevezető lenne, javítaná a korrelációs indexeket.

Az értékelés alapján szétválasztott felső-alsó csoport és az iskolai végzettség szerinti felső-alsó csoport közötti összefüggés indexe 0,65, azaz az iskolai végzettség – és az erkölcsi állásfoglalás között nincs olyan szoros kapcsolat, mint például az iskolai végzettség és az általános műveltség, vagy pl. az intelligencia között. Természetesen bizonyos szellemi fejlettség elengedhetetlen az erkölcsi tudat differenciáltabb fokozatának kialakulásához.

Az egyes kérdések elemzése akkor lenne teljesebb, ha az egyének tényleges erkölcsi magatartását is összevethetnénk válaszaikkal. (Methodikailag ez is megoldható a fenti korrelációs számítással. Ehhez azonban az egyéneket tényleges viselkedésük alapján kell átlag feletti és átlag alatti kategóriákba osztályoztatnunk. Erre vonatkozó első kísérletünk folyamatban van. A külső – objektív – véleményezést a kollektívával készítettjük el.)

Az egyes kérdések ilyen belső és külső érvényessége az egész kérdőív érvényességét emeli. A kérdőívünkkel szemben támasztott statisztikai követelményeinket a következőkben foglalhatjuk egybe:

Legyen *objektív* – egyértelműen értékelhető, azaz az egyéni értékelés – ne függjön a kiértékelő személyétől. (Célszerűtlen az olyan kérdőív alkalmazása, ahol minden egyes értékelő csak saját elképzelése alapján osztályozza a válaszokat pozitív vagy negatív voltukra. A kérdésekre adott válaszok értékelését előzetesen meghatároztuk, és etikailag képzett szakemberekkel konzultáltunk a kísérleti vizsgálatok tapasztalatai alapján is.)

Legyen a kérdőív *megbízható* – ismételt alkalmazása esetén hasonló eredményt adjon, természetesen arra a populációra vonatkoztatva, amelyikre készült. A területek közül azonos statisztikai paraméterei a megbízhatóság mellett bizonyítanak.

Legyen a kérdőív *érvényes*, azaz a pozitív felső csoportban lévők – a mindennapi életben is az átlagnál magasabb erkölcsiségűnek bizonyuljanak. A mi kérdőívünk ilyen érvényességi felülvizsgálata – további kísérleteink feladata lesz.

Legyen *hiteles*, azaz mérceként is tekinthessük annak a kérdéscsoportnak a tanulmányozásában, amit vizsgálni hivatott.

Beszámolónk fő célja módszerünk vázlatos ismertetése volt. Néhány gyakorlati következtetést azonban már eddigi tapasztalataink alapján is levonhatunk, egy-egy kérdés rövid elemzésével.

A 10. kérdés valamennyi fogalmát az egész populációból 24% kategorizálta helyesen, közülük csupán 3%-ban szerepelnek az átlag alatti csoport tagjai. Ha az egész fogalom-csoportot helyesen kategorizálók és a tévesztők felső-alsó csoport megoszlását korreláltatjuk, az index 0,74. Ha ugyanezt az indexet az iskolai felső-alsó megoszlásban vizsgáljuk, csak 0,46. A kérdésre nem válaszoló negyed-ötödreszt is figyelembe véve, az első négy fogalom megítélésében 5–8% nem felelt meg a várakozásnak, és ezek túlnyomórészt az alsó kategóriából kerültek ki.

Külön szeretnénk foglalkozni a SZÁMÍTÓ és SZERÉNY fogalmak osztályozásával. Mi volt a meglepő számunkra?

A SZÁMÍTÁST a fiatalok 24%-a pozitív tulajdonságnak tartja, az elvhűséggel, tudásvágygal hozza rokonságba. A felső-alsó csoport megoszlása 9, illetve 15%. A vizsgálatok fele tekinti – helyesen – negatívnak. A válaszok elemzésénél az derült ki, hogy az alsó csoportban is az alacsonyabb műveltségűek helyezték balra a SZÁMÍTÁS fogalmát, tehát inkább a fogalom meg nem értéséről lehet szó. Elképzelésünk szerint a számvetés, számolás konkrétabb fogalmával tévesztik össze.

A SZERÉNYség mindössze 40%-ban került a pozitív oldalra, és a fiatalok több mint egyharmada negatív tulajdonságnak tartja, közelebbi rokonságot vél a cinizmussal és az alázáttal, mint a pozitív tulajdonságokkal. A felső-alsó csoport részesedése 20–16%. A korrelációs index alacsony, – a SZERÉNYség pozitív-negatív osztályozása a mai fiatalok erkölcsiségének szelekciójára – statisztikailag kedvezőtlen, etikailag

viszont nem egyértelmű. Ha ennek a szabályszerű változásnak – hiszen minden kisebb csoportban is hasonló az arány-eltolódás –, okát keressük, egyértelműen nem róhatjuk fel azt az ifjúság anyagiasságának, önzésének, hiszen ezek a fiatalok nemcsak ebben a kérdésben kategorizáltak helyesen az első négy fogalmat, hanem az egész kérdőívben túlnyomóan pozitív szemléletükről tettek bizonyosságot.

Az iskolai végzettséggel a SZERÉNYSÉG pozitív vagy negatív megválaszolása semmiféle összefüggésben nincs, a korreláció ebben az esetben nulla. Tehát a SZÁMÍTÁSNÁL feltételezett fogalomzavar itt esik.

Megvizsgáltuk a SZÁMÍTÁS és a SZERÉNYSÉG pozitív-negatív megválaszolása közötti interkorrelációt, ez sem ér el olyan fokot, hogy a két fogalom között számottevő egyértelmű, vagy ellentétes összefüggést tételezhetnénk fel. Más szavakkal: nem azok adták negatív osztályozását a szerénységnek, akik a számítást pozitívnek tartották.

A további elemzéshez a 10. feladat SZÁMÍTÁS osztályozása és a 15/3 kérdés SZÁMÍTÓ tulajdonságának rangsorolását vetettük egybe.

		A 15/3 kérdésben a számító rangsorolása	
A 10/5 kérdésben a		1 vagy 2	4 vagy 5
	negatív	531	126
	pozitív	104	167
számítás osztályozása			

A korrelációs index $r = 0,64$. Ez arról tanúskodik, hogy a SZÁMÍTÁS fogalmat negatívan, ill. pozitívan osztályozók a 15/3 oszlopban a *számító* tulajdonság rangsorolásában csak mérsékelten voltak következetesek. (Teljes következetesség esetén a korreláció az egység közelében lenne.)

A 14. sz. kérdés válaszainak elemzése a további példánk. A definíciókhoz adott válaszok, fogalmak megoszlását vizsgáltuk meg.

Az első definíció: *olyan ember, aki mindenben csak a saját hasznát lesi* – közel kétharmad arányban vonzotta az ÖNZŐ fogalmat. Itt a meglepetés a BEFOLYÁSOLHATÓ 15%-os előfordulása volt, ami sem logikailag, sem etikailag nem illik ide. Az alsó csoport 10%-os részvétele arra bizonyít, hogy a vizsgált egyének e része – mechanikusan az első definíció vonalára az első fogalmat írta. Keresztpróban ezt még bizonyítanunk kell. Arra jó példa ez, hogy nemcsak a kérdések tartalmi, hanem formai felépítése is lényeges. A második tanulság: az első két szűrőpróban elenyésző volt az alacsonyabb műveltségűek száma, és nem figyelhettünk fel az ilyen elrendezés veszélyeire.

A második definíció: *Olyan ember, akinek nincs önálló véleménye, a BEFOLYÁSOLHATÓ fogalmat* szükségelte, ez 41%-ban teljesült. Az első meghatározás pseudo-választása itt már nem érvényesült, mert sem a *kitartó*, sem a *gátlástalan* nem szerepel, viszont a HISZÉKENY 9, a GYÁVA 8 és a SZERÉNY 8%-kal gyengítette a legjobb válasz gyakoriságát. A HISZÉKENY választása a fogalmak homályosságára utal, bár kétségtelen, hogy aki mindent elhisz, annak sem lehet önálló a saját véleménye. A GYÁVA tulajdonság több más kérdésünknél is előforduló módon – az emocionális tényező jelentőségét emeli ki gyakoribb választásánál, mert az is kétségtelen, hogy az önálló vélemény nyilvánításához bátorság kell. Itt a megkérdezett a tüneti kép és nem az absztrakció alapján válaszol. Nem logikusan fogta meg a kérdést, hanem empirikusan: „sok ember azért nem mer önálló véleményt nyilvánítani, mert GYÁVA.”

A SZERÉNY gyakoribb előfordulása arra a lehetőségre mutat, hogy – a 10. feladatban negatív osztályozásban a véleménytelenség, a társadalmi aktivitás hiánya, a szereplés előli visszahúzódnás nem vethető el. Érdekes, a 14. kérdésnél a *szerény* választása ugyancsak minden iskolai kategóriában előfordul.

A KITARTÓ fogalom 57%-ban került a harmadik meghatározáshoz: *olyan ember, aki a nehézségek ellenére is folytatja a megkezdett munkát*. 15% nem válaszolt, 15% a KÖTELESSÉGTUDÓ-t emelte ki. A fogalmak finomabb differenciáltságának

hiányát jelzi a GÁTÁLÁSTALAN 7⁰/₀-os előfordulása. Ez részben az egész kérdés hiányos áttekintéséből ered, részben – kérdéseink többségénél tapasztalt konkretizálási tendenciák szerepét bizonyítja: nehézség, akadály, gát, aki a nehézségek ellenére is halad, nincsenek „gát”-jai. A gátálástalan egyébként sem tekinthető elterjedt szónak.

A negyedik meghatározás a KÖTELESSÉGTUDÓ helyes választát 51⁰/₀-ban kapta meg. 27⁰/₀-ban a BECSÜLETES is ide került. Itt is a fogalmak etikai értékének finomabb differenciálódása hiányos.

Az ilyen kérdőívek kitöltésében járatlan egyén nehezen tekinti át egy-egy bonyolultabb kérdésünket, nem olvassa végig, hanem azonnal hozzáfog a rész megoldásokhoz, amit a befolyásolható elsősori gyakorisága is bizonyít.

Az olyan ember, aki főnökének sem mondja másként, mint a beosztottjának, fiataljaink 45⁰/₀-a szerint BECSÜLETES. A GÁTÁLÁSTALAN 12, a SZERÉNY 11⁰/₀-ban itt is szerepel. Ez megerősíti a gátálástalannal kapcsolatban mondottakat: a való életben egysíkú értelmezés szerint – aki a főnökével épp úgy bánik, mint a beosztottjával, például gorombán, az valóban gátálástalan is ebben az értelmezésben.

A SZERÉNY újbóli viszonylagos frekvenciája a fogalom etikai tartalmának homályosságára is utal: az a tény, hogy a BEFOLYÁSOLHATÓ és a BECSÜLETES definícióihoz egyaránt kiválasztják, azt bizonyítja, hogy ezeknek az embereknek a fejében e téren zűrzavar van.

Ezeket a meghatározásokat egyenként a vizsgált populáció kb. fele megválaszolta. Amikor azonban az öt definíciót helyesen megválaszolók arányát keressük, az mindössze 20⁰/₀, és ebből 19⁰/₀ a felső csoportba tartozik.

A 15. kérdés három különböző rangsorolást kívánt meg e vizsgálatban részt vevőtől.

A társadalmi aktivitást kifejező fogalmak etikai rangsorolását az első oszlopban a kötelességtudó – szorgalmas – közömbös – lusta – hanyag szerintünk a rangsor, pozitív-tól a negatív irányba haladva. Ennél a rangsorolásnál azt tapasztaltuk, hogy fiataljainknak az a fele, akik egyébként a pozitív-semleges-negatív sorrendbe rakást megértették, következetesen nem tesz különbséget a kötelességtudó és a szorgalmas, illetve a lusta és a hanyag etikai megítélésében. E téren helyesen mindössze 7⁰/₀ válaszolt.

A második oszlopban az emberközi magatartás jelzőinek etikai rangsorolása könnyebbnek bizonyult; az áldozatkész-együttérző-részvétlen – önző – élösködő helyes sorrendet 27⁰/₀ ismerte fel, a pozitív-negatív semleges osztályozást a vizsgáltak fele megoldotta. Érdekes, az élösködő és az önző közötti etikai különbségtevés itt is háttérbe szorul, különösen az alsó csoport – egyébként a sorrendet felismerő – tagjainál.

A 15. kérdés harmadik oszlopa heterogen emberi tulajdonságokat tartalmaz. A megkívánt sorrend: állhatatos – jóindulatú – éreketlen, befolyásolható – számító. Ezt mindössze 2⁰/₀ rangsorolta így és 15⁰/₀ volt értékelhető. Következésképpen nagyobb etikai vonzerejűnek látszik a jóindulatú az állhatatossal szemben, és – bár kisebb mértékben – a befolyásolható és a számító vonatkozásban is megfigyelhető ez a bizonytalanság.

Összefoglalásul

Az ifjúság erkölcsi szemléletének tanulmányozására szerkesztett kísérleti kérdőívünkről kívántunk tájékoztatást nyújtani. Olyan módszert igyekszünk kidolgozni, melynek segítségével a szubjektív, sok tényező befolyásolta egyéni etikai állásfoglalások halmazában a típusost, az általánost közelíthetjük meg a matematikai statisztika objektív eszközeivel.

Tisztában vagyunk a matematikai módszer ilyen szubjektív, tudati területen való alkalmazásának nehézségével és korlátaival, épp úgy, mint kísérleti kérdőívünk kezdetleges, sok buktatóval járó voltaival is.

Azt a következtetést azonban már az eddigiek alapján is levonhatónak tartjuk, hogy ifjúságunk nagyobbik fele – a kérdőívben feltett kérdéseket a szocialista erkölcs szellemében válaszolta meg; a kérdőív azonban arról is tanúskodik, hogy ifjúságunk etikai fogalmai nem teljesen egyértelműek, olykor homályosak; arról is meggyőződhetünk, hogy a finomabb etikai differenciálás nem általános jelenség ifjúságunk nagy tömegeinél; a kispolgári és idealista szemlélet hatása is tükröződik az adott válaszokban.

Az ilyen kérdőíves próbálkozás értéke, érvényessége ebből az egy vizsgálatból még nem állapítható meg, hiszen próbaköve a gyakorlatban tanúsított tényleges magatartás lehet csupán, és vizsgálataink e szakaszába csak akkor juthatunk el, ha már megtanultunk az eddiginél jobban kérdezni és mélyebben, sokoldalúbban elemezni.

HARCSEV szavai a mi célunkat is jelentik; meg kell találnunk az objektív válaszokat az adott kérdésre, azaz az erkölcsi fogalmakat a tények nyelvére kell alkalmaznunk.

LORÁND IMRE

Az irodalmi sznobizmusról

A fogalmi tisztázás kedvéért előljáróban le kell szögezmem: szerintem a kultúrsznob minőségileg különbözik a sznobok más alfajaitól. Az igazság súlyos sérelme nélkül nem alkalmazható rá az az angol mondás, amely szerint a sznob az az ötöd-rangú ember, aki negyedrangúnak szeretne látszani. Mert igenis minőségi különbség van aköz, aki látványosan büszkélkedik azzal, hogy jelentős emberekkel tegeződik s aköz, aki arra beképzelt, hogy tegeződő viszonyban áll a legmodernebb nyugati irodalmi irányzatokkal.

A sznob nemcsak a mi kis országunkban tekint megbüvölt tekintettel, tiszteletteljes vigyázállásban, saját tiszteletét elsősorban tisztelve az általa gondosan kiválasztott külföld felé. Odette, Proust regényalakja a világért sem mondaná franciául azt, hogy karácsony. Az ünnepi neki kizárólag: Christmas. Huxley kultúrsznobjai viszont némi megvetéssel tekintenek az angol irodalomra, különösen a kortársira. Nekik csak az a jó, ami francia.

Am arra kell kérnem az olvasót, ha egy olyan mondatot hall valakitől: „Én még egyetlen sort sem olvastam mai magyar költőtől” –, akkor ne hagyja magát indulatától elragadtatni. Kétségtelen, jellegzetes sznob megnyilvánulás fültanúja volt. Polgártársa hatást remélt attól, hogy egyfajta tájékozatlanságát fitogtatta. Ugyanolyan, mintha másfajta tájékozottságával igyekeznék ismerőseit – vagy ismeretleneket – elkápráztatni. Vigyázat! Nem biztos, hogy akár a tájékozatlanságnak, akár a tájékozottságnak megvan a fedezete. Ismertem Kafka-rajongókat, akik ettől az írótól egy sort sem olvastak, s rajtaptam már egy kevésbé ismert magyar novellista kötetének olvasása közben olyan valakit, akinek az volt a nyilvánosan hangoztatott – s egyesek által megfelelően méltányolt – véleménye, hogy a mai magyar novellairodalmat kezébe se veszi. Nem kíváncsi Hemingway utánzóinak utánzóira. A sznob igen gyakran nem ért ahhoz a tárgyhoz, amelyet a szó mindkét értelmében kimerítően fejteget – s ez a fejtegetés során nem mindenki számára derül ki –, viszont rendkívül beavatott olyasmibe, amiről szégyell beszélni.

Nála a hangsúly ugyanis a *ritkasági tájékozottságon* van; azon, hogy olyan írók, irányzatok értőjének tüntesse fel magát, amelyeket a közvélemény nem ismer közelebbről, de hallomásból mégis csak ismer. Csak így méltányolhatja a sznob beavatottságát, mert ha ez olyasmiről csevegne, aminek ő még a hírét sem hallotta – a méltánylás elmaradna.

Természetes, hogy a sznob-favorit íróknak, irányzatoknak van egy bizonyos ázsiója is, amely különböző tényezőkkel áll összefüggésben. Néhány gyakorlati példa: Brecht tudvalevően nem volt az 50-es évek kultúrpolitikájának kedvence. Annál inkább a sznoboké. Valamely úton egynéhány Brecht példány bejutott akkoriban légmenetesen elzárt hazánkba. Ezeket rongyossá olvasták; elismerésük szinte határt nem ismert. (A sznob ösztönei nem rosszak: egyet s mást a leveli béka módjára előre megérez.) Ma azonban a Brechttel kapcsolatos kötelező sznob-magatartás egészen más. Közülük a mérsékelt esztétikai bizonyítás segítségével elvetik a német drámaíró életművét; az ultrák kijelentik: egy sorát nem olvasták. Így is az a véleményük, hogy Brecht: szocialista irreálizmus.

Kafkával kapcsolatosan más a helyzet, illetve más okok idézték elő az utóbbi időben tapasztalható ázsióváltozást. Egy időben (úgy 1957–60 között) rengeteg Kafka-rajongó volt nálunk s igen kevés Kafka-kötet.

– Mostanában a Pert olvasom – mondta valaki, miközben a háziasszony egy albérleti szobában hat vendégének feketét töltött.

Tisztelettel néztek rá.

– Németül? – kérdezte valaki, akinek valami rémlett: az Ítéletet 2000 példányban adták ki nálunk, a Pert egyáltalán nem.

– Franciául. A francia fordítás jobb az eredetnél.

Soha nem rajongtak ilyen sokan olyan íróért, akit ilyen kevesen olvastak. „Kafka – én vagyok” – hallottam egy szupersznobtól. Könyvkiadásunk jóvoltából – ritkasági tájékozottságot vagy annak látszatát s vele egy nagyon modern, nagyon divatos életérzést fitogtattak.

Néhány esztendeje a Nagyvilágban vagy 20 ezer példányban megjelent a Per magyar fordítása. Ez volt a Kafka-megszállottak Fekete Péntekje (ahelyett, hogy örömnépük lett volna). Képzeljük el egy bélyeggyűjtő reakcióját, ha egy birtokában lévő ritka példányból százezret bocsájtott ki a posta. Képzeljük el, hogy a Térdszalagrendet a londoni boltokban árusítják két shillingért darabonként. Majdnem annyi Per, mint Jávai orvos! S azóta megjelent magyar fordításban a Kastély is; nem lehet állítani, hogy túl gyorsan elkapkodták volna. Napjainkban Kafka árfolyama jelentősen hanyatlak sznob körökben. A mélypontra akkor száll majd le, ha az író tagadhatatlan nagyságát a lehető leghivatalosabban is elismerik majd.

Mindebből úgy tűnik, mintha nonkonformizmusra bukkantunk volna. Ám egy, csak valamennyire is tüzetes vizsgálat könnyedén elveti ezt a hirtelen felötlött gondolatot. Aki például gyönyörűségét leli a Szabó család hallgatásában, az minden kétségen kívül saját izléséhez alkalmazkodik. A Kafka, Becket, Ionesco stb. hívők igen gyakran a másokéhoz; egy olyan kis köréhez, amellyel rendszeres érintkezést tartanak fenn; klikkhez – kis embereknek is lehet klikkjük. Olyan jelenséghez értünk, amely nemcsak kultúrterületen figyelhető meg: nonkonformista konformizmushoz. Ha valaki egy kis, ellenkező beállítottságú körben a többségi, általánosan elterjedt nézetekhez, izlés-ítéletekhez, értékelésekhez ragaszkodna – ez több szellemi értelemben vett bátorságot kívánna. Sokszor egyéni véleményként tisztelünk olyasmit, ami nem egyéb, mint a távollevő és nem presszionáló többséggel szemben a jelenlevő és presszionáló kisebbségi véleménnyel való konformizálódás, mint kultúrpoz.

Nincs olyan póz azonban, amelyben bárki is ingyen feszenghetne. A modern nyugatiak – a sznob imádat változó ázsióval rendelkező tárgyai – közülök a valóban nagy egyéniségek, az epigonok és az epigonok epigonjai komplex külső és belső világot tárnak fel s pedig gyakran oly módon, olyan művészi eljárások segítségével, esz-közök alkalmazásával, hogy alig lehet eldönteni: túlbecsülük-e olvasóik felfogóképességét, vagy pedig úgy vélekednek: művük azonfelül, hogy tükre, integráns része is

egy olyan világnak, amely felfogásuk szerint még részben sem ismerhető meg. S az ember számára szinte elviselhetetlenül komplex világ természetszerűen ihletője a rossz közérzetnek; a modern nyugatiak pedig ennek a rossz közérzetnek rendkívül eredményes közvetítő közegei.

Így tehát a sznob olyan ember is, aki szellemi értelemben vett háztáji gazdalkodásának keretein belül igen jelentős erőfeszítéseket tesz. Intellektuális erején felül „kultúrfogyaszt.” Szót szellemi higiénájának rovására is teszi azt. Természetesen nem ok nélkül, nem kizárólag belső kielégülés kedvéért.

Az akár lefedezett, akár fitogtatott ritkasági tájékozottság által elérni szándékolt cél elsődlegesen társadalmi. Presztizsszerzési törekvésről van szó. Státuszszerezésről – az amerikai szociológia oly gyakran használt kifejezése nem azt jelenti, amit nálunk, hanem a társadalmi helyzetet s egyben annak látszatát is.

Természetesen olyan embernek is lehet presztizs (státusz)-törekvése, akinek már van presztizse (státusza). Vannak a sznobok között például igen jól kereső, ismert orvosok (gyakrabban), mérnökök (fehér hollóként). A valóban ambiciózus embert az is jellemzi, hogy ha egy téren már elért valamit (akár anyagi értelemben, akár a státusz szempontjából); e kettő nálunk néha örvendetesen, néha sokkal kevésbé örvendetesen nem ugyanaz), ami komoly eredménynek nevezhető, akkor ehhez még egy egészen másfajta értékskálán is felfele szeretne kapaszkodni.

De eddig csak kivételekről szoltam, mert a sznobok túlnyomó többsége – megfigyelésem szerint – időlegesen kudarcot vallott ember, életszód gazdája, többnyire kifizetésű alkalmazott, esetleg bolti dolgozó. Foglalkozása tisztos, tagadhatatlanul közhasznú, de státuszt semmiképpen sem biztosító. Inkább anti-státusz. Az új pszichoanalitikus iskola közismert kudarc-komplexumának iskolapéldáit találhatjuk közöttük (azért nem tudnak előrejutni, mert únják foglalkozásukat, vagy azért únják, mert nem tudnak előrehaladni); fölös bőségben kényszerhadjadonokat, olyanokat, akiknek passzív nyelvismeretük van, akik a kitartás kóros hiánya miatt félbehagyták egyetemi tanulmányaikat; olyanokat akik „nem adják el magukat” (s álláspontjuk rendületlenségét biztosítja, hogy senki nem akarja őket megvásárolni.) Vágyaik s teljesítményeik között a szokottnál is szélesebb szakadék tátong. A pontosság, valamint az enyhítő körülmények elengedhetetlen felsorolásának kedvéért jegyzem meg: az esetek túlnyomó többségében pusztán kultúrfogyasztók s nem termelők. A kultúratermelő sznob teljességgel elviselhetetlen. Nincs olyannyira jóakarató ember, aki az ilyen mentségre akárcsak egyetlen enyhítő körülményt találhatna. Az alkotók között azért oly csekély a sznobok száma, mert a sznobizmus bizonyos lojálitást feltételez. Az alkotók jórésze szükségszerűen s helyesen elsősorban saját művészi egyéniségéhez lojális. A sznobnak viszont nincs s nem lehet egyénisége. Edény, amelyet a divat szerint hol ezzel, hol azzal töltenek meg.

A vázolt helyzetben lévő, ennek folyamányaként presztizslégszomjban szenvedő sznob ritkasági tájékozottságával akar társadalmi helyzetén – amiben kínosan feszeng – segíteni. Igazán csak egy egészen kis körben ismerik el. A sznob körök között nincs kapcsolat; mindegyiknek más az értékrendszere, melyet egyedül üdvözítőnek tartanak. Egymással természetszerűen élesebb ellentétben állnak, mint például a népi írók híveivel vagy – menjünk nagyon messzire – az analfabétákkal.

De, akárhogy is vesszük: a kultúrsznob kultúrjelenség. Az előbbi összetett szóból – ahol a jelző vállal kezességet – ez derül ki. Kultúrközvéleményünk próbázatóia: hogyan reagál erre a jelenségre. Meg kell említenem a felületi reakciókat. „Kultúrált, de sznob” – mondják, vagy azt: „Sznob, de kultúrált.” Az egyik vagy másik szóra tett hangsúly emberi jóakarát, rosszámájúság vagy a pillanatnyi diszpozíció kérdése, amelyben az egyik vagy a másik kerekedik felül. Némelyek – lelkinyugalomuk érdekében – érzékenyen reagálnak a sznobokból áradó pesszimizmusra. A sznobok ugyanis a divatos modernekből áradó kozmikus sötétlátást öngazolásként – pontosabban: társadalmi helyzetük igazolásaként – használják. Nincs céljuk: jó azt olvasni, hogy az emberiségnek sincs. Rossz a közérzetük: büszkék reá, hiszen ez azt jelenti, hogy világgjelenség bérelt lelkükben alberteti szállást.

Akárhogyan is nézzük: közhasználati értelmében a sznob szó bántó kifejezés s mint ilyen az esetek túlnyomó többségében az ekként meg tisztelt egyén háta mögött használják. Közepesen súlyos sértés erejével hat. Irodalmi kritikáinkban, ha valamely attitűdöt sznobisztikusnak jellemez a cikkíró: joggal vár tőle megsemmisítő hatást. (Arra eddig még nem volt példa, hogy valamely hazai író saját irányzatának túlbuzgó laikusait sznoboknak nevezte volna. Márpedig hazai íróknak is vannak sznobjai. Helyszüke akadályoz abban, hogy szóljak róluk.) A sznobizmust elméletileg mindenki teli tudóból utálja. Ily közvélemény láttán aztán nem is csodálkozhatunk azon, hogy hamarébb vallja be valaki azt, hogy perverz, mint azt, hogy sznob. Nem is vallhatja be. A lebecsülő, sértő megjelölést másoktól nem fogadhatja el reálértékében éppen akkor, amikor gondosan kidolgozott pózával társadalmi elismerésre tör.

Ha a sznobizmust kellemetlen jelenségnek is tartom, nem jelenti azt, hogy a kiterjedt antisznobizmust viszont egyértelműen örvendetesnek, pozitívnak. Vannak olyan jelenségek, amelyek olyannyira penetránsak, hogy még ellenlábasait is kompromittálni tudják.

A jóízlés talapzatán álló természetes antisznobizmus – örvendetes jelenség. Az már kevésbé, hogy valaki például Kafka sznobjait arra akarja felhasználni, hogy rajtuk keresztül, általuk kompromittálja akár szóban, akár írásban a nagy író; akár az egész modern irodalmat a sznobok magánügyének, vagy titokban üzött bűnének akarja tekinteni. Amikor Baczur Gazsi Gaál Peleskei notáriusában felkiáltott: „Hugo Victor, Goethe, Börne – Bár az oldaluk betörne” – jellegzetes, napjainkban is felettebb sűrűn felbukkanó antisznob magatartást tanúsított. Ugyanigy nem értékelhető pozitívan azok tartása, akik kínosan vigyáznak arra, hogy értékítéleteik, vélekedéseik, általában irodalmi ízlésük szöges ellentétben álljon a sznobokéval. Ez a szellemi póz: antisznob-sznobizmus.

Még egy olyan „harcos” antisznobizmus is, amely az ízlés talaján áll – megfontolandó. Elsősorban a módszertan, a harcmodor szempontjából. Nehéz a sznobizmuson ütni anélkül, hogy azzal teljes ellentétben álló szellemi irányzatokat ne erősítsen vele – ha ütés közben nem feledkezünk meg azokról sem. Kétfrontos küzdelem ez, s mint ilyen rendkívül bonyolult. Az elején kezdve felvetődik: voltaképpen ki a sznob, jelen esetben a kultúr (irodalmi) sznob? Milyen gyanújelek, ismérvek, magatartási normák azok, amelyek sznobizmusra vallanak? De vegyük úgy, hogy csaknem csalhatatlan pontossággal sikerül megkülönböztetni a sznobot a jóízlésű, értő, az irodalmat önmagáért szerető, beavatottságát embertársai tájékoztatására használó, azt nem fitogtató embertől. Mit kezdünk akkor a felderített egyénekre lebontott sznobizmussal, mint választott ellenlábassal? Könnyű lenne, ha az alternatíva így jelentkezne: jóízlés, tájékozottság, szerénység, az irodalomnak az irodalomért való szeretete egyfelől – a sznobizmus másfelől. A jelenségek azonban nem bukkannak fel – kényelmünkre – ily áttetsző tisztasággal. Főleg nem bukkannak fel más jelenségtől kivívott függetlenségükben. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy van egy másik élesen – sőt vészesen – jelentkező ellentétpár is. Irodalmi (általában szellemi) tájékozódás, mint igény, és az e téren megmutatkozó teljes, vagy csaknem teljes igénytelenség. Kultúrforradalmunk eredményei mellett eléggé terjedelmes fehér foltok mutatkoznak. Itt nem a szabolcsi tanyavilág statisztikailag lemért fehér foltjairól akarok beszélni, hanem a viszonylag kedvező városi statisztikák mögött megbúvó fehér foltokról; általában kultúrfogyasztás terén kedvező képet mutató társadalmi rétegekről; olyanokról, akikről szinte elvárnánk, hogy kultúrfogyasztókká, irodalomkedvelőkké váljanak – módjuk s képzettségük okán –, s soraik között nem kevés azok száma, akik alulról felfelé néznek le mindent, ami szellemi. Az ilyenek nem eshetnek olyan kifogás alá, hogy tévtanokban hisznek. Semmi esetre sem kultúrsznobok. Nem oreintálódnak világnézet vagy ízlés szempontjából nem kívánatos irányba. Egyáltalán nincs szellemi értelemben vett orientációjuk. Erre módfelett büszkék. Számuk mintha nőne. Ez az igazi világáramlat, nem a tényleges vagy valamilyen okból színlelt rossz közérzet. A gögös tudatlanság pulzusa mindig kifogástalanul működik.

Kultúrvákuumról beszéltem. Ezzel a tartással s áramlattal szembesítve a sznobizmus nem mindig elviselhető voltában is tagadhatatlan kultúrjelenség: igen örvendő kultúrjelenségek elkerülhetetlen tartozéka. Mert ahhoz, hogy egy meglehetősen széleskörű sznobizmus egyáltalán létezzék, ahhoz elkerülhetetlenül szükséges feltétel a tömegkultúra. Ritkasági irodalmi tájékozottsággal csak ott lehet feltűnést kelteni, ahol az irodalmi tájékozottság, mint olyan jó pontnak számít egyének társadalmi megítélésében. S hogy szellemi pózokkal sokan státuszra akarnak szert tenni: némileg azt is jelenti: ott tartunk, hogy ez lehetséges.

Nem óhajtom felvetíteni a pozitív sznob képét. De meg kell jegyezni: aki ilyen vagy olyan okból szellemi erőfeszítésre, áldozatvállalásra (nyelvtanulás, könyvvásárlás stb.) hajlandó, akkor is előnybe helyezendő az irodalmi tudatlanságának okáért öntelt emberrel szemben, ha az erőfeszítések, az áldozatvállalás akkumulált eredménye meglehetősen ellenszenves formában kerül felszínre.

Aki számbaveszi a kultúrabefogadó hazai tömegek reális erőviszonyait, az arra kényszerül, hogy a sznobot a maga néha megható, néha szánalmas, néha nevetséges igyekezetével, a megfelelő izlésbeli fenntartásokkal – félszemmel a sznob esetleges fejlődésének perspektívájára sandítva – végső soron kultúrközvéleményünk integráns részének tekintse.

S e vélekedés hangoztatásakor arra is kell törekedni, hogy az ember ne vegye figyelembe a sznobot, aki az ilyen megállapítás ellen bizonyára hevesen tiltakozna.

Hiszen éppen ezért sznob!

G ALSAI P ONGRÁC

Kaján

(Egy karikaturista arcképe)

Megpróbáltam úgy kezelni őt, mintha most látnám először.

Találkozót beszélünk meg egy közömbös cukrászda-kertben. Leültünk egymással szemben. Az asztalra kiraktam a golyóstollat meg a papírt.

– És te most kérdéseket akarsz fölteni nekem? – kérdezte.

Szokatlanul jólöltözött volt és ünnepélyes. De a nyakkendőjét most sem tudta rendesen megkötni. Ezt kedvező jelnek éreztem.

– Hát akkor parancsolj velem – mondta, ugyancsak szokatlan udvariassággal.

Kérdéseket szegeztem neki, amelyekre előre tudtam a választ, a melyekről ő is tudta, hogy éppúgy megfelelhetnék rájuk.

*

Idestova tíz éve ismerjük egymást.

Szeretem, ha végigvágat a szűk szerkesztőségi folyosón, magasan, vállasan, lomposan; mert mindig rohan és mindig ráér; mindig jó ruhákat hord, de – mintha egy-két gomb leszakadt volna ezekről a ruhákról – sohasem jólöltözött; folyton millió dolga van, de bármikor kész lemondani róluk; s eleganciáját, amelyet az asszonyi gondoskodás akasztott rá, úgy viseli, mint Karinthy a porcelán-nadrágot. Bevágat a szobámba: „Szevasz!” – s mire fölnézek, nincs sehoh. Eltévesztette az ajtót? Vagy egyszerűen nyomaveszett? Valaki máshoz készült? Vagy csak szereti, ha várnak rá?

Megkeresném, de tudom, hogy percek múlva visszajön. Leül a székre: „Jaj, öregem!” Dossziéit, mappáit, rajzlapjait lecsapja az íróasztalra, s valami antik kacsatot is: egy hihetetlenül kis úrtartalmú, semmire sem alkalmas, de kéken világító sótartót, egy vörösréz tésztaszűrőt a szabadságharc korából – amit most vásárolt a Bizományiban. A tárgyak, a tárgyak! Ezeket gyűjti. „Jaj, öregem!” De hát mi baja? Ha megkérdem, mond valami okot is. Fontosat, vagy lényegtelen: hogy reggel óta fáj a feje, vagy hogy az élet, egyáltalán...

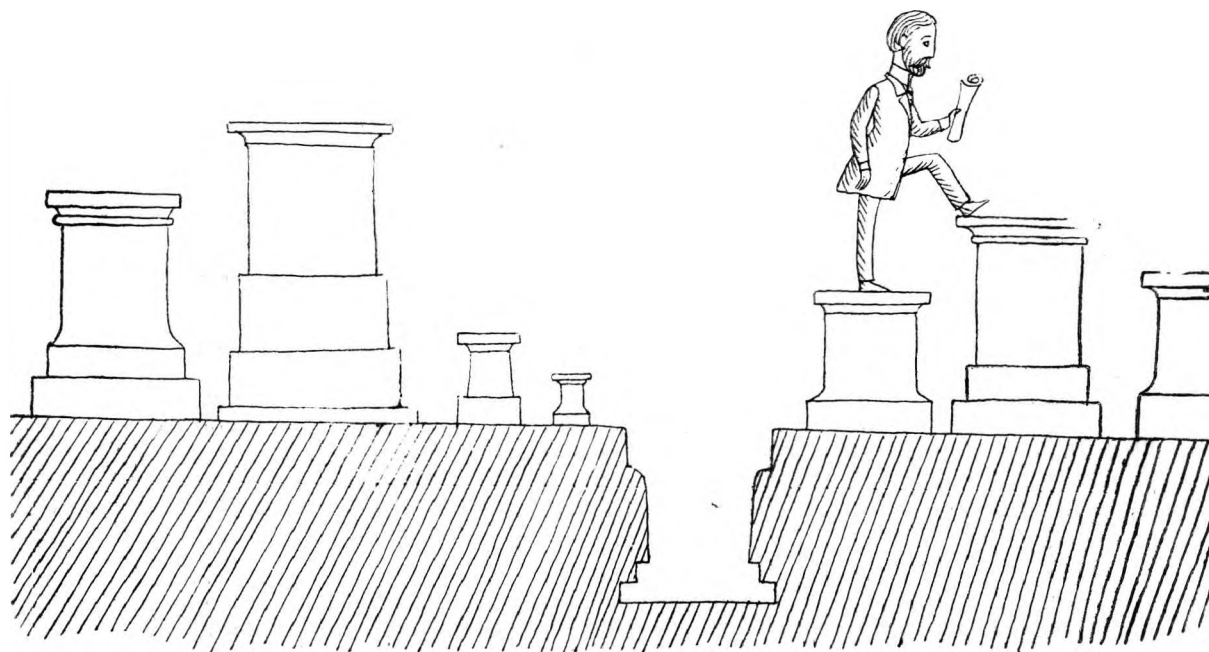
Legutóbb ezt mondta:

– Képzeld, most három világvárosban van egyszerre kiállításom. Rómában, Tokióban és Montreálban.

Nem értettem. Hát emiatt rosszkedvű?

– De Budapesten tíz éve nincs magyar karikatúra-kiállítás.

Azt hiszem, ő szánt-szándékkal bosszankodik; ha nincs oka rá, keres magának: nem életutálat ez, hanem ellenkezőleg, a heveny étvágy reciprok indulata: neki művészi létszükséglet, hogy mindig elégedetlen legyen a világgal s önmagával. Közérzetében a karikatúrák szelleme lelkesül. Bosszúságával folyton a *Pasquino* szobra körül legyeskedik. A reneszánsz-kori Rómában állt egy se karja, se lába kőfigura; örök őrizték; vásáros napok éjszakáin, ha az örök elaludtak, erre a totem-torzóra akasztották ki a világi gúnyiratokat. Nos, az ő rosszkedve is folyton a *Pasquino*-szobor közelében marad; azért mérgelődik tartósan – s mások szemében sokszor ok nélkül is –, hogy kivárja az alkalmas pillanatot, amikor csúfondáros „büntettét” végrehajthatja.

Irodalomtörténet

Epigon

Majd kitalálunk egy szóviccet.
És bosszúságát hirtelen derűre váltja. Teljes fogsorral, szélesen nevetni kezd.
De nevetése éppúgy komolynak tűnik fel, ahogy a mérgében is volt valami komolytalan.
Mindezt régóta tudom róla.

*

De azt most hallottam először, hogy nevéül a gúnynevét választotta.
Eredetileg Kalász Tibornak hívták.
– Én mindig is karikaturista akartam lenni. Már tízéves koromban tanárfejeket rajzoltam. Képzelheted, hogy hányasom volt magaviseletből! Egyik reggel is éppen firkálgatok, amikor hirtelen belép a tanár. Az osztály felpattant imához. Így a rajzaimat már nem tudtam elsüllyeszteni. A mögöttem állók ima közben észrevették a tanár úr portréját, s mint a vidám tavaszi zápor, az egész társaságon végigfésült a nevetés. Tanítás után behívtak az irodába, és igazgatói rovót kaptam. „Te ima alatt botrányt okoztál – mondta az igazgató. – Az ilyen *kaján* alakok rontják meg az osztály szellemét...” Azóta mindenki csak Kajánnak hívott.

*

A természetrajz-könyvben a madarak szárnya alá sétapálcát rajzolt.
Tizenkét éves korában pedig megnyerte a Müller tintagyár karikatúra-pályázatát.
Ez volt az első nyilvános sikere.
A közismert plakáton szeplős kisdíák rója a füzetébe:

$$2 \times 2 = 5$$

S alatta a csalogató kinrím: „Ilyen hibát követ el – aki nem Müller-tintát követel!”

A háború végén rövid ideig Szegeden találjuk, mint faliújság-rajzoló: Hitler-torzképekkel, izgatott politikai karikatúrákkal kiabálta tele a Kárász utcát.

Aztán a Ludas Matyi megalakulásának hírére, titokban hóna alá csapta a sátorfáját, és Pestre utazott.

1945 telén már a Ludas Matyi belső munkatársa volt.

*

Barátom egy ideig ellenségesen nézte a tollat, majd maga elé gurította és firkálgatni kezdett a papíron.

Sokszor láttam rajzolni is. De társaságban leginkább csak firkálgatni szokott. Fejeket, állatokat, krikosz-krakszokat, ezt-azt, csupa naiv ábrát és álom-ákom-bákomot – akár unatkozó civil egy értekezleten.

Mert nemcsak az öngerjesztő indulatai meglepőek, hanem a naivsága is. Micsoda gyermekes képzelgésai vannak: mint egy világgá készülődő diáknak. „Haj, öregem!” – és már mondja is: hogy mi lenne, ha pályát változtatna; hogy szatirikus hetilapot kellene alapítani, csak rajzokból; hogy mit szólnék, ha fölmenne a Mátrába turistaház-gondnoknak; hogy jó volna két hétig fagyaltot árulni az olasz Rivierán!...

Harapós indulatból és naiv kedélyből alakulnak ki a rajzai. Legtöbbször úgy, hogy a tartalmatlan vázlat hirtelen „bemozdul”, „működni kezd”, és – valami váratlan asszociáció révén – kiugrik belőle a gondolat.

Két éve, egy olimpiai előzetesben olvasta, hogy a Milói Vénuszt is Tokióba viszik. Érdekes hír, de nem mondott semmit. Aztán napok múlva, unalmában, felidézte a Vénusz-szobrot. Vajon le tudná-e rajzolni, élesen emlékszik-e rá? S mivel utazásról és nem akármilyen utasról volt szó, természetes bőröndöket, útimálhákat rajzolt a szobor mellé. Csak később akadt a ceruzájára, hogy ni: hiszen a Milói Vénusznak mindkét karja hiányzik! Nincs mivel megragadnia a poggyászát. És a szalvéta-rajzból máris kiugrott az ötlet. Szó-öblöt rajzolt az istenasszony szája elé, a következő szöveggel: „Hordár!... Hordár!!!”

A mű második díjat nyert Bordigherában, a Humoristák Világszövetségének kiállításán.

*

Ha a mesterségét kérdezik, zavarba jön.

Mert a bemutatkozást legtöbbször ilyen kérdések követik:

„Mi készítette arra, hogy karikaturista legyen?”

„Hogyan jutnak eszébe a viccek?”

„És a rajzok szövegét is maga találja ki?”

Ilyenkor elvállik, hogy ő és a közönség – másra gondol.

*

Szerinte a humor: az értelem nevetése.

A karikatúra tehát filozófikus műfaj. Egymásnak ellentmondó jelenségeket azonosít; de mindig úgy, hogy felnagyítja bennük a lényegét; majd a lényeg eltúlzásából származó, rejtett összefüggésekre döbrenti rá a figyelmet.

Ebben mindketten megyeztünk.

De Kaján most hirtelen nekem szögezte:

– Mit gondolsz? Mi lehetne például a közismert mértani fogalom: az egyenes karikatúrája? Talán a görbe? Szó sincs róla. Hanem egy nagyon egyenes: egy képtelenül egyenes egyenes. Mert igaz ugyan, hogy a görbe az egyenes vonal eltorzult

formája. A két pont közötti, legrövidebb útnak azonban nem lényeges tulajdonsága a görbeség. Ellenkezőleg! S ugyanígy a kör esetében is. A kör torzraja sem az ellipszis lehetne, elhiszed? Hanem egy tökéletes, *hyper-tökéletes* köralak. Csakhogy se az egyenesről, se a körről nem lehet karikatúrát rajzolni.

Vajon miért?

A választ már közösen fogalmazzuk meg.

Ezek a mértani fogalmak és idomok: a pont, a kör, a négyzet, vagy a téglalap tárgyi létezése és lényege ugyanis pontosan fedi egymást. Ha a négyzetet eltorzítjuk, megszűnik négyzet lenni. Karikatúrára tehát akkor vállalkozhatunk, amikor *különbséget* fedezünk fel egy személy, vagy tárgy belső tartalma és megnyilatkozási formája között. Ilyenkor a művész azért fordul a túlzás eszközához, hogy ez a különbség a maga komikumával minél harsányabb legyen. S a „karikatúra-alany” – a belőle kiemelt, lényegi vonással – már egy idegen, öt kompromittáló jelenséghez hasonlítson; olyasmíhez, amivel szégyenli a rokonságot; amihez nem akar hasonlítani. A karikatúra tehát a más-nemű tények belső logikájára is rádöbrent, hirtelenül, valami különös hasonlóság révén.

Ezért nem mindig lehet nevetni rajta. Csak mosolyogni. Vagy még azt sem. Néha csupán gondolkodásra késztet. Hogy a nagy dolgok milyen kicsinyek. És a kis dolgok mennyire fontosak.

Hát döbbenj rá végre: ebben a rendetlenül szétdobált világban hallatlan összhang uralkodik. Aztán húzd el a szád. Mosolyogj. Mosolyogj, hogy ezt eddig nem vetted észre.

De Kaján Tibor szerint: a karikatúra önérzetes műfaj is.

A grafika már a 15. században önálló életre támadt; a rajz nem a „grand'arte” mellékterméke többé. A gúnyrajz pedig Daumier után mindjobban különvált a szövegtől; a kép alatti kommentár zsugorodni kezdett, majd végképp eltűnt.

A kritikus

Steinberg, a század legzseniálisabb karikaturistája például a rajzaihoz sohasem mellékel szöveget. Beszéljen a kép, kiáltsanak a vonalak! Ahogy Picasso értelmileg felizgat, Chagall megrendít, Egry kibékít a világgal: úgy kell a karikatúrának is – pusztán a vizuális lelemény hatásaként – megnevettetnie; pardon: okos mosolygásra készítetnie.

– Egyesek a szememre lobbantották, – folytatta Kaján Tibor – hogy rajzaim nem elég közérthetőek. Ezt kötve hiszem. Inkább arról van szó, hogy nem lehet mind-egyiket *azonnal*, fáradtság nélkül megérteni. De hát miért baj, ha az érdeklődő egy *intellektuális* terméket tíz másodpercnél tovább tart a kezében? Én az ilyesmit inkább előnynek érzem. Igenis, fáradjon a néző, az olvasó: szánjon rá némi „gondolkodási időt”, amíg a tetszetős ötlet mögé hatolva, eljut a tartalom mélyebb rétegéig.

*

Barátom visszaadta a tollat.

– Na, nézd – mondta –, amíg beszélgettünk, lerajzoltalak... De te, úgy látom, nem sokat végeztél. Ezt előre tudtam. Nem is érdemes rólam írni. Jaj, öregem, hogy neked is micsoda ötleteid vannak!...

Lelki gyakorlat

Korniss Dezső kiállítása

Képzőművészeti életünk régi adósságát törlesztette a székesfehérvári István Király Múzeum Korniss Dezső kiállításának megrendezésével. A már eddig is vállalkozó kedvéről ismert intézmény – nevéhez olyan kiállítások fűződnek, mint Csontváryé, Kondor Béláé és Vilt Tiboré – most az 56 éves művész közel másfél száz képeinek biztosít nagyobb nyilvánosságot. A képzőművészeti főiskolán Vaszary és Csók tanítványa volt; a Kút tagja; 1930-ban Párizsba került, majd hazatérése után a Szocialista Képzőművészek Csoportja kiállításain vett részt. 1946-tól az Európai Iskola művészcsoportosulásának már egyik vezető tagja.

Itt kiállított képeivel tulajdonképpen életművét mutatja be, önmagához mért szigorú válogatással. Ez az életmű a negyvenes évek konstruktív szürrealizmusától a csorgatásokon és kalligráfiákon át a legutóbbi években kialakuló új tárgyyszerűségig terjed; olyan konok, áldozatokat is vállaló következetességgel, melynek megnyugtató eredménye korszerű, a ma festészetével lépést tartó alkotásokban realizálódott.

Ami elsőre feltűnik, az Korniss forma, és méginkább színvilágának kultúráltsága, és első pillantásra talán hűvösen ható tisztasága. Képein nem a külső világ esendő látványa érzékelhető, hanem egy szilárd művészi magatartás formákká kristályosodott belső rendje. Biztos kézzel dolgozza ki legapróbb formai elemeit is, és fogja össze őket egységes egészbe, mérnöki elrendezett konstrukcióiban. Ez a világos, a finom részlettől a nagy egészig terjedő látásmód érezhető színein is; még a legsötétebb tónusokon is valami csillogó, fénylő derű út át. Zöld, kék, sárga, piros és narancs árnyalatainak váratlanul megmutatkozó szépsége veszi körül képei között az embert, s a nála nagy szerepet játszó fekete sem pusztá háttér, hanem a többivel egyenrangú, és szerepet vállal a zománcos fényű nagyogásban. A színeknek saját életük van, s ezt az önálló létezését az anyag, és az anyag megválasztása határozza meg. Nagyon is érthetőek a képei.

Az utóbbi évek tanulmányai gyakran sorolják őt az ún. „szentendrei iskola” tagjai közé. Nem kétséges, hogy akadnak festők, akiknek munkásságára ez a szerb-panon városka jelentős hatással volt. Mégis túlzott általánosítás volna mindazokat, akik hosszabb-rövidebb ideig ott dolgoztak, a jövőben egyfajta iskola képviselőiként föltüntetni. Figyelmesen megnézve Korniss képeinek motívumait, formavilágát vagy akár valórlóját is, nem találunk elsőrendűen fontos kapcsolatot közöttük és a szentendrei élmények között. Életútjának más állomásai sem hatottak rá gyengébben, ugyanazzal az erővel akár budapesti iskoláról is beszélhetnénk; ikonokat láthatott a Szerb utcában is, a munkásságára jellemző „írás fölfogás” inkább egyetemes, általánosabb forrásokból táplálkozik; képeinek rótt, erezett szálkás kidolgozása, s a színek lakkos, zománcos fénye pedig sokkal közelebb áll a technikai civilizáció, a villanylámpák és ostornyeles égők nagyvárosi világához, mint egy barokk, templomtornyos kisváros napsütötte hangulatához. Szentendre neki is, mint oly sok fővárosi festőnek, az elmúlt évtizedekben, főleg a jó megvilágítást, a nyugodt munkakörülményeket, azaz egy, a foglalkozással együtt járó szükségszerűség követését jelentette, semmint a konkrét, egyhelyhez rögzített látványkeresés kibontakozását. Az „iskola” megnevezés valójában nem egyéb, mint szemérmes megkerülése annak a kérdésnek, hogy ezek a festők nem a hagyományos utakat követik. Így azonban nem juthatunk közelebb az értelme-

zésükhöz; ez ugyanis nem egy bűbajos városkával, hanem a jelenkor Magyarorszá-gával, és a mai festészet irányzataival függ össze.

A kiállítás képein a kor és a tér élményei ismerhetők fel, eléggé egyértelműen érvényre jutó asszociációs lehetőségekkel. Ilyen újszerű látomás „Atom...” című képe (1960), melyen tanúi lehettünk néhány nem mindennapos kísérletének is, szokatlan – de a kép tartalmába szervesen beépülő – felületeknek. A sötét alapon raffinált érzékkel fehér villódzásokat helyezett el, középen a kép síkjából kidomborodó, parányi felületelemekből teremti meg a súlypontot. Egy másik, 1963-ban festett képén az ugyancsak fekete alapon vörös tónusú, kristályosan ható átütés jelentkezik szétszór-tan, villódzó fehér sávok szabdalják föl a felületet. „Erdő” című képén (1963) egy nyomtatott szövegből álló alapon fekete hasábok hevernek zúzott pálcikákként; a kor-élmény sokrétűsége vetítődik ily módon a természetes, mondhatnánk figuratív alapra, lehetőséget biztosítva a képzettársításnak. Valójában minden ilyen esetben tényeket tár föl Korniss, közérthető elképzeléseket sejtet, igyekszik az élettel egyenrangú bo-nyolultságot megragadni. Mindezt sajátos hűvösséggel teszi, s a következtetések szinte kényszerítő rendje „elektronikus” légkört idéz, újra csak a korélményét. Az elvont-ság látszólagos, a képek nagyon is konkrétak.

Műveit általában nem szokta megnevezni, a nézőt a katalógusszám, valamint a méretekre és festésmódra utaló jel igazítja el. „Kompozíció kék alapon” című festmé-nyén (1960) egy szétszabdalt formavilág darabjait fogja össze biztos kézzel; ezen a vastag kék alapon széthulló ezüstös pálcikák a rendezetlenség rendjét mutatják, anél-kül, hogy a nézőt a zavar érzése fogná el. Kornisst éppen természetes egyszerűsége védi meg attól, hogy elmerüljön ebben az összevisszaságban; valami lassú nyugalom, amelynek segítségével helyére rakja a dolgokat.

Talán ez a kimértség okozza legkorábbi konstruktív-szürrealista képein a pika-reszket idéző formavilág és a tartózkodó ábrázolásmód összefonódását is. A későbbi időszak munkáiról ez a jelleg eltűnik, a hűvösség közvetlenebbé, tárgyilagossabbá vá-lík, a groteszk csak helyenként bújik elő, néhány csorgatásánál, ahol a nyújtott, kígyóyszerű, vékony és kecses vonalak különös dinamizmusát festi meg. Egyik ilyen, 1958-ban festett művén például a sárga alapon tekergő fekete vonalak egyszerre fejez-nek ki csodálkozást, gúnyt, figurát és mozgékonyt.

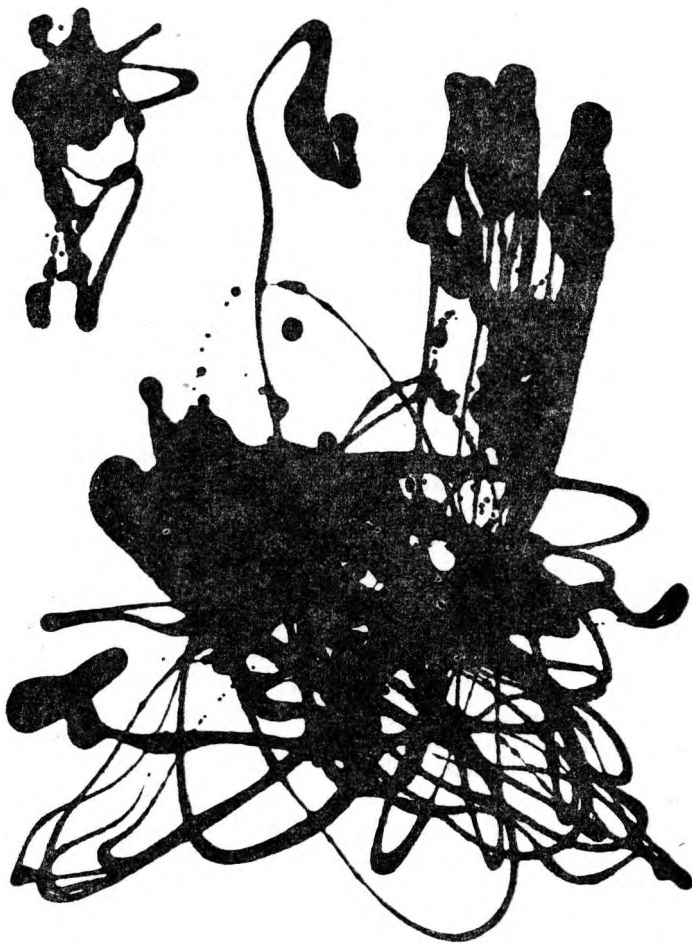
Kalligráfiai egyébként is külön világot jelentenek. Ilyen formai elemek nyomai néha már lakk-zománcal festett képein is föltűnnek, de az igazi kalligráfiákon – ellenpólusaként kimért rendszeretetének – valósággal tobzódik a különféle, de egy képen mindig csak egyfajta színű vonalakban. Az arab és hindu írásra emlékeztető ornamentika az ősi írásképből rejlő hieroglif szépséget idézi. „Színes lakk-zománcok – Metamorfózisok” című sorozatában a mértani elrendezésű egyszerűségtől a szög-letes, csapongó zegzúgosságig számtalan variációt fölvonultat, egymástól világosan elváló, keveretlen vörös, sárga, kék, fehér és zöld színekben, mégis gondosan kerülve minden rikitót. Az egymás után következő vonalak szinte zenei lüktetést adnak a kompozíciónak. Nem is festett, hanem ecsettel „irt” formák ezek; mégis minden ki-finomultságuk mellett is egyszerűek, nélkülözik a tetszeni-akarást. Önmagukat jelen-tik, és önmagukon át a létezés emberi méltóságát, a rend és az egyensúly szépségét a polifon kavargásban.

Az Illuminációk (Vázlatok az 1945–46-os témákra alcímet viselik) kiállításának legszebb darabjai közé tartoznak. Nyoma sincs rajtuk a kimértségnek és hűvösség-nek. Költőiséget sugároznak ezek a képek, az aprómunka elmélyült örömét. Nagy-fokú sűrítés jellemző rájuk, az egyes formák már-már plasztikusakká válnak a gondos kidolgozástól.

Végül is mi az, ami művészetében megragadja az embert? Szürrealista képeinek „csodálkozó” figurái, lakk-zománcainak meghitt részletessége és kalligráfiáinak meg-lepő tekervényei mind ugyanarról vallanak: a gyermekkorból öröklött ráfeledkezés és a dolgokra, a körvonalak mögött meghúzódó lényegesre, s egy szigorú, az alkotás iránti alázattal párosult céltudatosság. A természettudományos kultúra a maga képére gyúrja át a világot és a gondolkodást. Korniss nem a változást, hanem annak ered-

ményét látja meg a maga által meghatározott szűk területen, és szándékainak megvalósításában elmege a legvégső pontig. Nála az emberi a maga lemeztelenített mivoltában jelenik meg, s ebben az illúziónélküliségben is világos, tiszta és izléses marad.

Kiállítása tulajdonképpen szerény mérőföldkő is. Az általa képviselt festésmód került most, hosszú idő után újra a nyilvánosság elé. Korniss még látszatra legkötetlenebb megoldásaiban sem enged szabadon szétáradó, vagy a véletlenre bízott formákat; zárt, visszafogott, szinte kiszámított komponálásmódjával mintha mindig magát is igyekezne megóvni. Mélyen él benne a mesterség tisztelete, s nagyon jól tudja, hogy nemcsak a figurálisban létezik giccs. A művésznek nem kell minden esetben végigjárnia külsőségekben a festői irányzatához vezető utat: megtették ezt már rokontermészetű elődei. Így az újonnan jelentkező nemzedék a már meglévőből indulhat ki. De a készen kapott eredmények átvétele nagyfokú etikai felelősségérzést kíván. Kornissnak nem volt könnyű dolga. Eredményei láthatatlan szálakon kapcsolódnak elődeihez és európai kortársaihoz. Festészete képzőművészeti tény, aki nem akarja, nem követi, de elítélni aligha lehet. Ez a székesfehérvári kiállítás mindenesetre művészetének színvonalát igazolta.

KORNISS DEZSŐ: *Kalligrátia*, 1959.

Horváth Olivér művei Pécssett

Horváth Olivér festményei, rajzai régebben is szerepeltek már a pécsi tárlatokon, teljesebb képet azonban csak a most megrendezett első gyűjteményes kiállítása alapján alkothatunk művészetéről. Pályáját még a felszabadulás előtt kezdte, kibontakozását azonban kitérők és megtorpanások késleltették.

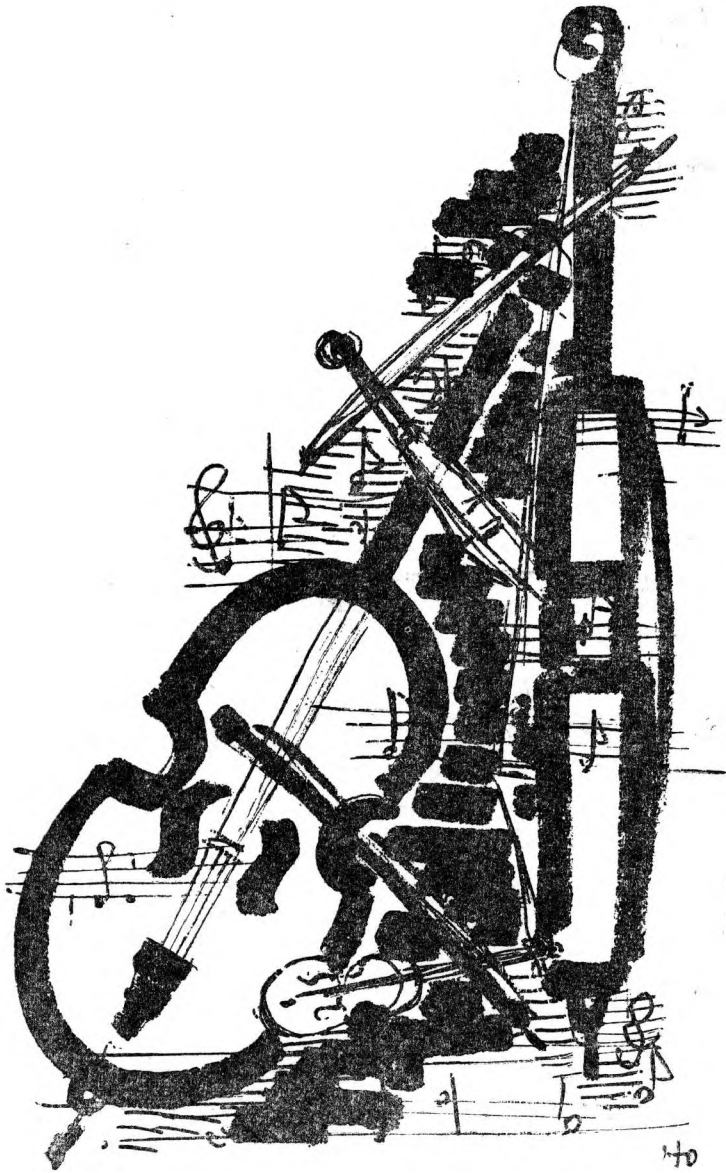
1939-ben végzett a Képzőművészeti Főiskolán, Kandó László osztályában. A biztos megélhetést kínáló rajztanári pályát választotta, először Barcsra került, a Dráva-parti városkába. A táj szépsége felüdülést, kikapcsolódást jelentett számára, és kárpótlást is egyben a vidéki élet magányosságáért. Sokat akvarellezett ebben az időben, a megkapó természeti élményt azon melegében rögzítetté. Máiig is frissek és üdék ezek a feljegyzések.

Rövidesen tagja lett a *Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának*, s a szervezett csoportos kiállításain mutatkozott be először a pécsi közönség előtt. – 1940-ben Bonyhádra helyezték, rajztanár lett a gimnáziumban. Maga köré gyűjtötte a művészet iránt érdeklődő munkás- és diáki fiatalokat, a Zománcgyárban és a Cipőgyárban üzemi Képzőművész Köröt szervezett. Ma is büszke arra, hogy Péri József ötvöst, Nádor Judit, Erős Márta és Várda Ibolya keramikusokat a szakköri munka során ismertette meg a művészet alapelemeivel. Értékes, megbecsült és többször jutalmazott pedagógiai tevékenysége mellett azonban kevés ideje, s ereje maradt saját művésztének kibontakoztatására. Néha ugyan kisebb kiállítást is rendezett baráti körben, de mintha a szabad idővel együtt a kedv és a szándék is fogyna! A rendszeres akvarellezés, a naponkénti kitarató studium helyett csak nagynéha, vasárnapokon jutott idő a rajzolgatásra. Emellett az összetett érzelmek és mélyebb gondolatok kifejezésére már kevésnek találta az akvarell-nyújtotta lehetőségeket. A gondolat olykor kimondatlan maradt. De a művészi kifejezés szándéka nem hagyta nyugodni. Rövid ideig mintázással is foglalkozott (a bonyhádi gimnázium épülete előtt álló Petőfi és Kossuth műköbe kiöntött mellszobrai tanúskodnak erről a vállalkozásról), majd hosszú kerülőutakat bejárva, az olajjal is megpróbálkozott.

Nyarait művésztelepeken töltötte. Tokaj, Füred, Sopron, Fadd és Kenese a művésztársak közelségét is jelentette. E röpke pár hét azonban nem kárpótolhat tétlen hónapokat. Egyre inkább csak kikapcsolódást jelentenek ezek a nyarak az egész évi megtesztelt munka után, semmint problémafelvető, inspirációt adó erőgyűjtést.

1959 óta Pécssett él, a Tanárképző Főiskola rajz tanszékén dolgozik. Az akklimatizáció évekig tartott, vissza-visszavágyott az elhagyottba, sokszor megtorpan a szembenálló nehézségek láttán, mégis ettől kezdve nyílt meg a lehetősége – tanulmányutak, új műterem is segítette ebben – a rendszeres, elmélyült művészi munkára.

Bár a kiállításon szereplő képek csak az utóbbi idők munkásságát reprezentálják, érdemes röviden visszatekinteni az elmúlt évek során kialakult „*sik-dekoratív*” festői felfogásának előzményeire is. Korai olajképei, csendéletek és portrék egyaránt, még főként naturális szemléletmódot tükröznek. Ebből a konkrét tárgyi világból fokozatosan közeledik egy stilizáltabb, áttételesebb felfogáshoz. Útkereséseiben sok a formális elem és a spekulatív következtetés. Egyidőben a spaknival felrakott színek fak-

HORVÁTH OLIVÉR: Koncert

túrájának gazdagítására helyezte a hangsúlyt, majd lassan és fokozatosan kialakult egyéni stílusa, amely egységes formai szemléletmód eredménye.

Nagy színfoltokban építi fel a kompozíciót. Hosszas mérlegelés után a kép belső törvényei szerint alakítja ki az egyes folt és vonalelemek megfelelő arányát. A vonalháló a színfolttal egyenrangú építőelemmé válik, a vonalak rendszere a színmezők rimusát hangsúlyozza. Színei fáradt, sápadt-hideg színek: lila, zöld, narancssárga vagy rózsaszín. A jellemzés, a kiemelés érdekében hangulati értéküket latolagtvá tudatosan alakítja ki a színfoltok megfelelő ritmusban történő elrendezését.

Tájképei síkba terített, mozaikszerű foltokba tördeltek (*Szigligeti hegyek*). Kerüli a mélységábrázolást, a valóságos téri élmény illúzióját, az üde hangulatot. Rend szerint a táj csak ürügy, háttérül szolgál az épületek: nála geometrikus síkok, háromszögek, sokszögek és a vonalszerkezetek; párhuzamos és egymást metsző vonalak rendszerének konkrét tárgyi formában való megjelenítésére.

A munka ábrázolása Horváth Olivér festészetében állandóan visszatérő motívum. Az ipari létesítmények, főként azonban a nagyszabású pécsi építkezések monumentalitása foglalkoztatja festői képzeletvilágát. Az építőiparban használatos erőgépek és a hatalmas épületelemeket játékszerként mozgató ember kölcsönös viszonylatai élménysort indítanak benne. A lenyűgöző hatású élményt feldolgozza magában, alakítgatja, formálgatja képzeletben. A végső képi megfogalmazás már a síkokra bontott formák folt és vonalritmusában jelenik meg. Az önkényesen kiválasztott színek mellett a forma is önkényesen alakul – a kép öntörvényeinek veti alá az egyes elemeket.

Az áttétellel messzire eltávolodik az élményt adó objektum egyedi képétől.

A *Pihenő munkásokat* ábrázoló festményen kevés eszközzel igyekszik kifejezni az ember és a gép kölcsönös viszonyon alapuló együvértartozását. A képen a közvetlen élmény frissessége érződik. A jelenet megkomponáltan került a festő elé. Két fő réteget alakított ki a vásznon: Az egyik a háttérből kirajzolódó gép lilás síkbeli foltja, a másik pedig az álló figurának a tér egészét betöltő alakja. Az ülő figurát a háttérben álló géppel szervesen egybeolvasztja. A két ember között egymásra utaló mozdulatokkal teremt kapcsolatot. A gép hajlított vonalának merevségét az előtte ülő emberi alak rokon formációjának ritmikus ismétlődése enyhíti.

A kép színbeli redukciója is kifejezésre juttatja – a háttér sárga, a gép lila, a két figura pedig zöld színfoltokban jelenítődik meg – az összhatásában dekoratív megvalósítás szándékát.

A *Szurokforralók* is munkásokat ábrázol, akik a kompozíció középpontjában elhelyezett gép körül tevékenykednek. A két figura és a gép sötét tömegének sziluettje rárajzolódik a háttér világos síkjára. A háttér: geometrikusan szabdaltnak, állványokkal közrefogott épület. A négyzetek szabályos ritmusa rácsszerű hálót alkot. Az ismétlődés monoton mozgalmasságát hideg színekkel tompítja a festő.

A *Betonkeverő üzem* c. képen az Újmecekalja építkezéseit kiszolgáló üzemépületeket sorakoztatja egymás mellé. A kép szokatlanul megnyújtott, fekvő formátumú. A háttérrel a Mecsek lankái képezik, a kompozíció szimmetriáját fokozó szabályossággal engedi láttatni két oldalt, az ég kis darabját. Mindenütt (és ez képeire általánosan is jellemző) szigorú rend uralkodik, pontos, szinte mértani kiszámítottság érződik. Az épületek alsó vonala párhuzamos a keret vízszintesével, előtér nélkül, mélység nélkül rendeződnek egymáshoz a síkok. A kép közepén álló hatalmas műhelyépület köré síkokká redukált épületelemek csoportosulnak. A sima homloklafal szempárként pislogó ablakok és egy hoszúkás vastartály vertikális rajzolata bontja meg. Az épületet koronázó alacsony sätortető lapos háromszöge mintegy kiegészíti a háttérben lévő dombvonal lemetszett süvegét. Kétoldalt, a széleken, ahol a domb aláhanyatlik, új kockaházak sora közbeeső mélységeket érzékeltet. Ezzel kapcsolja a festő össze.

mintegy körbefűzve a kép különböző síkjait. Városképein, tájképein (*Építkezés, Mecsek-nádasd, Szigligeti hegyek, Sorrentoi ház*) ritkán, inkább kiegészítő, staffázs alakként jelenik meg az emberi figura.

A munka eredményét, a megmunkálás állapotának egyes mozzanatait örökíti meg inkább a szinte csendéletszerűen megépített kompozíciókon. A hagyományos értelemben vett csendéletet hiába is keresnénk nála. Képzeletvilágát nem a hangulati és érzelmi elemek motiválják. Sokkal inkább a mindenben fellelhető tervszerűség és rendigézetében él. Az építés, a szerkesztés, a tudatos megformálás lehetősége eszköz Horváth Olivér számára, festői mondanivalójának kifejezőeszköze és célja is egyaránt.

A kísérletezés küzdelmes évei alakították ki Horváth Olivér sajátos és egyben egyénivé vált piktúráját. A formanyelv kialakítása azonban nem lehet végcél, legfeljebb a kifejezést megkönnyítő eszköz. A megkezdett út járható, de nem lehet megállni. A tetszetős külső mögött sokszor még a formalizmus veszélye kísért. Tovább kell munkálkodnia a kifejezés lehetőségeinek gazdagításán és hatékonyságán.

HORVÁTH OLIVÉR: Tihanyi öböl

TÜSKÉS TIBOR: *Régi dunántúli folyóiratok*

TALPASSY TIBOR: *Eltévedt garabonciás*

KOCZOGH ÁKOS: *Rippl-Rónai üzenete*

TÜSKÉS TIBOR

Régi dunántúli folyóiratok

A közelmúltban Folyóirat-ritkaságok címmel cikket írtam *A könyv* c. lapba. Az adott rá módot, hogy egyik idős barátomtól egy csomó régi, megsárgult folyóiratot kaptam. Az írás megjelenése után melegszívű ajándékozóm ismét szétnézett dolgai között, s újabb rakomány hajdani irodalmi folyóirattal lepett meg. Most már egész polcnyi századeleji, a két világháború közti időből való lapot őrzök. Persze, nem teljes évfolyamokat; innét is, onnét is egy-egy számot. Amikor öszeraktam a füzeteiket, láttam, hogy szinte külön csoportba gyűjthetem azokat, amelyek dunántúli városokban jelentek meg. Ennek oka, hogy e folyóirat-számok hajdani címzettje valaha maga is számottevő szerepet játszott Dunántúl szellemi-irodalmi életében; könyve ugyan 1942-ben jelent meg utoljára, de az új Magyar Irodalmi Lexikon is szentel tizenöt sort munkásságának.

Ismétlem, szinte a véletlen sodorta az asztalomra ezeket a folyóiratokat. Nem módszeres gyűjtőmunka eredményeként kerültek elém; nem teljes évfolyamok, s azt sem merném állítani, hogy az érintett időben, ugyane tájon nem láttak napvilágot más, ezeknél talán még jelentősebb folyóiratok. Nem irodalomtörténeti elemzésükre és méltatásukra készülök tehát; egyetlen segítségem az új Magyar Irodalmi Lexikon: egy-egy adat, név háttérének megvilágítása kedvéért csupán ehhez a könyvhöz nyúlok. Kurióznál, ritkaságok után nyomozónak örömet okozó csemegénél, úgy érzem, mégis többet jelentenek e lapok; a figyelmes szem tendenciákat, törekvéseket vesz észre bennük, tanulságokat vonhat le, s ha szerencséje van, még irodalomtörténeti értékű fölfedezést is tehet.

Lássuk hát, milyen ízeket, feladatokat kínál ez a folyóirat-lakoma?

A magyar irodalom megújulását, az újkori magyar irodalom kezdetét általában a *Nyugat* alapításától (1908) szoktuk számitani. Ez a folyóirat a névadója a század-

eleji és a két háború közti haladó irodalmi mozgalmaknak, ez a folyóirat a legjelentősebb publikációs fóruma a kor szinte minden rangos írójának. S a közhit szerint már-már az egyetlen... Keveset tudunk a *Nyugat* előzményeiről, *A Hét*, a *Jövendő*, a *Magyar Gêniousz*, a *Figyelő* című folyóiratokról, a nagyváradi *Holnap* című antológiáról, s jóformán semmit arról, hogy a *Nyugat* megindulása után sem állt egyedül programjával, törekvéseivel a magyar folyóirat-irodalomban. A *Nyugat* szölamát fújta, ha kisebb erővel, meg-megszakadó lendülettel, egy sor más magyar folyóirat is. A fővárosban a *Renaissance*, a *Kritika*, vidéken a kolozsvári *Haladás*, az aradi *A jövő*. (Az utóbbi hármat az Irodalmi Lexikon nem említi.) Erről már múltkori cikkemben is beszéltem. De arról álmodni sem mertem, hogy a modern magyar irodalom szállás-csinálói az első világháború előtt Dunántúlon is megjelentek, mégpedig a klerikális-konzervatív városnak elkönyvelt Veszprémben, s a legtávolabbi végeken, a félig német, félig magyar ajkú városban, Sopronban.

A *Modern Dunántúl* első évfolyamának első száma hever előttem. Társadalmi hetilap; szerkesztők: L. Diego (a lexikon igazít el, hogy kit rejt a név: Ludwigh Kálmán) és Próder László. Központi szerkesztőség és kiadóhivatal: Veszprém, Thököly út 5. Hogy ennek az első számnak akadt-e folytatása, nem tudom. A fővárosi nyomdában készült, szecessziós kiállítástú (a szecesszió és a magyar irodalmi megújulás kapcsolatáról is érdemes volna egyszer elmélkedni!), műmellékletekkel díszített, füzet alakú lap a következő rovatokból épül: Szépirodalom, krónika, pedagógia, művészet – színjáték, szemle és táviratok. A beköszöntő elárulja, hogy a szerkesztők tisztában vannak céljaik merész-ségével, újszerűségével, s azzal is, hogy törekvéseikben nem állnak testvértelenül: „Nagy kételkedések, kicsinyelő mosolygások, kézlegyintések, durva leszólások – és picike, fénylő rokokótűzek köszöntünk benneteket.” A lap – a helyi szerzők mellett – közli a haladó magyar kritika egyik művelőjének, Halasi Andornak, a kitűnő prózaírónak, Nagy Lajosnak írását, másodközlésben adja Gömöri Jenő Tamás, a Modern Könyvtár szerkesztőjének cikkét, valamint az épp akkor könyvalakban megjelent Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza néhány részletét. Cikkét olvashatunk még a szociológia és a publicisztika viszonyáról, a vidéki művészi ízlésről, valamint a szexuális nevelés kérdéseiről. Érdekesekek és jellemzőek az apróbb írások, hírek, beszámolók, tudósítások is; többek között egy méltatlanul üldözött falusi tanítónő sorsáról, a dunántúli városok társadalmi és szellemi életéről. A lap művészi arculatát, követendő irányát legtömörebben talán Halasi Andor írása jellemzi: „A folyóirat feladata, hogy az életnek tükröt mutasson. A jó folyóiratban mindig azok az élet-problémák dominálnak, amelyek a kortársak lelkét mozgatják. A jó folyóirat elsősorban a kortársak lelkét támogatja... A jó folyóiratnak... útnak, eredetinek, őszintének, röviden: modernnek kell lennie.” A társadalmi jelenségek megítélésében elfoglalt álláspontját, világnézetét pedig egy másik cikk így határozza meg: „Nem a más-világra kell kacsintgatnunk, nem a lemondásra, kevéssel beérésre kell magunkat trennőznünk. A fejlődés egyetemes története azt mutatja, hogy az emberiség sorsa nem a lefelé esés, hanem a fölfelé haladás. Az az erkölcsstan, amely a lemondást, a kevéssel beérést, az alázatosságot ajánlja a szegénynek millióinak erényül, de ugyanakkor a hatalmat, a gazdagságot kevesek kiváltságos jogául, örök törvényekkel igazolja: ez az erkölcsstan ámitás, mást beszél, mint amit cselekszik.” – Ne felejtjük, ezeket a sorokat 1910-ben, egy veszprémi irodalmi-társadalmi hetilapban írták le!

A Sopronban megjelenő *Kultúra* című folyóirat létre, jellegére csak következtetni tudok. A lap 1913-as almanachja került a kezembe. Az irodalmi évkönyvek nálunk egy ideig a folyóiratokat pótolták, kiadásuk azonban akkor sem szűnt meg, amikor már rendszeres lapok jelentek meg. Egy időben a *Nyugat* is adott ki almanachot. A *Kultúra – Almanach 1913* naptári rovattal kezdődik, majd rövid cikkeket közöl a folyóirat szerkesztőiről, munkatársairól, a Sopronból elszármazott írókról,

ahogy írja: „a *Kultúra* embereiről”, aztán szépirodalmi rész zárja a másfélszáz oldalas könyvet. Ami itt is először szembeötlik: a díszes, három színben nyomott kiállítás, a kiadó, Röttig Gusztáv és Fia soproni műintézetét dicsérő nyomdai munka. Vidéki nyomdák közül az első világháború előtti időből eddig csak a gyomai Kner nyomda termékeit szoktuk emlegetni, s most itt van előttünk ez a ragyogó kiállítású soproni kiadvány!

A veszprémi *Modern Dunántúl* pesti nyomdában készült, de Veszprémben szerkesztették. A soproni *Kultúra* nyomdai előállítása is vidéken történt, a folyóirat szerkesztője a nyomdász-család tagja, Röttig Odó (lap, nyomda és kiadó közös vállalkozása az időben gyakori jelenség volt, s egy-egy lap fennmaradásának szinte egyedüli biztosítékát jelentette), ugyanakkor budapesti társ-szerkesztővel, Hangay Sándorral büszkélkedhetett a lap. Az 1913-as almanachból az is kiderült, hogy a harmadik éve s havonta kétszer megjelenő irodalmi, művészeti és kritikai képes folyóirat kiket vallhatott munkatársainak: Balassa Imrét, a később regényes életrajzaival feltűnt zenei író; Bodor Aladárt, a költőt; a költőnek indult, majd jeles zeneesztétává lett Molnár Antalt stb. – akik 1913 körül még mind fiatal, jobbára ígéretes tehetségek csupán. Írói arcképüket – többek között – Komlós Aladár, Peterdi Andor, Finta Sándor rajzolja meg. Az almanach szépirodalmi anyagából kiemelkedik Pintér Jenő irodalomtörténész visszapillantása a vidéki folyóiratokra. Az írások egy része természetesen az átlagos olvasó kommersz igényeit elégíti ki, s a soproni *Kultúra* – *Almanach*-ban inkább csak jelzései találhatók meg a modern irodalommal való szimpátiának. Az almanachban szereplő ismertebb s egykor népszerű nevek: Halmi Bódog, Orbók Attila, Szederkényi Anna. A *Kultúra* terjesztője kívánt lenni a modern magyar irodalomnak, de üzleti érdekei arra kényszerítették, hogy olyat adjon, ami lehetővé teszi, hogy „minden úri család asztalán helyet foglaljon”, másfelől ápolni akarta a vidék, Nyugat-Dunántúl szellemi életét, de a lap csak részben volt önálló, „szellemi tőkéjének java része a fővárosból került ki”.

A veszprémi *Modern Dunántúl* és a soproni *Kultúra* értékét és jelentőségét az új irodalmi törekvésekkel való rokonszenv és a helyi szellemi élet irányítására tett kísérlet jelenti.

Hogy a magyar társadalmi és szellemi életben 1918 és 1920 között milyen gyors és mélyreható változások, tektonikus elmozdulások történtek, a legközvetlenebbül az érzékeli, aki belelapoz ezeknek az éveknek hírlap-irodalmába és folyóirat-termésébe. Néhány adat távirati felsorolásával jellemezzük a forradalom utáni magyar irodalom helyzetét! Ady meghalt. Örökségének kisajátítására a kurzus óriási erőfeszítéseket tesz. A kor legnagyobb hatású írójává Szabó Dezső lép elő. A *Nyugat*, főként a Tanácsköztársaság mellett kiállt munkatársai hallgatnak, vagy idegesen keresik helyüket. Vannak, akik ha rejtve is, de tovább éltetik a forradalomban győzelemre jutott eszméket, mások a „vörös szörnyeteg” méltó bukásáról beszélnek. Ugyanazok a jel-szavak különféle értelmet kapnak, attól függően, hogy kinek a száján hangzanak. Így lesz más és más tartalma a legtöbbit emlegetett „nemzeti újjászületésnek” is. Vannak, akik e zászló alatt a közelmúlt értékeit is megtagadva a nemesi-konzervatív előzményekhez nyúlnak vissza, mások az általános népoktatás kiterjesztését, a haladó irodalom eredményeinek kiszélesítését, a vidék kulturális felemelését szorgalmazzák.

Mintha a háború után szűkebbre vont országhatár is felduzzasztotta volna a vidék kulturális felemelkedésén tevékenykedő erőket. Szemmel látható ugyanis, a huszas évek elején csupán a Dunántúlon egyszerre hogy megnőtt az irodalmi lapok száma. Az előttem heverő gyűjteményből ide kívánczok: *Pannonia* (Kaposvár, 1920), *Dunántúli Kultúra* (Kaposvár, 1921), *Röneszász* (Győr, 1921), *Magyar Nyugat* (Szombathely, 1920), *Visszhang* (Zalaegerszeg, illetve Nagykanizsa, 1924). (Az évszámok a lap megindulásának évét jelzik.) Négy-öt dunántúli város csaknem egy időben irodalmi lapot indít! S tegyük hozzá: egyik-másik igen figyelemre méltó célkitűzéssel és eredménnyel.

PANNONIA

A *Pannonia* – szépirodalmi, társadalmi és kritikai heti folyóirat – úgy látszik, elsősorban a két szerkesztő, Ligethy Béla és Boncz József vállalkozása volt: a húsz oldalas első számnak több mint a felét írásaik foglalják el. A beköszön-

tó elég ködösen és fellengzősen van fogalmazva ahhoz, hogy ne lássuk világosan a lap célját. A számban főként háborús témájú írásokat találunk, a szerzők izlés-eszménye Szabó Dezső stílromantikája lehetett. Hogy Ligethy Béla szíve hova húzott valójában, azt a szemle rovatban elhelyezett rövid cikke árulja el. Címe: Üzenet Móricz Zsigmondnak és Alexander Bernátnak. Az írás előzménye, hogy a Kisfaludy Társaság mindkettőjüket a Tanácsköztársaság idején vállalt szerepük miatt kizárta soraiból. A híre Ligethy Béla tollat ragad. „Nem akarunk jellemképet adni a Kisfaludy Társaságról, nem akarunk kritikát mondani azokról, akiknek saját maguknak sincs kritikájuk... De ami a kitagadottakat s az azok élén haladó Móricz Zsigmondot illeti, hozzájuk van még egy-két szavunk. Van egy-két szavunk, a sok bántó, durva, „feszítsd meg!” kiáltás közepette, egy kis forró, szeretetteljes, ragaszkodásteli üzenetünk. A fiatalok, az indulók üzenete ez Móricz Zsigmond! A fiataloké, akik áhitattal lesték minden szavakat, akik szerették merész indulástokat, akik titokban glóriát fontak nevetek köré, akik csodáltak, rajongtak benneteket. Igen, a fiatalok próbálnak bátorító szavakkal üzeni, a fiatalok, akikre talán szintén lesújtott már a magyar pöröly s akik érzik, hogy ezen a földön hiába minden, hogy itt örökké tűrés, szenvedés lesz az igazak, a hivatottak sorsa. A fiatalok... üzenik, hogy ne fájjon az az ütés, ami nekik is fáj, hogy bizzunk abban, ami a legbizonytalanabb, hogy jön még idő, amikor más lesz itt minden, amikor meg tudnak majd különböztetni irodalmat és politikát, s amikor a kitagadottak, az igazak szava lesz mérvadó ezen a javíthatatlan, elvadult úgazon!” – Emlékezzünk, 1920-at mutat ekkor a naptár!

Hogy a *Pannoniának* lett-e folytatása, nem tudom. (Előzményéről legföljebb annyit: Kaposvárott már korábban sem volt idegen a haladó gondolat, a modern magyar irodalom és művészet támogatása. 1906-ban Ady előszavával jelent meg három kaposvári író közös kötete, 1909-ben pedig Ady személyesen járt Rippl-Rónai Róma hegyi házában, s a városban tett sétájának emlékét őrzi a Kisvárosok őszi vasárnapjai című költeménye.) A *Pannonia* szerkesztői mindenestre folytatást reméltek. A lap utolsó oldalán bejelentett hír magasra emelt mércét sejtet: „A *Pannonia* a vidéké, a Dunántúlé. Célunk, hogy magunk köré csoportosítsuk a vidéken szétszórta és észrevétlenül élő tehetségeket; de nem tudunk elzárkózni az elől sem, hogy kiváló íróink közül is meg ne nyerjünk néhányat céljainknak. A *Pannonia* szerkesztősége már a legközelebbi napokban szerződtetni fogja a modern magyar olvasóközönség legkedveltebbjeit: Kosztolányi Dezsőt, Karinthy Frigyes, Somlyó Zoltánt és Tóth Árpádot.”

A *Pannonia* első számának megjelenése után másfél évvel Kaposvárott már új folyóirat lát napvilágot. Ez is hetilap, a címe *Dunántúli Kultúra*. A mérce alacsonyabb, a jelleg is más. A lapalji üres helyekre irredenta jelmondatok kerülnek. Alcíme: Szépirodalmi, társadalmi, művészeti és testnevelési (!) hetilap. Ezt a tartalomban még ilyen rovatok egészítik ki: Gyermekvilága, bélyegyűjtés, divat. Az érdeklődési köröknek ez a párosítása alighanem egyedülálló a magyar folyóirat-irodalomban. A *Pannoniában* olvasott nevek közül egy sem bukkan föl a *Dunántúli Kultúra* 3. számában. Az érdeklődés eltolódását, a langyosabb szerkesztői igényt a közölt írások pusztá címe is jelzi: A papagály, Barcarola, Őszi hangulat, A rokokó baba, Az amazon szíve. Egyetlen figyelemre méltó írás Nagy Lajos cikke: Magyar írók, magyar könyvek – beszámoló a világháború utáni magyar könyvkiadás helyzetéről. Nagy Lajos nevével már a veszprémi *Modern Dunántúli*ban találkoztunk. Bizony a fővárosban élő írók nem mindig önzetlen támogatói voltak a vidéki irodalmi életnek, gyakran – mint épp Nagy Lajos, a kor irodalmi viszonyait kitűnően érzékeltető önéletrajzában, A lázadó ember-ben olvashatjuk – nagyon is rászorultak a sovány vidéki honoráriumokra. Amellett persze a java irodalom szállítói is ők voltak. Nagy Lajos e cikke is a haladó irodalom melletti propaganda. Emigrációba kényszerített kollégáiról például így ír:

„Több írónk az ország határain kívül él ma, azoknak irodalmi munkásságát egyelőre nélkülözzük. Így hiányoznak: Ignótus, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Szép Ernő, Révész Béla, Balázs Béla, Barta Lajos, Farkas Antal, Lesznay Anna, Déry Tibor, Hatvany Lajos.” Majd így folytatja: „Az itthoniak közül sokan a megélhetésért műfordítói vagy újságírói munkásságot fejtenek ki, eredeti és irodalmi művek alkotása helyett. Sajnálattal nélkülözzük éveket óta Ambrust, Bródyt, Molnár Ferenc elbeszélő műveit, Szomoró Dezsőt, Kemény Simont, Nagy Zoltánt, Somlyó Zoltánt.” A közelmúltban megjelent könyvek közül Szini Gyula, Karinthy Frigyes, Füst Milán művét emeli ki, a megjelenésre várók közül Babits, Tersánszky, Tóth Árpád, Schöpflin, Kosztolányi könyveire hívja föl a figyelmet. Végül megjegyzi, hogy magánkiadásban jelennek meg Lányi Sarolta és Várnai Zseni versei.

A háború utáni években Nyugat-Dunántúl szerényebb igényű irodalmi vállalkozása volt a szombathelyi *Magyar Nyugat* és a zalaegerszegi, illetve nagykanizsai *Visszhang*.

A *Magyar Nyugat* egyik száma van előttem. (I. évf. 15. sz. – 1920. máj. 30.) Irodalmi hetilap; a *Szombathely* utóda. A mindössze tizenkét füzetszáron versek és tárcák váltakoznak, valamint egy színház- és egy könyvkritika olvasható. Valószínű, az utolsó oldalon hirdető szombathelyi cégek biztosították a megjelenés anyagi feltételeit. A füzet kedves, könnyed, vasárnapi olvasnivalót nyújt. Az írások alatt ismert vasi, szombathelyi neveket talált a korabeli olvasó: Finta Sándor, Ősz Iván, Harsányi Lajos... A lapokat forgató kéz ma Váth János írásainál áll meg. A Balaton-vidék hajdan népszerű írója megérdemelné, hogy válogatott írásait kötetbe gyűjtve kiadják. A *Magyar Nyugat* e számában Balatoni kecskekörmök című írásának részlete szerepel.

VISSZHANG

A *Visszhang* – „a Dunántúl irodalmi, művészeti és társadalmi hetilapja” – igényesebb vállalkozásnak látszik. A lap több száma ismert. Első füzetét Zalaegerszegen jelennek meg, később a szerkesztő, Huhn Gyula átteszi székhelyét Nagykanizsára. A lap pécsi nyomdában készül. Fiókszerkesztőségei egész Dunántúlt behálózják, sok munkatársat foglalkoztat, érdeklődési köre is igen tág. Közül regényfolytatást, novellát, verset, glosszát, humoreszket, de rengeteg benne a színházi hír, tudósítás, szerkesztői üzenet, „különfélék”; még grafológiai rovata is van. A szépirodák közt egy-egy ismert névre bukkanunk: Váth János, Nikelszky Géza; a legtöbbet foglalkoztatott munkatárs Radványi Sándor. Figyelmet érdemel egy folytatásokban közölt polemikus írás, melynek szerzője Adyt védi meg egy ifj. Zulawsky Andor valaki – „istentelen, a vallásos kegyeletet sértő, érthetetlenül részeg, vaskosan erotikus, korlátolt, öntelt, elkapatott, a XX. század Epikurja” – vádjával szemben. A védelem persze nem elég egyértelmű s nem elég színvonalas. A mai olvasónak a legtöbb érdekességet a rövid hírek kínálják a lapban. Ezekből értesülhet a huszas évek dunántúli társadalmi életéről. Az Egymás között című rovat egyik hirdetése: „Mely úrihölgy segítené ki pénzzavarából egy feltűnően szép és elegáns, disztíngvált fiatallembert. Kor nem fontos. Diszkréció biztosítva. Szívességét igaz barátsággal viszonzom...” Ugyane szám Művészet és kultúra rovatának híreiből: „A siófoki építőmunkások egyesülete dalárdát alakított...” – „Balatonfüreden mozgalom indult meg, hogy Jókai Mórnak szobrot emeljenek...” – „Bartók Béla, a legnagyobb magyar zeneszerzők egyike kénytelen volt elhalasztani Sopronban hirdetett hangversenyét, mert csak ötven jegy kelt el...”

RÖNESZANSZ

Különös, konglomerátum-szerű, de színvonalas vállalkozás volt a győri *Röneszansz*: politikai, közgazdasági és társadalmi folyóirat. Ez a lap is nagy számú vidéki megbízottat foglalkoztatott. Két számát ismerem, az egyiket 1921-ből, a másikat 1922-ből. A lapban a közgazdasági jelleg az uralkodó: töménytelen benne az üzleti hirdetés s a pénzügyi, ipari és kereskedelmi léttel kapcsolatos írás: Valutajavítás és építkezés, Magyarország jövő pénzügyi hely-

zete (még a pengő előtt vagyunk!), Árfolyam és politika, Az ipartörvény módosításának törvényjavaslatához stb. S közben elszórva egy-egy vers, irodalmi tanulmány, kritika, novella. A *Röneszánsz* szerkesztőinek jó ízlését dicséri, hogy ez a szépirodalmi anyag ma is figyelemre méltó. De hogyan kerültek ezek az írások a lapba? Kosztolányi versfordítása, és Földessy Gyula tanulmányai: Magyar epigon-költők, Értékelései-eltérések a kortársak és az utókor ítéletében.) Egyik írásában sem mulasztja el az Ady-versek „poéta-adminisztrátora”, hogy érvelésében egy-egy Ady-versre hivatkozzon.) Bizonyára Földessy keze van abban is, hogy a lap Ady, addig kötetben kiadatlan írásaiból is rendszeresen közöl. A *Röneszánsz* egyik számában felbukkan egy pesti kiállítás kritikusként az akkor huszonhat éves Várkonyi Nándor neve. Várkonyi átvétel a huszas évek közepén Pécssett megjelenő irodalmi folyóiratok ismertetéséhez.

ÚJ IRÁSOK

jává vált. A pozsonyi egyetemet Pécsre helyezik át, s az egyetem kitűnő tanárok, tehetséges diákokat vonz a városba. Ők szervezik meg 1924-ben Kosztolányi és Juhász Gyula pécsi látogatását és szerzői estjét. 1922-től, főként a pécsi egyetem professzorainak munkáit publikáló tudományos folyóirat jelenik meg *Minerva* címmel. A lap mellett *Tudományos Gyűjtemény* néven könyvsorozatot is kiadnak. Napvilágot lát a *Symposion* néhány száma (1925). Ezek a fórumok azonban elsősorban tudományos – szellemtörténeti – értekezések, tanulmányok számára jelentettek publikációs lehetőséget. Azok a szépírók, akiket főként a pécsi napilapok foglalkoztattak, ugyancsak eljutottak a folyóirat-alapítás gondolatáig. 1924-től szabálytalan időközben jelenik meg Sásdi Sándor szerkesztésében az *Új Írások*. Az előttem levő két számban ismerős nevek szerepelnek: Surányi Miklós, Babay József, Kodolányi János, Várkonyi Nándor. 1925-ben *Horizont* címmel – „gondolatok, írások, tanulmányok” – újabb irodalmi vállalkozás születik.

Dél-Baranyát a Tanácsköztársaság nem érintette. Itt a szerb katonai megszállás akkor szűnt meg, amikor az országban az ellenforradalom győzött. (E korszak hiteles és meggyőző rajzát olvashatni Kodolányi János Süllyedő világ című önéletrajzában.) Pécs szellemi élete csak a huszas évek közepén szerveződött újjá. Akkor azonban a város egycsapásra Dunántúl szellemi központ-

1926-ban lát napvilágot a *Muskátlí* – „szépirodalmi és művészeti folyóirat” – első száma. A lap változatos tartalma sokban a nagykanizsai *Visszhangra* emlékeztet, de színvonala magasabb. Vannak itt is színházi hírek, világháborús emlékezések, társasági rovat, levente-élet, sport, de a lapnak jókivánságot és verset küld Erdélyi József, cikket ír benne az erdélyi magyar nyelvű irodalomról a fiatalon elhunyt, tehetséges Kovács József, közli Sásdi Sándor novelláját, Dénes Gizella regényét.

Jelzésekkel kellett beérnünk, de talán ennyiből is látható: a két háború között a legélénkebb irodalmi élet a dunántúli városok közül Pécssett zajlik. 1931-ben megalakul a Janus Pannonius irodalmi társaság; előbb könyvsorozatot, majd 1941-től folyóiratot ad ki *Sorsunk* címmel, Várkonyi Nándor szerkesztésében. Közben Szombathelyen történt eredményes kísérlet irodalmi és művészeti folyóirat megalapítására: 1936-ban jelenik meg az *Írott Kőr*; első periódusát Bárdosi Németh János szerkeszti. S itt meg kell állnunk: az *Írott Kőr*ről már repertórium készült (Vasi élet és irodalom

1957.) s a folyóirat kritikai feldolgozása is megtörtént (Vasi Szemle 1963. 2. sz., valamint Életünk 1964. 2. sz.); a *Sorsunkról* pedig kéziratossal disszertáció született.

Ide kívánczok azonban még néhány, a fentiekből levonható tanulság:

1. Az elmúlt évtizedek magyar szellemi – művészi életének megértéséhez elengedhetetlen a vidéki folyóiratok számbavétele és ismerete. (A *Modern Dunántúltól a Muskárlig* felsorolt tizenkét lap közül nyolcra az új Magyar Irodalmi Lexikon sem közöl adatot!) Gondoskodni kellene arról, hogy ezeknek a lapoknak még föllelhető példányaikat megjelenésük helyén összegyűjtsék, s arra alkalmas módon, levéltárban, múzeumban, könyvtárban megőrizték. Magát a gyűjtést is ezeknek az intézményeknek kellene kezdeményezniük.

2. Csak a legteljesebb anyag birtokában lehet e folyóiratok tudományos feldolgozásához fogni. Előbb összesített tartalomjegyzékeket, repertóriumokat kell készíteni, majd a lapok kritikai értékelését elvégezni. Egyetemi és főiskolai szakdolgozatok, disszertációk témája lehetne egy-egy vidéki folyóirat útjának megrajzolása. Ezeket a tanulmányokat könyvtári, múzeumi, iskolai évkönyvek, folyóiratok közölhetnék.

3. Az irodalom története nemcsak a kiemelkedő alkotók és jelentős művek története, hanem az író és olvasó viszonyának változása is. Az irodalom életét hajdan a névtelenségbe hullt és feledésbe merült folyóiratok s e lapok munkatársai is táplálták. Jó volna ismerni e folyóiratok részletes és hiteles történetét, tudni, hogy hány példányban jelentek meg, kik olvasták, hogy festett egy-egy vállalkozás pénzügyi mérlege? Az irodalomtörténet-írást irodalom-szociológiai felmérésekkel kell kiegészíteni, e vizsgálatok eredményeit a korszerű irodalomtudománynak is hasznosítani kell.

TALPASSY TIBOR

Eltévedt garabonciás

A Márciusi Fiatalok néven szervezetbe tömörült ifjak harmadik szemináriumukat tartották 1932 május 3-án a *Szabadság* c. hetilap helyiségében, amikor Simándy Pál előadó „A vallás mai problémáiról” beszélt. Élesen bírálta a történelmi kereszténység életét, hangoztatva, hogy az egyházaknak, ha eddigi vezetőszeropüket meg akarják tartani, korszerű szocialista tartalommal kell telítődniük. Az előadást vegyes korcsoportú hallgatóság ülte végig s a figyelem már átirányult az első hozzászólásra jelentkezetre, Dr. Földessy Gyulára, midőn a szeminárium életető lelkének tekinthető Fėja Géza felállt és különleges bejelentést tett. Lelkesedéssel közölte, hogy az alig néhány lapszámmal előbb beharangozott Sinka István után új parasztköltő jelentkezett, ezúttal nem írással, hanem személyesen. Mindjárt be is mutatta az új „csillagot”, elmondta róla, hogy Sértő Kálmánnak hívják, eddig a Baranya megyei Bissén volt béres, onnan gyalogolt fel Pestre, versekkel felfegyverkezve s azután, izelítőül azonnyomban felolvasott néhányat belőlük.

A Márciusi Fiatalok néven egyesült reformerek főképpen azok köréből verődtek össze, akik Bajcsy Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjával tartottak szorosabb kapcsolatot, természetesen tomboló lelkesedéssel fogadták a kicsit petőfies, kicsit adys hangvételű, de úde hangú költeményeket. Mindenkit megbűvölt az a könnyedség, ahogy az új költő a természet képeit a maga kifejező erejének plaszticitása érdekében használta. S bár az ülés folytatódott, a nap igazi eseménye ez a költői jelentkezés maradt. Úgy érezte mindenki, hogyha az újonnan jelentkezettnek sikerül a kezdeti nehézségeket legyőzni, nem-mindennapi pályát futhat be.

A jelenlévők érdeklődéssel mustrálták a vékony, szőke, beesett szemű, hegyes orrú fiatal fickót, aki inkább kíváncsian, mint megilletődötten viselte el a tekintetek keresztüzét. Némelyek

úgy találták, nem felel meg azoknak a fogalmaknak, amelyekkel a városi képzelet az őserőt jelentő parasztot látni szereti. Kopott, gyűrött, szürke pantallós ruhájában, nem éppen tiszta, kihajtott ingében, horpadt arcával, különös megszállottságot villogtató tekintetével inkább külvárosi garabonciáshoz hasonlított, mint törül metszett paraszthoz. A magyar irodalom mecénási hajlamairól ismert gazdag bárója, aki történetesen szintén jelen volt az előadáson s aki éppen az előttem lévő széket foglalta, nem is tudta megállni, hogy félhangos megjegyzést ne tegyen a társaságában lévő Ignótus Pál felé. Ha jól emlékszem, Hatvany báró másik oldalán Katona Jenő ült, ő nyugtatta meg a kétkedő mecénást, hogy a csizma és a pörge kalap már nem feltétlen ismertető jegei a paraszti származásnak. Az íróniára mindig hajlamos bárót azonban ez a felvilágosítás sem tudta kimozdítani gúnyoros kedvéből. Meglehetősen csipősen azt firtatta a továbbiakban, nagyon messze van-e az a bizonyos Bisse; nem kell-e attól tartani, hogy egy másik őstehetség még nagyobb távolságból kutyagol fel s akkor azt kell minden idők legnagyobb poétájának elfogadni. Kérdését oldalvágásnak alkalmazta a „nyakló nélkül” lelkesülő őstehetség-bábák felé, akik abban az időben mást lenyakazó éllel hirdették, hogy a magyar kultúra megújítható kizárólag a falu tanulatlanjaiból verbuválódók részéről készíthető elő.

A fanyalgó megjegyzés azonban nem ronthatta el az általános hangulatot. Annál kevésbé, mert a jelenlévők többsége nem is hallhatta. Ők lelkesedtek és ünnepeltek, s ha lehetett volna, az ülést amolyan szerzői estté alakították volna át.

A szeminárium végeztével a hallgatósági törzsgárda –, főként azok, akiknek erszényéből vendéglői vacsorára futotta – a Baross utca és a Szentkirályi utca sarkán lévő kocsmába vonult. Itt azután már közvetlenebbül kibontakozhatott a költő ünneplése. Mindenki az elhangzott versek újszerűségéről áradozott és azt szerette volna tudni, mit tartogat tarsolyában a váratlanul felbukkant költő. Faggatták arról is, hogyan kezdett el versírással foglalkozni; mi indította rá, hogy a messzi Baranyából felkerelkedjék. A kérdések annyira záporoztak, hogy azokra mind nem is lehetett megfelelni. Láthatólag kényelmetlenül feszengett Sértő, mint később elárulta azért, mert úgy érezte, hogy erősebb a kérdezők csodakereső kíváncsisága, mint a valódi méltánylás. Emlékszem, a legsűrűbb kérdés-özön közben egyszer csak a mellette ülőhöz fordulva megkérdezte, fizetik-e a fröccsöt is, ha rendel? Megnyugtató választ kapott és ez láthatólag megerősítette, hogy továbbhallgassa a kérdést feltevőket. Éjfél felé érkezett a szétválás ideje s ez bizony kínos pillanatokot teremtett. Amikor a pincér a fogyasztásokat inkasszálta, a társaságban lévőek egyikének sem jutott eszébe, – még a fröccsivásra biztatónak sem, – hogy Sértő számláját rendezze; Varga Albert, a festő, aki nyílt szívvel és tárt erszénnyel segített minden rászoruló, viszont távol volt az asztaltól. Meg kellett várni, hogy előkerüljön, ő fizetett aztán.

Ez az apró esemény talán említést sem érdemelne s tekintve a jelenlévők vészes pénzszegénységét, magyarázatra sem szorulna, Sértő azonban másképp fogta fel a helyzetet. Mint később vallott erről, annak jelét látta benne, hogy a lelkesülők által hirdetett magasztos elvek és a rideg valóság között nincs kellő összhang. Az után az ünneplés után, amiben részesült, azt várta volna, hogy mindenki összeszeri nélkülözhető filléreit és közös erővel látja vendégül a teljesen pénztelen költőt.

Pedig nem is ez volt az egyetlen elkedvetlenítő mozzanat számára. Amikor ugyanis búcsúzkodásra került a sor, felmerült a kérdés, hol hajtsa nyugovóra fejét a lakás nélküli, nagy garra felfedezett költő, de bizony a körülötte tolongók egyikének sem jutott eszébe, hogy szállást ajánljon fel neki. Igaz, többségben szegény legények voltunk, de azért akadtak köztünk olyanok, akik egy éjszakára szoríthatnak volna helyet a Bisséről jött fiúnak. Az igazságot azonban, azt hiszem, az az özvegy anyjával két szobában lakó barátunk mondta ki, aki sügva hajolt szomszédja füléhez: „Hogy lehet egy ilyen koszos, mosdatlan embert tiszta ágyneműbe fektetni?”

Más lehetőség híján aztán, hogy ne maradjon a szabad ég alatt, visszakísértük a hajléktalanat a szerkesztőségi helyiségbe. Varga Albert „vetett neki ágyat” az eredetileg lakásnak készült helyiség konyhájában, remittenda példányokat használva derékaljnak és vánkosnak egyaránt. Hát bizony ennél külön, kényelmesebb fekhelyet is remélhetett a költő, akit néhány óra-val előbb még egetverő hozsanna vett körül.

Ez az „elhelyezés” nem volt összhangban azzal a lelkesültséggel sem, amely a Szabadság május 8-iki számában „Egymásután küldi friss tehetségeit a magyar falu” című, beharangozó cikk íróját, Sértővel kapcsolatban a következő megállapításokra ragadtatta: „Ady, Vörösmarty, Petőfi csillaga alatt áll, de olykor már egész sajtáságosan szép és önálló hang csendül ki ver-

seiből. Önmagába és egy elhagyott kis faluba zárva fejlődött, vergődött s már ki is tört belőle, már teret és levegőt követel." „A *Halottas Ének* olyan, mintha régi, ősi ösztönnel faragott falusi fejfák értelme nyílna ki benne, de valami nagyméretű, kristálytisza, spontán költői világ mozdul, árad, lélezkzik a többiben is." S hogy lelkesültségét alátámassza a cikkíró, mindjárt szemelvényeket is bemutat a költeményekből. Ezek az első versek jól is reprezentálják az ösztönös verselőt, aki a szavak boszorkányos bűvészenek mondható máris. (Annál feltűnőbb, hogy éppen ezek a versek semmilyen későbbi Sértő kiadásba nem kerültek bele s az „*Esett a hó*” c. kötetbe felvett „Törökös köszöntés nőnek” is merőben más szövegű, mint a *Szabadságban* azonos cím alatt megjelent vers.)

A bissei ifjú felfedezése tehát megtörtént, de, tegyük hozzá mindjárt, ez korántsem volt egyenlő a beérkezéssel. A *Szabadság* kis nyilvánosságot jelentett, csak radikális népi körökben volt elterjedve, így az újabb östehetség felbukkanásáról voltaképpen csak kevesen vehettek tudomást. Emellett a lap léte is ingatag volt. Abban az időben éppen a Párizsból hazatért, már említett Varga Albert próbálta biztosítani kis magántökejéből.

Varga a pesti Képzőművészeti Főiskolán keresztül Temesvárról került a világ fővárosába, ott beleszerelmesedett a népi vonatkozású művészetbe s amikor Temesvárról valamicske családi örökséghez jutott, azzal rögtön sietett haza, hogy az ő gondolatait, célkitűzéseit is kifejező lapot támogassa. A lap munkatársai, sőt szerkesztője is pusztán lelkesedésből bocsátották tudásukat a lap rendelkezésére.

Az anyagilag ennyire megalapozatlan sajtóorgánumtól tehát a költő sem remélhetett sok támogatást. Annál kevésbé, mert akadtak hetek, amikor a lap anyagi fennakadás miatt meg sem jelenhetett s így alkalom sem nyílt rá, hogy Sértőtől verset közöljön. A költő minden jövedelemforrásra szintén a Párizsból hazatért festő lett. Ő vitte magával ebédelni és adott pénzt neki, hogy a hideg vacsorák anyagát beszerezze.

Ennek kapcsán meg kell említenem egy érdekes mozzanatot, mert, véleményem szerint, ez az eset elindítója lett annak az „alkalmi költészetnek”, amelyet Sértő később nagyban űzött és a Józsefváros alvilágában történt elmerülése után a maga módján kamatoztatott is.

Egyik délben úgy adódott, hogy Vargát a lappal kapcsolatos teendők távortartották a szerkesztőségtől, így nem vihette magával ebédre a költőt. Csak délután, a kávéházban sakkozva eszmélt rá mulasztására. Felpattant és loholt a Baross utcába, hogy költő-védencét késve bár, negebédeltesse. Sértő vigyorogva nyugtatta meg, hogy ő maga elrendezett már mindent. Beállított az egyik Üllői úti kiskocsmába, ott megverselte a tulajdonos hajadonleányát s ezt a teljesítményét elfogadták fogyasztása ellenértékéül. Igaz, nagyétkűnek nem mutatkozott, mindössze egy zónapörköltet kebelezett be. A fogyasztás nyomósabb tételét a bor képezte. Ebből egy egész literrel megivott.

Az alkohol iránti túlzott érdeklődését egyébként hamarosan elárulta.

Ha jól emlékszem, Simándy Pál adott kifejezést először emiatti aggodalmának. Hangoztatta: mennyi veszélyt rejt magában az italozás egy tapasztalatlan, a fővárosi életbe hirtelen berobbanó parasztfiú számára. Könnyen elveszti maga alól a talajt. Mindnyájan igazat adtunk neki, a kérdést mégis elütöttük azzal, hogy Simándy bornemissza, s emiatt érthetően felnagyítottan látja a veszedelmet.

Különben is Sértő kerékvágásba kerülését illetően, kezdettől, sanda optimizmus uralkodott a baráti körben. Optimizmusunk a már említett irodalmi mecénáshoz kapcsolódott. Hatvány állandó látogatója volt már ekkor a Márciusi Fiatalok szemináriumának, hangját is hallatta, kezdtük magunk köré tartozónak tekinteni s ez vezetőkinkben akaratlanul is indokolt vagy indokolatlan feltevéseket ébresztett. Ilyen volt többek között az is, hogy a gazdag irodalombarát bizonyára nem nézi sokáig tétlenül a költő vergődését s egy neki nem megerőltető havi juttatással átsegíti a majdnem toprongyos fiút a napi gondokon.

Olyan határozott volt ez a remény, hogy engem is hallgatásra készítetett. Nem mertem szóba hozni azt a gúnyosan kegyetlen kijelentést, amit a költő jelentkezése napján, a mecénás háta mögött ülve elcsíptem s ami kevéssé volt biztató a titokban remélt támogatás tekintetében. S ahogy teltek-múltak a napok, mind bizonyosabbá is vált, hogy a báró pénztárcájára kacsint-

gatók gazda nélkül végezték számadásukat. A mecénásjelölt, legalábbis egyelőre, semmi jelét sem mutatta, hogy bukszáját meg akarná nyitni. Azért mondom, hogy egyelőre, mert a támogatás később mégiscsak bekövetkezett, de, – sajnos, – már abban az időben, amikor Sértő kapcsolatai a Márciusi Fiatalokkal s ezen keresztül a nemzeti megújódást hirdető Radikális Párttal meglazultak. Amiből világosan kitűnt, hogy Hatvany nemigen óhajtott támogatni olyan östehetséget, aki egyirányba le van kötelezve.

Egyelőre tehát Sértő ott állt a *Szabadság* baráti körében és nagyrészt Varga Albert jóvoltából tartotta fenn magát. Verseiben, szemináriumi felszólalásaiban többször „letette a garast” a mozgalom mellett. A *Szabadság* május 29-iki számában közölt, eléggé letisztultan stílusú, borzas írásában, (*Itt az idő!*) egyenesen olyan hangon szólította harcba az új magyar jövőért parasztársait, mintha már-már vezéri szándékok feszülnének benne.

De éppen emiatt hatott meglepően a Márciusi Fiatalokra, amikor alig két hét múltán Sértő verseivel Klár Zoltán *Társadalmunk*-jának hasábjain lehetett találkozni. Senkisémet értette, mit jelent ez, hiszen a két lap, – *Szabadság* és *Társadalmunk*, – között nagyobb volt a távolság, mint Makó és Jeruzsálem közt. A *Szabadság* nem győzte kimutatni megvetését egy olyan orgánus iránt, amely magát liberálisnak kendőzte ugyan, ám valójában a hálószebők és magán-csogva habzsolók köréből növelte s mindebből kitűnően pénzelt.

Az eset kapcsán jelentkező morgást, rosszállást azonban letorkolta az a vezetői nézet, hogy másképp kell megítélni, ha az ilyen hűtlenségnek beillő cselekményt egy hamisítatlan paraszti és másképpen, ha egy parasztsággal rokonszenvező intellektuel követi el. Ez a különbségtétel egyenesen következett abból a felülről diktált, korábbi elvből, hogy az esedékes reformokat kizárólag a paraszttok harcolhatják ki, azokból is az iskolázatlanok; mindenki más egyetlen kötelezettséget ismerhet: a jelentkező paraszttelviselések feltétlen szolgálatát. Ezeket a paraszttelviseléseket, nyíltan vallott nézetek szerint, természetesen semmiben sem korlátozhatták polgárilag elfogadott erkölcsi normák, így az elvűség sem. Emlékszem arra az esetre, mely egy Hegyalja utcai kiskocsmában történt meg. A mindig áldozatkész Varga Albert halkán megpendítette, hogy azért a tanult paraszttokat legalább egyenjogúnak kell tekinteni tanulatlan testvéreikkel, mire olyan legorombitást kapott, hogy alig állt meg a két lábán.

S hogy ez a nézet mennyire egyértelműen megfogalmazott volt, a költő védekezése mutatta meg legvilágosabban. Egyik délután ugyanis meg mertem neki pendíteni, hogy a *Társadalmunk*-hoz való elkanyarodás nem aratott lelkesedést. Úgy tett, mintha csodálkozna: „Miért gondolkoztam volna rajta, ha egyszer pénzt kínáltak? Mi, paraszttok onnan fogadjuk el a juttatást, ahonnan jön. Különbön is, én, mint paraszti nem lehetek hűtlen senkihez sem, mert azon, hogy paraszttok vagyok, úgysem változathatok.” Sértő tehát jól megtanulta a leckét s ezzel mindjárt meg is adott magának minden felmentést. S ezen, nyugodtan leszzegezhetjük, nem is volt mit csodálkozni. Hiszen az adott körön belül annak a személynek irodalmi tekintélye, aki minden felmentést megadott, megfellebbezhetetlen volt. Orákulumnak tekintettük.

A bátorítás, amelynek jegyében Sértő oldallépéseit elkezdte, természetesen megteremtette a maga gyümölcsseit. A *Társadalmunk*-hoz való elkalandozást követte a még inkább budoár titkokban vájkáló *Színházi Élet*-ben, majd a hétfői *A Reggel*-ben történő megjelenés. Ezek a sajtótermékek is „pénzt kínáltak” a versekért, miért ne lépett volna üzleti összeköttetésbe velük a költő? Végére is ekkor eszmélt rá arra, hogy termékeiért nemcsak zónapörköltet kaphat egy Üllői úti csapszékben, hanem olyan életbe kezdhet, amilyenek eljövételéről álmodni sem mert s amibe, – mivel neki, mint parasztnak minden szabad, – oly jól esett nyakig elmerülni. Máról-holnapra eltűnt a *Szabadság* szerkesztőségének környékéről, köszönés nélkül otthagya Varga Albertet is. S azok, akik kezdő lépéseit egyengették, márcsak távolból kapták a híreket róla, hogy végleg „beérkezett”, kényelmes lakása van, elegáns éttermekben étkezik, éjjeli lokálokban lebzsel, hamarosan kötete jelenik meg s olyan nők ágyait ismerheti meg, akik a pesti éjszaka csillagainak számítanak.

Talán egy hónapja tartott már ez az élete, amikor az Erzsébet körúton, – az *A Reggeltől* jött akkor is, – véletlenül összetalálkoztam vele. Először megpróbált feltűnés nélkül tovasur-

ranni, ám amikor ez nem sikerült, megadta magát és hagyta, hogy a szemközi sörözőbe becsalogassam. Először tüskés volt, attól tartott, hogy szemrehányásokat vagdosok fejéhez. Ő kezdett tamadni, arra hivatkozva, hogy nem maradhatott örökké Varga Albert kitartottja. De tüstént sietett biztosítani arról, hogy paraszti elkötelezettségéről sohasem feledkezik meg. Ezalatt bemelegedett és beszámolója szinte észrevétlenül siklott át akkori élete részleteire. Legnagyobb élményének nevezte, hogy bársonyos kezű, piros körmű nők fürdetik meg – s egy kacsintással jelezte, mennyire leleményes abban, hogy az efféle gyönyöröket biztosítsa. Sokszor egyenesen bemaszatolja magát, nehogy a fürdetés elmaradjon. Végighallgattam, majd megkockáztattam a kérdést, nem fél-e, hogy ami paraszti benne, mázzá kopik így és érdekessége addig tart csupán, míg más csillagzatról a városba szalasztottat látnak benne? Előhozakodtam Veres Péterrel, Szabó Pállal, Sinka Istvánnal, akik jóval kisebb csinadratta mellett teljesítik feladatukat és hovatartozásukat azzal is dokumentálják, hogy nem szakadnak ki környezetükből. Ezzel mintegy biztosítják állásfoglalásaik hitelességét. Feltettem a kérdést, nem érzi-e, hogy az ő művészetének is használna, ha pesti tartózkodását kirándulásnak tekintené, visszatérne falujába s az eddig szerzett összeköttetések hasznosításával a széles nyilvánosság elé tárná azokat a problémákat, amelyeket az otthon mindennapja felvet? Tagadólag rázta a fejét és konokul ismételtette, más östehetség ő, mint a többi paraszttíró, neki az az elhivatása, hogy olyan köröket nyerjen meg a paraszti felemelkedés gondolatának, akiket a többiek nem tudnak megközelíteni.

– Bisse a múltban s mint ahogy senkisem rázhatja le ami történt vele, az a falu végigkísér egész életemen. De soha nem megyek vissza oda! Érti? Soha!

Bizalmát a kezdet kezdetén azzal nyertem meg, hogy tisztázódtak a Tolna megyei Döbröközzel való kapcsolataim s így, holmi dunántúli alapon, a számbajöhető távolság ellenére bissei szomszédjának fogadott el. Ez most bátorítást adott, hogy vitába szálljak vele. Sokáig cséptük a szót, két litert is fogyasztva a borból, míg aztán váratlanul kirukkolt valamivel. Azzal kezdte, hogy titkát csak nekem, mint földinek árulja el, de kiköti, hogy senkinek mégcsak említést sem tesz az arról, amit elmond. Őt, – mint előadta, – nem egyedül a költői érvényesülés vágya lökte ki falujából, elhatározását még egy nyomós ok sürgette. Szerelembe esett egy hozzáképest jobb módú lánnyal, feleségül akarta venni az illetőt, de elutasították azzal, hogy holmi csavargó versíróval nem állnak szóba. Ezt a szegényt és megaláztatást nem bírta elviselni és meg akarja mutatni azt is, hogy a versírás nem egyenlő a csavargással. Most azért is örül, hogy több lap vetekszik verseiért, mert ennek a híre előbb-utóbb elmegy Bissére és ott tudomást szerezhetnek dicsőségéről.

A könny is elfutotta szemét, amikor lelkiileg így kitárulkozott s a mód, ahogy tette, meggyőzőtt, hogy nem ferdíti az esetet.

– Mondtam a kis szöszinek, hogy jöjjön velem, mert én még híres ember leszek, de hiába beszéltem neki, – panaszkolt fel. – Most majd észbe veheti, mit mulasztott el.

(Sokáig vártam, hogy erről a „kalandjáról” írásban valljon. S érzelme komolyságát bizonyítja, hogy ez csak kései kötetében, a Gyászjelentésben következett be. „Juliska” című verse tartalmazza a vallomást.)

Egyidőben, amikor a komoly *Pesti Napló* egyik vasárnapi száma, egész kolumnán hozta verseit, úgy tűnt, hogy a pesti alvilág felső régióiba történt „emelkedése” csak múltó eltévelyedés volt. Méginkább, amikor Hatvány mégiscsak a hóna alá nyúlt és házába fogadta. Ekkor remélni lehetett, hogy visszatér azok közé, akiket, – ha polgári radikális alapon is, – a magyarság sorskérdései gyötörtek, ám minden várakozás hiábavalónak bizonyult. Hamarost híre terjedt, hogy szakított az irodalom bárójával és a Józsefváros alvilágában bolyong.

Ebben az időben megint találkoztam vele a Sándor utcai *Adriai Hajóban*. Italos állapotban hadonászott, nem éppen bizalomgerjesztő két alak társaságában s kalimpálva üdvözölt, amikor megpillantott. Első kérdése az volt, ismerem-e Aradi Szabó Istvánt, akit ő a legnagyobb magyar költőnek tart, aki valaha is élt. „Ő tudta egyedül, – bökődött felém, – hogy nem írni kell, hanem inni. Rogyásig, mert akkor mindent rózsás színben lát az ember.” Miután ráhagytam, hogy az elzúllott ember valóban tehetséges volt, rátért egykori felfedezőjére. Kérdezte, haragszik-e rá s láthatólag megkönnyebbült, amikor megnyugtattam, hogy az legfeljebb aggódik érte, de

nála mindig bűnbocsánatot remélhet. „Nem kell! – vicsorította rám fekete, odvas, fél darabokra hasadozott fogazatát, – a legjobb társaságban vagyok. Olyan korcsmában, amelyik Aradi-Szabó kedvenc helye is volt.” Próbáltam kicsiklandozni belőle, miért szakított Hatványval, akinek támogatása lehetővé tette volna, hogy élte végéig gond nélkül dolgozzék. Gyerekes panaszokat hallottam. Hogy túl finomak voltak az ételek, fekhelye grófhhoz és nem paraszthoz illett, fogait a báró meg akarta csináltatni; főleg pedig, hogy bort nem kapott annyit és olyat, amilyen a kisbutikokban megszokott. Kifogásairól érződött, hogy egyetlenegy sem komoly indok. Acsarkodó igazában akkor lett, amikor arra tért rá, hogyan akarta a báró pallérozni. Könyveket osztott ki neki olvasásra s pár nap múlva aztán rájuk fordította a szót. „Úgy próbált kihallgatni, mint az iskolás gyermeket a tanítója, – síránkozott vékony hangon. – Pedig én már tudom mindazt, amire nekem szükségem van.” Panaszja őszintén hatott s annál inkább komolyan vettem, mert hasonló esetem már nekem is volt vele. Mindjárt az elején meg akartam őt ismertetni a lelki rokon Jeszenyinnel s akkor engem is elhárított. Gőgösen kijelentette, elég neki, amit Petőfitől, Adytól tanult.

Pályájának lefelé ivelése tulajdonképpen a báróval való szakítással pecsételődött meg. Az úgynevezett bulvársajtó már kifacsarta belőle, amit egzotikum szempontjából jelenthetett, a liberális polgári baloldal viszont úgy értelmezte eltávolodását a bárótól, hogy szakított a gondlattal is, amit a báró oly pregnánsan képviselt. Ezzel meg is szűnt érdekessége a komolyan számabevehető baloldali sajtó előtt. Máról-holnapra probléma lett számára, hogy verseit elhelyezze. Erkölcsei tartása azonban még töretlen volt ekkor. Ezt bizonyítja az az esete, ami közötté és a *Szabadságot* megvásárolt Serényi Gusztáv között zajlott le. Verseit az új szerkesztőség visszautasította, de felkínálta érte az esedékes honoráriumot. Sértő kerekén visszautasította az üzletember ajánlatát. Csak versei közlése ellenében volt hajlandó pénzt elfogadni. Pedig akkor már ágyra járt, paprikás-sós kenyeret ebédelt, pezsétes, foszlott ruhában ténfergett a Józsefváros sötét lebujaiban.

Ezekben az időkben akadt össze a Sánta Gizivel is, egy Conti utcai nővel, akivel aztán a maga módján „házasságra lépett”. Erről a „frigyéről” sok jót és sok rosszat mondanak. Kétségtelen, hogy a nő gondozta, már amennyire őt, – aki a lokáldajának körében is ápolatlan, mosdatlan és zilált maradt –, gondozni lehetett, a közös háztartás előnyeiben is részesítette, viszont az ő személye volt az is, aki az alja-környezetbe ragasztotta. Szabályos „fiúja” lett egy nem is kétes foglalkozású nőnek s élte az ilyenek szokványos életét. Még abban is, hogy az utcán hajba kaptak, piszkolták egymást.

Egyizben a Rókus kórház előtt találtak összeverekedni s egy járóelő férfit annyira felbőszített Sértő durvasága, hogy a nő védelmében pofont kevert le a költőnek. Erre sánta Gizi az ismeretlennek esett, azzal a csatakiáltással, hogy senki ne avatkozzék bele az ő legszemélyesebb családi ügyükbe s addig páholta a jóakarató segítségnyújtót, míg esernyőjét szét nem verte rajta. Hamisítatlanul olyan eset volt ez, amilyen abban az alvilágban egyáltalán nem ritkította párját.

Miután a polgári baloldal ejtette őt, miért nem került vissza oda, ahonnan szárba szökken, a Márciusi Fialalokhoz? – merülhet fel önkéntelenül a kérdés.

Erről ő maga vallott nekem, amikor kívülről meglátva, egyszer betért hozzám a *Miénk* kávéházba. Ekkor már nyomta a bűntudat, azt mondta, nincs többé keresnivalója a rendes emberek között. De meg a helyzet sem tette lehetővé, hogy az indulási ponthoz visszakanyarodjék. A Márciusi Fialalok ugyanis közben szétszéledtek és vérmérsékletük szerint a magyar politika különböző irányzatainál kötöttek ki. Volt, aki a jobboldalra sodródott, volt aki kommunista szimpatizáns lett, mások kormány támogató lapokhoz szerződtek, Varga Albert, az anyagi bázis pedig, miután örökségét az utolsó fillérig a mozgalomra költötte, visszatért Párizsba. A *Szabadság* és a Nemzeti Radikális Párt sem létezett már ekkor, mindkettőt megfojtotta a Gömbös által megerősített hazai nácizmus. Sértőnek tehát egyszerűen nem volt hová visszatérnie.

De hogy Sértő valóban árulónak érezte magát és ha tehette volna, akkor sem tért volna vissza, egy tényből lehet kikövetkeztetni.

Abban az időben a József körút és Békés utca sarkán virágzott a olcsóságáról és készítményeinek jó minőségéről híres Vincze cukrászda. A tisztességes üzleti politika jól kamatozott, a tulajdonos szinte mindenki szemeláttára tollasodott meg. S ezt az embert nem fogta el a hirtelen kapitalizálódók mohó kapzsisága. Emlékezett paraszti származására s a harmincas évek végén több népi, főként parasztszármazású írónak, festőnek juttatott kisebb-nagyobb összeget. Sértő is a segítségével részesülők listájára került és nem is kis címmel. Ám a mentési kísérlet meddő erőfeszítésnek bizonyult. A költő a kapott pénzt még aznap elitta a Bérkocsis utca és annak kapcsolt részein, ami roncsként mégis zsebében maradt, azt viszont „legombolták” róla a környék körötte rajzó örömlányai. Mert Sértő, szánta Gizi révén, belső barátságba került az egész prostituált világgal. – Egyébként maga is érezte, milyen visszás amit csinál, mert utóbb már nem mert személyesen a cukrász elé kerülni. Beült a Rákóczi téri sötét kocsmába, s a szemben lévő cukrászdába onnan küldött kérés levelet. Amikor a boríték bélelve visszaérkezett, kezdődött a hajcihő előlről.

Így érett meg a költő lassan, de biztosan arra, hogy a züllés lejtőjén tovább zuhanva, megérkezzék a mélybe: a nyilasokhoz.

Ahogy életének minden fontos fordulataánál mások akaratának engedelmességgel tette meg elhatározó lépését, ezúttal is a csábítóknak kellett jelentkeznie érte. A csábító személyileg Fiala Ferenc volt, a nyilas sajtó leghírhedtebb alakja. Megkereste a költőt abban a kávéházban, ahol néha megpihent és ajánlatot tett neki, csatlakozzék hozzájuk, mert ők a magyar parasztság felémelkedésének legőszintébb harcosai s csak ők lesznek abban a helyzetben, hogy valamit tényleg tegyenek is. Ellenértékül teljes gondoskodást kínált. Ajánlata alátámasztására a költő addigi útját úgy vázolta fel, mint egyenes következményét a baloldaliságnak. Az előzményeket, nagyhangon, mint egy hatalmas összeesküvés mozzanatait tüntette fel. Szerinte a nagy felkarolásnak nem volt más célja, mint az ő tönkretétele. A báró is azért vette magához, hogy aztán az utcányok közé juttassa.

És a költő, aki jötevéjének a túlfinom koszt és a tanulásra „kényszerítés” miatt fordított hátat, odáig jutott, hogy már nem tudott különbséget tenni a *Társadalmunk* és *Színházi Élet* féle felkarolás és a báró valóban javát akaró támogatása között. Elhitte, hogy a „zsidók kerítették be”, hogy elveszejtsék s aztán – bezupált a csahosokhoz.

Fiala mindjárt Nagykovácsy Milenkóhoz, a nyilas áruház-tulajdonoshoz cipelte és tetőtől-talpig felöltöztette. Ezzel hitelesítette ígéreteit. Sértőnek pedig csak ez volt fontos: egyszerre volt mit eladnia, hogy a nyert pénzből azután újra nagyot ihasson. A felöltöztetés komédiája néhányszor még megisméltődött, de mindig hasonló eredménnyel. Ebben az időben erkölcsi tartásról már beszélni sem lehetett a teljesen alkoholistává vedlett embernél.

Teljes erővel haladt az árral, amikor ismét úgy adódott, hogy a Zeneakadémia előtt összeszaladtunk. A Kürt utcai Lyra sörözőbe kanyarodtunk be. Kertelés nélkül rátértem, ami izgatott. Megmondtam neki, hogy végzetes útra tévedt, minden nimbuszát lerombolja, árulója osztályának, hiszen a parasztnak nem nyilasok. Kérdeztem, hogyan juthatott el idáig?

– Úgy, hogy magától nem kaptam borra való pénzt, – rántott vállat egykedvűen.

Felvettem a kérdést, nem gondolt-e rá, hogy egyidőre visszatérjen falujába és ott vészelje át az időket? Ott minden bizonyosan meg tudna élni abból, amit szerényebb igénnyel kereshetne.

Fanyar fintor volt a válasz:

– Maga adja nekem ezt a tanácsot, maga, aki szintén faluról került fel Pestre? Hát vissza lehet menni oda senkinek, ahonnan az ember valakinek jött el? Aztán meg magának árultam el egyszer, miért nem megyek vissza többé Bissére. Én már csak itt akarok megdögleni.

Igyekeztem rávezetni őt, mennyire erőltetett nála a zsidóság, szinte kilóg minden ilyen megnyilatkozása műve egészéből. Mind versre, mind novellára vonatkoztatva, amelyeket ugyan csak kezdett írogatni.

– Csak lógnon ki, ezt is akarom! – ütött mellére. – Ha úgy találna lenni, ahogy maga gondolja és én már alulról szagolom az ibolyát, annál könnyebb lesz a gyomlálás. Kivágják, ami nem oda való, a többi meg úgyis állni fog.

Hosszan fejtegettem, hogy hátrahagyott művek utólagos nyirbálását nem végezheti el senki, erre eleve fel kell hatalmazni valakit, ám ezt nem akarta megérteni. Arra hivatkozott, hogy ő minden javításhoz előre beleegyezését adja. S mintegy mentegetőzésül megjegyezte még, hogy

azért nemcsak ő került jobboldali vizekre azok közül, akik akkor a Márciusi Fiatalokat vezették, mért csak neki rónak fel mindent bűnül? Megnyugtattam, hogy amikor ideje lesz, a többi is felelősségre vonják.

Ez volt utolsó találkozásom vele. A többi csak közös barátok elbeszéléséből tudom. Az ivás, az összeszedett betegségek mindjobban elővették, de ő nem akarta gyógyíttatni magát. Amikor minden katasztrófálisra fordult nála, mégis beleegyezett, hogy egy erdélyi orvos magával vigye a gyulai havasokban lévő otthonába. Az orvos szigorú elvonó kúrára fogta, nem kapott egyetlen korty szeszt sem, alkohol helyett ihatott tejet. Ez sehogysem tetszett a részeges embernek, kétségbeesett leveleket küldözgetett mindenkinek, segítséget kérve. Azt írta, nem bírja az időjárást, fázik, az árvaság elemésztí, magányosságában a lelke is megfagy. Égre-földre esküdözött, hogy új életet kezd, mérsékli a borivást. Rettegett a gondolattól, hogy ott kell lehunynia szemét. Megszokott környezetében, barátok közt akarta bevégezni életét. Ám ahhoz fordult, vagy tehetetlenek voltak, vagy nem vették komolyan a sirámokat. Pedig a végzet kérlelhetetlenül jelentkezett. És hamarost. Meghalt, mielőtt a nyilasok fekete farsangja elkezdődött volna.

Azóta csend van körülte, nem emlegetik és ezen, – legvégső politikai elkötelezettségét tekintve, – nem is lehet csodálkozni, Mi, akik most nagyjából belekukkantottunk életébe, kissé talán sommásnak érezhetjük kiközösítését. Számításba kellene venni, hogy eltávolodásért nemcsak önmaga hibáztatható, hanem azok, akik könnyelműen belelőkték a mély vízbe. Az áramlat sodrába került, vitte az elnyomottak iránt érzett rokonszenv, ez váltott vakvágányra benne. Bizonyos, hogy sohasem tért volna a követett útra, ha tudja, merre vezet ez. A tömeggyilkosságtól ő borzadt volna vissza legjobban. Hiszen költő volt, bár nem a legelső sorvonalba tartozó, de nem is jelentéktelen. Annak a kornak irodalma, amikor pályáját megfutotta, hiányos az ő üde hangú költészetének ismerete nélkül. Versei közt vannak újszerűen meglepők, még bővebben gyatrák. Első jelentkezése, a „Falusi pillanatok”, és kiérlelt verseit tartalmazó rövid gyűjteménye, a „Gyászjelentés”, a még olyan szigorú bírálatot is kibírja. Anton Strakával, a csehszlovák követség egykori sajtóattaséjával és irodalmunk barátjával kell tartanunk, aki a kívülálló tárgyilagosságával ezt írja Sándor Lászlóhoz: „Sértő Kálmán *Falusi pillanatok* c. könyve esemény volt akkor is, ha Sértő azután a pestiek rossz nevelő hatása alatt tényleg letört.” (Helikon 964 2–3. sz.)

A nyilasok testes kötetben jelentették meg „összes” verseit. Ebbe a könyvbe belekerült rengeteg selejt, mert a politikai érdek úgy kívánta, viszont sok értékes vers kimaradt. Ez a szerencsétlen kiadás is torzítja a róla kialakult képet.

KOCZOGH ÁKOS

Rippl-Rónai üzenete*

Móricz Zsigmond jósolta róla, hogy egyik női arcképe „majd száz év múlva a legnagyobb európai múzeumban lesz felaggatva”. Majdnem negyven év múlt el azóta, s csak Párizsban és Bécsben áll a nyilvánosság előtt egy-egy Rippl-Rónai kép, s a lexikonokban is legfeljebb s néha találjuk nevét, a „nabis”-k között. A száz év is messze van, hiszen alig száz éve született. Ha pontosak akarunk lenni: százöt éve. Ember és világa eltűnt azóta. Mindegy, hogy képeinek dátuma hetven, hatvan, ötven,

* A tanulmány közlésével új sorozatot indítunk, amelyben a Dunántúl képzőművészeti hagyományait szeretnénk feleleveníteni. (A szerk.)

vagy csak negyven éves. A komódos, petróleumlámpás szobák, csizmás, szakállas, pipázó öregek, puffos ruhájú nők eltűntek azóta. Mások a temetők és mások a szórakozások, másként lélegzünk és mások a divatok. Valami mégis megszólítja a lelkiismeretünket. Valamit mégis tehettünk volna, hogy Cézanne, Maillol, Vuillard, Toulouse-Lautrec, Odillon Redon, Maurice Denis, Serusier, Bonnard, Gauguin barátja, ismerője, rajongója, tisztelője – hiszen olyan mindegy –, ne csak illusztráló szerepet kapjon Európa nagy múzeumaiban, ne csak tessék-lássék megtúrt név legyen lexikonokban. Valamit mégis tehettünk volna.

Rohanunk és nincsen álmos kisvárosi délutánok Piacsek bácsija, és nem tudnánk közlekedni földig érő fekete szoknyában, mint Rippl-Rónai korai képeinek asszonyai, és hányan ismerik még a halhatatlanul csalhatatlan portrékból is Móriczot, Babitsot, és ki zárandokol el, hányan a kaposvári Róma-dombra, a Franciaországból ki tudja miért hazatért festő s a vele hozott Lazarine Asszony azylumára?! Miért is, miért is? – kérdezhetnénk Adyval, s válaszolhatnánk meg mindjárt kíméletlenül: azért, mert Rippl-Rónaival azegyszer együtt léptünk a világgal. És mondjuk meg mindjárt: Rippl-Rónai most és pillanatnyilag, a Nemzeti Galériában rendezett sikeres gyűjteményes kiállítása ellenére, kiesett a köztudatból. Nem akarunk kvaterkázó Piacsek bácsikat – tiltakozik a technika századának köztudata, mit sem érünk lagymatag impresziókkal – mondja a racionális század. Annál érdekesebb és fontosabb, hogy minden, ami a mai művészi tájékozódást jellemzi, megvan már Rippl-Rónaiban, s az ő magatartásából nő ki, benne talál folytatókra, örökösökre.

Még egyszer: a mának nem a kaposvári Róma-villa kell, nem szakállas öregek, pipás délutánok, semmi tehát, ami tematikailag jelenti Rippl-Rónait. Lehet, hogy kellene képei nyugalma, idillje, békés csendje, Rippl-Rónai világa mégis nagyon messze áll a maitól. De nem messzebb, mint az elföldi festőké, Tornyaié, Kosztáé. A biedermeieres polgári őszi hangulat éppoly messzire van tőlünk, mint a kecskét legeltető faluvégi szegényeké. Erről a kérdésről egyszer végre nyíltan és őszintén kellene beszélnünk. Éppen a közelmúltban hanzozt el olyan megjegyzés, hogy a magyar pik-túra egyetlen progresszív vonala az alföldi festőké. Nem véletlenül jelent meg a tiltakozás szava is nyomban. A kérdés nem etikai és nem izlésbeli. Kinek volna erkölcsi kifogása a békés családi harmónia ellen, kinek az izlése viszolyogna puritán formák láttára?

Emlékeztessünk arra, hogy a két háború között csak a tisztántúliak stílusremtő írói gesztusát, az Aranyokét és Advékét, tartotta irodalomtörténetünk forradalmainak. mintha Vörösmarty és a Dunántúlra üzött Csokonai nem is lett volna. És az öreg Babits, és Berzsenyi, s hadd ne kelljen azt az ízetlenül értelmetlen felsoroló versengést folytatni a maga korában már Itáliában elsőnek tisztelt Janus Pannoniustól a Tihanyban otthont találó tiszántúli Szabó Lőrincig. Milyen szédítő ívek a kubikos forradalmaktól terhes Viharsaroktól a mediterrán Dél-Dunántúlig, a helikoni hagyományoktól a népi együttes bölcséjéig, a fölvilágosodás debreceni felleqvárától Marcus Aurelius őrtornyai árnyékáig. Igen, volt a Sárrét mítosza s volt a Bakonyé, volt szabolcsi túl-szaporulaté s volt, és van az ormánsági egykéé nemkülönben. Ideje, hogy ezeket a parcellákat felszámoljuk. De mi, így, együtt jelentünk valamit Európának, s ez megint más és újabb kérdéseket vet fel. Mondjuk csak azt, hogy ezek a megyék és tájak már fél százada anakronisztikussá váltak egy Rippl-Rónai életművében is, akit még Párizsban Bornnardék várnak vacsorára, idehaza Bartókot szeretné összehozni Móricz Zsigmonddal? S közben hadd figyelmeztessünk rá: az első világháború előtt!

És mondjuk azt, hogy a szecesszió, melynek Rippl-Rónai valóban reprezentatív képviselője, milyen mélyen gyökerező európai mozgalom volt? Kimondta ezt már Rabinovszky Máriusz. Mi legfeljebb elismételhetjük, hogy vétett művészettörténetírásunk, amikor nem vette észre Rippl-Rónai történelmi jelenlétét. Hányszor sirattuk, hogy fél századdal elmaradtunk Európától, és igazunk volt, de hányszor figyeltünk fel arra vajon, hogy nem maradtunk el?! Ha Rippl-Rónaira emlékezünk, először ezt kell figyelembe vennünk: már 1900-ban kiállít Budapesten. Freud Álomfejtése is ekkor jelenik meg, s Planck kvantumelmélete is. Nemsokára Pavlov Nobel-díjat kap

a feltételes reflexekről végzett megfigyeléseire, s szédítő, ha átgondoljuk, egymás mellett és egymás után, csak a művészetekben: Gorkij regényében a forradalmi Anyát, Marinetti futurista kiáltványát, s a pusztulás irgalmatlan körképét a Pinguinek Szigetében. És ez mind Európa. Picasso, Léger, Mondrian ott, Rippl-Rónai, Csontváry, Gulácsy, Egry itt. És megint: Chirico, Kafka, Chagall ott, Bartók, Medgyessy, Nagy Balogh itt. – A huszadik század elején állunk most Rippl-Rónaival, s bele kell szédülnünk már csak a nevekbe is, de ezek a nevek emberek, csoportok, közösségek, népek, utak, keresztutak is! Ezek mind mi vagyunk. És soha ennyi út, soha ennyi kérdőjel, soha ennyi kereső szándék az elvesztett „emberi” után.

Rippl-Rónaiban ezek a nevek jelzette utak mind ott vannak. Piktúrájának aktualitása elsősorban az, hogy megérezte századának egyik lényeges elemét: a szintézisre törekvést. Ha a múlt század az osztálytársadalmak kiteljesedésével az analízis kora, a mi korunk bizonyosan a szintézisé. Mit jelent ez festőileg? Az összegezést. Az impresszionizmus elemeire bontotta a valóságot, visszahatása: nevezük bár synthetismenak, vagy a rekeszzománc és üvegfestés összefogó tendenciájából cloisonnismennek, – elhagyta a látszat részleteit, s kicsit meg is riadva a végtelenségig bontott részletektől, vissza akart térni az eszmélő ember véleményformáló, a kézzel fogható valóságot bölcs távolságból szemlélő, vélt igazságok részleteiben el nem vesző öntudatáig.

Nem véletlenül gondolunk megint Janus Pannoniusra, aki Ferrarából hazajön, jól tudva, hogy iskolatársai között a legkülönb, s miért? Hogy e barbár földön, aminek ő nevezte, jószerént egyebet se érezzen csontja velejéig, mint a hideg elmúlást, a szenvedést, országos pusztulást? A Párizsból hazatérő Rippl-Rónai, aki odakint éppúgy az elsők között volt, mint Janus Pannonius a maga idejében, vajon nem elsősorban a múlt időt érezte meg otthonából, lettlégyen az képeinek aláírása nyomán az „Alföldi Temető” fekete kontúrjainak megismétlődő sokasága, felfelé törő fák és álmos házak

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF: Kerámia tál

(olvassuk hozzá Adyt és Juhász Gyulát!) a kazlak tövében, vagy éppen szakállas vénnek, halovány lámpafénynél szundikálók, iddogálók világa?

De ekkor már ott a kaposvári Róma-domb sárgafalú kúriája, glédában álló vadgesztenyéi, s ott annak az eszmélkedő értelmiségnek ujjongása, amelyik Adyt, a Ripplit is meglátogató Adyt körülvette. Ady, Móricz, Bartók a honi barátok körében, többnek kell ennek lennie pusztá nomenklatúrájánál. Mondtuk már a szintézist előbb. Mi a másik újdonsága Rippl-Rónai festészetének? A képfelület minden részének értékelése, az, hogy nem rendel alá semmit sem a kompozíciónak, a vezérlő színeknek, tematikának. Új ez megint: a század demokratizálódásának festői dokumentációja. (A század? Régen nem a századról beszélünk, hanem a társadalmi végleteket kioldó fejlődésről!)

Menjünk tovább. Pontos felépített, pillanatnyi hangulatoktól tartózkodó képek az övéi. Újra csak arra utalnak, amit a kor haladó művészei keresnek, a látszat változó világa mögött az igazabb lényeket. De hát Rippl-Rónai csupa hangulat! – válaszolhatjuk erre. S most figyelje meg a mai szemlélő önmagát, az álmosan naiv hangulatnak és az okosan kiszámított képi felépítésnek azt a hatását, amit Rippl-Rónai képei keltenek. Hívjuk segítségül a figyelő ösztön mesterét, Móriczot, a tudós Bubitsot, a vegetációs bujaságot kordába fogó Maillolt, Rippl-Rónai szűkebb baráti köréből? Adva van a puhány, romantikus ember, a festő Rippl-Rónai (és mennyire nem puhány és nem szertelenül romantikus!), adva a Dunántúl kispolgári légköre (mennyire a fejlett nagypolgársággal járt együtt ez a Dunántúl, s mondjuk hozzá Nagyatádit?) – ez így van.

Rippl-Rónai hazajön Párisból, beilleszkedik, hozzá edzi Kaposvárhoz a francia feleséget, és később, felesége unokahúgát, s háza mikszáthi öleléssel várja a vendéget, akik vannak egyre bővebben. S közben egy kisgyermek elmossa az ecseteit, és amikor felnő, Párizst megjárva, ő is hazajön, ki tudja miért, negyven évvel Rippl-Rónai költözése után, s ahogy hazajött Rippl, Ady, és a hajdani staffelei körül tüsténkedő Martyn Ferenc, úgy sorakoznak a kérdések most egymás után. Hogy lehetett ott hagyni a Párizsban jelképezhető haladó világot a nyilvánvalón porba fetregő Kaposvárré? Kellett Janus Pannoniusnak a hadba vonuló Mátyás, kellett Rippl-Rónainak a nap-mind-nap új meglepetést tartogató Európa után az álmos Dunántúl? Erre kellene felelni most. Itáliában, Franciaországban megbecsülés, vegetatív jólét, sikerek tartották őket, s jöttek, mégis, miért jöttek hát? Az otthon? Újra kellett teremteni. A haza? Hát haza volt a folytonosan hadba induló Mátyásé, s ellenében a ferencjózsefi tepsedés?

Miért függ mégis Rippl-Rónai Maillol-portréja Párizsban? Amiért a humanista Európa bátyájának mondhatta hazánkat. Innen talán és mégis nyugodtabban lehetett áttekinteni a világot. Ha Rippl-Rónai képei tartalmaira nézünk: túl nyugodtan. A XX. század elején vagyunk, az atomizálódás és sebesség korában. Ez a kor jellemzője, s mit hangsúlyoz vele szemben Rippl-Rónai? A nyugalmat és közösséget. Persze, a maga módján: párizsi utcai munkásokban, kuglizókban, megfáradt házastársakban. De mindéig: a sebességgel szemben nyugalomban, a felbomlással szemben a közösségben. Ezt mutatják képei.

Csak két könnyen megtehető összevetést próbálunk meg, Gauginnel és Bonnardal, két rokon látású művésszel. Félre ne értsük, egyikőjüknek sem a rovására. Bár számoljunk előre az ellenvetéssel: a belefásult Európának kellett a mikronéziai szigetvilág naív őszintesége, hogy úgy tetszik: meztelensége, testekben és tiszta színsíkokban egyaránt, s kellett a kegyetlennek rémlett nagyvárost bonnardí egyszerűsítéssel átszűrő érzelmvilága: Gauguin is, Matisse is, Bonnard is. Mindnyájukban tiszteljük a történelmi jelenlétet, de ugyanakkor ki merjük mondani, hogy a mi Rippl-Rónaink semmivel sem kevesebb náluknál. Sőt, hozzáad valamit ahhoz, amit ugyancsak jól tudta a „fauvok”, a vadak, s a „nabis”-k, a próféták. Mit tudtak ők? Az apró foltokba feloldott impresszió helyett a színsíkok szintézisének igazát, a természet másolása helyett az ember olyan megbecsülését, értéké minősítését, hogy ő is, az alkotó ember is mondhasa el a benne élő képeket, ahelyett, hogy szolgaijan másolná a kult-

világot. Ennyi az egész. Kicsi érzéseket nagy jajban kimondani, a felbontott szint egyben, összefogni a széthullásra kényszerítettet. Ha már embernek születtünk, az emberi bölcsesség színbeli-formai igazát, lehetőségét meghirdetni. Ennyi az egész.

Ha a XX. század elejéről s ezzel a modern művészet kialakulásáról beszélünk, nem hagyhatjuk ki Rippl-Rónait. S ez megint nem az a probléma, hogy a hátsó padban ülő gyerek jelentkezik, de igen, ő is tudja azt, amit az első padban ülők tudnak. A századforduló piktúrájának kétségtelenül van ilyen hátsópados jellege, de a menekülése mindenképpen. Rippl-Rónai nem menekül távoli szigetekre, s nem keres raffinált festői kontrapunkciókat. Hazajön Kaposvárra, a kisvárosok Kisvárosába, rajzol és fest szüntelenül, szereti a jó bort és szép asszonyokat, vagy egyszerűen: szereti az életet, s amikor már éppen teheti, kivonul a Róma-dombra, hogy még nagyobb csendben élhessen, nem ír festői manifesztumot, csak szerényen kora egyik legérdekesebb Emlékezéseit, és csak van és él, s mert valóban él, és tartalmat tud adni a percnak, körülserleglik barátok és tisztelők, keresik a barátságát, mert a század rohanásában ők is részesedni szeretnének kiteljesedett életéből, mert jól esik a közéletben lenni. Rippl-Rónai körül élet van, atmoszféra van, boldog és teljes percek. Ne

Rippl-Rónai József: Egy vidéki ferbli társaság, 1912

Borini

misztifikáljuk a művészt és a művet. Annyi értelme van, amennyi értelmet az életnek tud adni, amennyire elviselhetővé tudja tenni, hol figyelmeztetve, hol megvilágosítva, hol megszipítva. Abban a zürzavaros, keresztutas, nyugtalan, feszült világban, amelyikben Rippl-Rónai él: tiszta színsíkok nyugalma néz ránk képeiből, világosan körülhatárolt felületek, a látás tisztasága, a véleményalkotás bölcsessége, s színek és formák, a létező világ mélységes szeretete, az értelmet nyert élet. „Egész életemben szépet akartam” – mondta egyszer. És ez minden. Erre még meg kell tanítani az emberiséget, az emberhez méltó szép és értelmes életre. „A magyar festészetet ő vezette a teljes felszabaduláshoz” – írta róla a francia Gachot.

Súlyos és fontos megállapítás ez. Feltételezi a teljes életet, az igaz világképet. Rippl-Rónait a vidéki kispolgár festőjének könyvelik el. Mennyire nem így van. Véletlen lenne, hogy egyik legrégebbi képén párizsi utcai munkásokkal találkozunk, hogy karádi gyolcs inget hordott, s hogy otthon volt vidéken, városon egyaránt? Divatos fogalommal elembertelenedésnek mondják a nyugati piktúra jellemző század-eleji attitűdjét. Tematikailag valóban kivonul az ember a piktúrából, de elvontabban, racionálisabban, gondolatibban részt vesz benne, változatlanul. Nos, ha Rippl-Rónairól van szó, még erről az elembertelenedésről sem beszélhetünk. Sőt. Milyen tárháza piktúrája a jellemeknek, egyéniségeknek, mozdulatoknak, a hagyományos értelemben vett: emberinek. Kezek és ujjak dallamvonalai, szemek több dimenziós mélységei, takarók színsíkjainak melege, ezernyi színné bomló nagy fekete foltok művészin összegező igazsága.

Írd meg, amiket láttál – idézhetnénk János jelenéseiből, – fessd meg, amiket láttál – így Rippl-Rónai kódexéből. S mert ezt tette, ezért tudott nagyon emberi lenni. Még iparművészeti vállalkozásait is efelől érthetjük meg. Rendet akar teremteni a lakásművészetben, jól tudva azt, hogy a környezet éppúgy visszahat az emberre, mint amennyire az ember alakítja környezetét. Úgy rajzolt és írt, ahogy lélegzett – mondja róla Martyn Ferenc. Együtt a korával. S a kora benne folytatódott tovább. És Lazarine Asszony otthont talált mellette Párizs után Európa partján, és az európai kultúrájú Babits portréját senki úgy meg nem érezte, mint Rippl-Rónai, és Medgyessy Ferenc bizton írhatta le, hogy Rippl fedezte fel s később is ő állt „erősen mellette”. Mi adott ehhez a szinte átfoghatatlan ívhez talajt? Bizonyosan nem az álmos kisváros, hanem az az emberi tartás, melyet Pannónia őrzött ásatag emlékeiben nem kevésbé, mint eleven népében, dolgos hétköznapjaiban éppúgy, mint kultúrált emelkedettségében.

Köztudatunk azt tartja számon, hogy elmaradtunk Európától. És megfélekedezik róla, hogy Bolyaival éppúgy előtte jártunk, mint 48-cal, Bartókkal csakúgy, mint Rippl-Rónaival. Európa ma arra kíváncsi, arra vár, mivel járulunk hozzá jövőjéhez. Íme: Rippl-Rónait is átnyújthatnánk végre és újra a példáján felnőtt új magyar művészettel együtt. Mert a ma művészete mellette, s a Csontváryk, Nagy Istvánok, Egryk mellett nőtt fel. És értelmetlenné válik, ha nem követi Rippl-Rónai József emberközelségét, valóságtiszteletét, az alkotás és munka szeretetét, s legfőképpen, ha nincs meg az a belső nyugalma, amivel ő a világot szemlélte és kimondta.

MARGÓCSY JÓZSEF: *Emlékezések a vajdasági irodalomról*

ANGYAL ENDRE: *Jiří Wolker: Vendég áll a házhoz*

POMOGÁTS BÉLA: *Robert Musil: Törless iskolaévei*

RÓNAI BÉLA: *Nemes István: A képszerűség eszközei
Radnóti Miklós költészetében*

BOSNYÁK SÁNDOR: *Kiss Dénes: Arcom a Föld*

MARGÓCSY JÓZSEF

Emlékezések a vajdasági irodalomról

A lexikonok adatai és hivatalos becslések szerint is mintegy ötszázezer magyar nyelvű nemzetiség él Jugoszlávia területén. Ennek a magyarságnak, a két világháború között – Majtényi Mihály összeállítására – 123 olyan kulturmunkása volt, akik valamilyen formában irodalommal foglalkoztak. Ez a százhuszonhárom író, költő, szerkesztő, kiadó, újságíró legnagyobb részét nem hivatásos író, de valamennyien fontosnak tartották azt, hogy az irodalom eszközeivel szolgálják a népművelést, a nyelvi kultúra terjesztését.

A két világháború között ez nem olyan egyszerű és természetes, mint jelenleg. Most kulturális egyezmények teszik lehetővé a két ország között a kiadványcserét, a könyvtárközi forgalmat, az írók kölcsönös látogatását, előadásait, üdültetését. A két állam hivatalos szervei, állami és társadalmi kapcsolatai megannyi formájában lehetővé teszik a mozgást, az érintkezést: az újvidéki Fórum nyomda sok könyvet nyom magyarországi megrendelésre, a központi könyvkereskedésben megkaphatók a hazai könyvek is, körülbelül ugyanolyan áron, mint itthon, az egyetem Magyar Intézetében éppúgy olvashatók a magyar irodalmi folyóiratok, mint a Matica Srpske hatalmas és kényelmes olvasótermében, nálunk is mind több vajdasági író könyve kapható. A két világháború között erre nem kerülhetett sor; csak nagyritkán jutottak át könyvek kereskedelmi forgalomban: Szenteleky Kornél levelezésében minduntalan panaszkodik, hogy a számára Budapestről küldött könyvek, folyóiratok, elvesztek a sovinszta postások kezén. Ennek megfelelően valamilyen belső önellátásra kellett berendezkedniük a vajdasági irodalomszerető és irodalmat kedvelő embereknek: gyógyszerészeknek, ügyvédeknek, orvosoknak, s az újságíróknak.

Erről a százhuszonhárom irodalmárról számol be a ma már veterán sorba számított, de hetyke pipájával szájában méltán örökifjúnak tartható *Majtényi Mihály*, ab-

ban a két kötetes gyűjteményben, amelynek „Emlékezések, írói arcképek” alcímet adott a kiadó (*A magunk nyomában*, Novi Sad, 1961; *Szakra és hamu*, Novi Sad, 1963). Majtényi az első világháború után indult, családi kapcsolatai is az irodalom felé viték. (Gazdag, érdekes pályájáról az új irodalmi lexikon megfelelő felvilágosítással szolgál.) Szabadkai, majd újvidéki újságírói működése lehetővé tette kapcsolatait valamennyi íróval: az idősebbekkel éppúgy, mint a fiatalabbakkal. Így a második kötet végén készített névsor valamennyi tagja személyes ismerőse, barátja volt Majtényi Mihálynak.

Az első kötetet Móra Georgikonjából vett mottóval bocsátja útjára: Móra az „álomrétek kaszásainak” nevezi írókollégáit. Van ebben valami meghatóan pontos elemzés, ahogy átveszi Majtényi ezt a Mórától származó kitétel. Abban a régi sovíniszta, ellenségeskedő harcban csakugyan egy kicsit álomréteken kellett éreznie magát annak, aki az ólomszerűk kaszásaiként kívánt működni. Itthonról értetlenség és kicsinyellő lekezelés várta a „délvidéki” író, otthon pedig rossz szemmel néztek rá. A második kötet bevezető szavaiban ezt olvashatjuk: „én abból indultam ki, hogy irodalmunknak ollómmal körülnyesett fejezetei és a fejezetek szereplői vagy szikrává, vagy hamuvá váltak rég, és talán csak így, a mese hangján lehet őket újra életesen felidézni.”

Ez az utóbbi nyilatkozat megmagyarázza a két kötet alaphangját, stílusát és szándékát is. Nem filológus alaposággal veszi gombostűvégre az egyes írókat, nem foglalkozik skatulyázással, értékrend felállításával. Mindenkit egyaránt megbecsül, akinek nemes célkitűzése volt a két évtized alatt: hogy művelje a betűvetést, a magyar irodalmat, kultúrát. Nincs mit szégyenkeznie Majtényinak. A könyvtárak legalább harmincöt olyan folyóiratot, irodalmi mellékletet őriznek, amelyek a két világháború között, szorosabb értelemben vett irodalmi műveket tartalmaznak: ezek a folyóiratok és a nagy szabadkai és újvidéki napilapok voltak ennek a 123 írónak a tűzhelyei. Szerepelnek emlékezések a budapesti kiadóknál is megjelent Aszlányi Dezsőről és Aszlányi Károlyról; Kosztolányi kedvelt földijéről; Kisbéry Jánosról; a szerkesztőtanárról filológus Kohlmann Dezsőről; a Kazinczyhoz hasonló író-szerző feladatokba belerokkant Szenteleky Kornélról. Szóba kerülnek nagy elvi harcok, mint az a bizonyos couleur locale-vita, amely a vajdasági irodalom hivatását, feladatkörét, színvonaligényét volt hivatva eldönteni a harmincas évek legelején; képet kapunk írói összefüggésekről és csoportosulásokról, nyomdai munkásokról és mecénás gyűjtőszervezőkről. Ha valaki képet akar alkotni arról a felelősséget vállaló és küldetést valló munkáról, amely itt folyt két évtizeden át, akkor ehhez nagyszerű segítséget kaphat az érdeklődő olvasó. S ha valaki átböngészi a sok megjelent folyóirat csonka évfolyamait, a meg-megújuló kezdeményezésekre fel-felbukkant egyes számokat, akkor pontosan azt a hangulatot és világot fogja megtalálni, amelyet Majtényi Mihály könyve mutat.

Amilyen szerényen háttérben marad maga a szerző, éppoly erélyesen elzárkózik azoknak méltatásától, bemutatásától, akik még életben voltak a kötetek megjelenésekor. (Leqfeljebb meg-megemlíti egyiküket-másikukat.) Mintha csak azt mondaná Majtényi Mihály: én elsősorban azokról akarok írni, akikre Ti, most élők már nemigen emlékeztek, akikről szinte alig tudtok valamit. Rólam és azokról, akik még élnek és írnak, majd beszámol egy mostani fiatal, amikor visszaemlékezik az idősebbek munkásságára, a háború utáni irodalmi életre. Ugyanígy nem kerít sort a Híd című, kommunista folyóirat munkásságának ismertetésére sem, mert erről a Fórum 1964-ben külön kötetben emlékezett meg egy nagyon szép kiállítású, gondos összeállítású emlékkönyvvel. (Néhány Híd-beli munkatárs neve egyébként kimaradt a 123 személyes lajstromból.)

Amikor ezeket a köteteket olvasgatom, nem tudok megszabadulni két gondolat-tól: vajon a hazai irodalom hivatásos szakértői mennyire ismerik ezt a vajdasági irodalmat, s nem lenne-e már itt az ideje a gondosabb feltárásnak – támaszkodva az újvidéki egyetem Magyar Intézetének tudományos apparátusára, hallgatói segítségére; továbbá: vajon mennyire ismerjük mi magunk itthon egy-egy hazai táj irodalmi életét,

múltját, akárcsak közelmúltját is? Vajon a megyei könyvtárak, folyóirat-szerkesztőségek fontos feladatuknak tartják-e, hogy az elődök irodalmi örökségét megbecsüljük, birtokba vegyük, még akkor is, ha ezek az írók és művek nem tartoznak a világirodalom első vonalába? Azt hiszem, mindkét kérdést más is feltehetné magának, s nem ártana megfelelő módon cselekedni is, hogy elmaradásaink ne szaporodjanak.

•

1934 májusában Szabadkán megindult egy ifjúsági irodalmi folyóirat, a *Híd*. Egyetemi hallgatókból, újságírókból, tanárokból került ki első szerkesztő bizottsága. Hamarosan „társadalmi, irodalmi és kritikai szemle” lett belőle: ma már tudjuk, hogy ekkor került a lap kommunista vezetés alá, s a szerkesztő Májer Ottmár lett. A havonta megjelenő folyóirat eleinte főleg diákvonatkozású cikkekkkel foglalkozott, később azonban mindinkább ideológiai jellegű, elvi fontosságú cikkeket közölt, úgyhogy a harmincas évek végére, a folyóirat V–VII. évfolyama már hatalmas ablakokkal jelent meg, a cenzúra törlései helyén hevenyészett gyorsasággal szedett, nagybetűs terjesztési, hirdetési felhívások olvashatók. 1940-ben még a jugoszláviai hatóságok letartóztatják a szerkesztőség több tagját, majd a betiltás után *Világkép* címmel jelenik meg néhány szám. Az impériumváltás után a magyar hatóságok is letartóztatják a munkatársak nagy részét: *Májer Ottmár* szerkesztőt, *Schwalb Miklóst* felakasztják a magyar fasiszták, több munkatársukat büntetőtáborokba küldik, ahonnan nincsen számukra többé visszatérés. – A felszabadulás után, 1945 októberében újra megindult a *Híd* IX. évfolyama – folytatólagosan vállalva az elődök munkáját. A mai napig folyamatosan jár is a folyóirat – immáron a XXX. évfolyamában. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a harmincas évek vége felé a lap magyarországi terjesztője: *Bálint György* (Budapest, V. Nagy Sándor u. 6.), ahogy ez a számok hátsó borítólapján olvasható.

Ezeknek az 1934–41-es éveknek a munkásságáról adott ki tavaly emlékkönyvet a Novi Sad-i Fórum könyvkiadó. Az ötfélszáz oldalas szép kötet izelítőt ad abból a hatalmas forradalmi harcból, amelyet ez a folyóirat a kommunista eszmeiség terjesztéséért vívott a Vajdaságban az egyre nyiltabban terjedő fasizmussal szemben. Csak két tanulmány (*Oskar Davičo* Előszó c. írása és *Laták István* Utószava) foglalkozik történelmi visszapillantással, értékeléssel. Ezek között a dolgozatok között viszont ott vannak maguk a cikkek, amelyek – olykor megcenzúrázottan rövidítve, máskor csak első részükben közölve – magukért beszélnek és bizonyítanak. Nem lehetett volna ennél szebb emlékművet állítani a vértanú és a még életben levő egykori munkatársaknak, mint nagy példányszámban, szép kiállításban bemutatni akkori tevékenységük írásbeli dokumentumait: lám így harcoltunk, ezt írtuk, ezt tettük. Megdöbbenő, hogy mennyi álnevet használtak az itt dolgozó munkatársak: egyikük-másikuk igazi nevét a kötet összeállítói a leggondosabb nyomozás után sem tudták már megállapítani. Az illegalitás konspiratív szabályait követték, s munkájuk eredménye nem is maradt el. Van ebben a gyűjteményben szövegek a magyarországi viszonyokról is, még *Móricz* könyvének ismertetését is közlik: valamennyiben a türelmetlen igényesség jelentkezik, hogy a marxista eszmék nagyobb tért hódítsanak, s a Szovjetunió példáját mind nagyobb méretekben kellene követni. Közölnek tanulmányt a magyar–jugoszláv közeledésről és magyar nyelvhelyességi kérdésekről, stb.

A kötetet *Kovács János*, a Fórum kiadó munkatársa rendezte sajtó alá és ugyanő látta el gazdag jegyzetanyaggal, táblázatokkal és mutatókkal, hogy minél alaposabban megérthesse a mai olvasó a cikkek hátterét, megfejthesse az álnevek és utalások jelentését, értelmét. Örvendetes, hogy ezek a könyvek kaphatók a magyarországi könyvesboltokban is.

Jiří Wolker:

Vendég áll a házhoz

Válogatott versek

„A költő, aki szerette a világot” (básník, jenž miloval svět): így jellemezhetjük legjobban Wolkert, saját szavaival. A fiatalon, tudóvészben meghalt költő sirversének szánta ezeket a szavakat. József Attila tolmácsolásában így hangzik ez a megrázó rövid költemény:

Itt nyugszik Jiří Wolker. Költő volt. Szerette
a világot,
verekedni készült jogaiért.
Meghalt, mielőtt kiránthatta volna
szívét a harcban. Huszonnégy évet élt.

Minden Wolker-méltatásnak mottója lehetne ez a négy sor. Igen, a cseh költő szerette a világot, s nemcsak szerette, hanem harcolni is akart érte. Az első világháború, az orosz forradalom és polgárháború, az önálló Csehszlovákia megalakulása: ezek a nagy jelentőségű történelmi események állnak rövid életének hátterében, s ezeknek az eseményeknek költői vetülete szénezi gazdaggá írói és emberi pályáját. Kortársa, s kissé tanítványa is az európai expresszionizmusnak, főként a német expresszionisták „O Mensch”-pátoszának, de kortársa az orosz forradalmi irodalomnak is, elsősorban olyan rokon-lelkű költőknek, mint amilyenek 1920 körül Blok, Jeszenyin és Paszternak voltak, kortársa a fiatal Krleža forradalmi expresszionizmusának és kortársa, de nem epigonja az európai avantgard különféle irányainak. Ugyanakkor a cseh költészet legjobb hagyományainak is folytatója. Bármennyire is racionális alkatúnak tűnik a külföldi szemlélő számára a cseh nép, nem tagadható, hogy Csehország a XIX. és XX. században nemcsak a nagy muzsikuskok, Smetana, Dvořák, Janáček, Martinu, hanem a nagy költők hazája is volt, Máchától Nezvalig. Sűrűn szaporodó fordítások révén a magyar olvasó is egyre jobban megismerheti a cseh nemzeti karakter költői vonásait, s látnia kell, hogy Wolker ennek a jelentős fejlődési sornak egyik legjelentősebb, legkiemelkedőbb tagja.

A wolkeri költészet, a wolkeri humanizmus a világot a maga teljességében fogja át. Eb-

ből a teljességből még a látszólag élettelen tárgyak világa sem hiányzik. *A tárgyak*: ez egyik legtipikusabb versének címe, s örülhetünk, hogy ezt a szép verset egy alapjában szintén wolkeri alkatú magyar költő, Weöres Sándor tolmácsolásában idézhetjük:

Szeretem a tárgyakat, hallgatag társakat,
mert mindenki úgy bánik velük,
mint élettelenekkel,
pedig élnek, s néznek reánk,
mint hű kutyák,
összesűrűdö tekintettel,
és szenvednek,
mert hozzájuk senki se szól.
A társalgást kezdeni szégyellik,
várnak, hallgatnak, várnak,
pedig
beszélgetnének, hiszen látod!
Ezért szeretek minden tárgyat
és az egész világot.

Igen, ez valóban annak a költőnek hangja, aki „szerette a világot”. Állandóan visszatérő vezérmotívuma a wolkeri lírának ez a hang: sokféle változatban felcsendül. Elvont álmodozás, testetlen humanista ábrándok csupán? Nem, mert Wolker, a polgárságból származó, de a néphez közel élő, a munkásosztályra hamar rátaláló ifjú költő a forradalom gondolatát is magáévá teszi, s *Koldusok* című versét – Zádor András fordításában – így fejezi be:

Koldusok, én azt mondom nektek,
nem elég ide a nap fénye,
az urak nagylelkűbbek lesznek,
ha megvillan késetek éle.

Vagy idézzük Rab Zsuzsa fordításában a *Fényképek* című verset, ahol a polgárháborútól meggyötört, éhező szovjet nép felé fordul a költő, s így döbrenti rá társait a szenvedések képeire:

Elvtársak, kik a bolt előtt sietve
munkára mentek reggelente,
elvtársak, ti akiknek
testvéreitek éhe mar szívetekbe:
a nyomor és halál e képeit
véssétek a bárasztalokba,
ragasszátok pezsgősdugókra, étlapokra,
mind vádoljon, kiáltson,
hogy ott a habzsoló, töltekező

minden tényéren és minden poháron
egy-egy üvöltő halottat találjon:
– Te emberevő! Te emberevő!

Mélységes emberszeretet, forradalmi humanizmus, a dolgozókkal, szenvedőkkel, elnyomottakkal és elesettekkel való együttérzés, a jóért való harc és a változás vágya: mind-egyik egy-egy akkordja a wolkeri életműnek. Idézhetnők nagyszerű proletár-balladait – az egyik legszebb, a *Ballada a fűtő szeméről* József Attila kongeniális átköltésében már harminc éve kincse fordítás-irodalmunknak, – s idézhetnénk olyan Wolker-verseket, mint az *Ember*, a *Sarki lámpák*, az *Aratás*, a *Délelőtt a parkban*.

Sajátos színét jelenti Wolker lírájának a misztikus hangok. Misztika és proletárköltészet: látszólag szokatlan összeállítás, de nem szokatlan, ha az 1920 körüli világirodalomra gondolunk, elsősorban a már említett három orosz-szovjet íróra, Blokra, Jeszenyinre, Paszternakra. Amott a pravoszláv misztika hangjai színezik a forradalmi élményt, Wolker-nél pedig a morva tájak barokk hagyományokat őrző népi katolicizmusa. Érzelmes gyermekkori emlékek, a hű barátok képe, a forradalom inspiráló ereje és a morva népi katolicizmus: ezek az elemek legjobban a *Szenthalom* poémájában forradnak művészi szintézisbe, de részleteiben vagy egészükben ott vannak sok más Wolker-versben is. Egyéniségéhez, művészetéhez ezek a látszólagos ellentmondások is hozzátartoznak, s az ellentmondás nála költői egységé válik.

A költői egységbe az avantgardista vonások is törés nélkül beleilleszkednek. Szóltunk már Wolker és az expresszionizmus kapcsolatairól. Szurrealista elemeket is fölfedezhetünk nála, sajátos költői nyelvében, képalkotó fantáziájában. Wolkerre is, az európai szürrealizmusra is nagyon jellemző az olyan vers, mint *A beteg kedves*. Íme két első szakasza Végh György fordításában:

En nem betegszoba:
egy halastó, hova
elsüllyedtem ma búsan,
s fenekén heverek.

Koloncként rakták rám az ágyat, mint nehéz követ,
talán azért, nehogy az ablakhoz ússzam,
hol az üveg-vizfelszínnel épp összeér az ég.
Szerelmem eljön tán, a kedvesét
meglátogatni ott a mélyben.

és kalapját térdére téve ül a széken,
azt mondja, hogy kint szép idő van.
S nekem nincs semmim, amit neki adjak,
megbetegedtem, nincs súlya szavamnak,
s áttetsző a testem,
mint az üveg.

Ilyen strófákat és sorokat is bőven idézhetnénk. Ugyanakkor említsük Wolker költészetének még egy jellemző vonását: az erotikus motívumokat. Ezek is vissza-visszatérnek nála, s van verse, ahol szinte mindent kimond. Mégis, sosem válik füledtté, izléstelené: még legmerészebb verseiben is érzünk valami sajátos tisztaságot, az erotikus elemeknek magasabb emberi és művészi szférákba való emelését. Nem csámcsogó gyönyörűséget kapunk, hanem a nagy költő szavát halljuk.

Örülünk kell, hogy Wolker költői opuszának legnagyobb részét, több mint száztiz verset, a kiadó letette a magyar olvasó asztalára. Persze, a fordítások színvonala nem egyenletes: találkozunk sablonos megoldásokkal, műfordítói rutin-munkával. (Ez utóbbival főleg ott, ahol a fordítók nem a cseh eredeti alapján, hanem nyersfordítások kétes értékű segítségével dolgoztak). *Caeterum censeo*-ként állandóan hangoztatnunk kell: nem tartjuk kielégítőnek a nyersfordítások alapján készülő tolmácsolásokat! Az ilyesmit csak olyan nagy költők engedhetik meg maguknak, mint József Attila, Szabó Lőrinc vagy Weöres Sándor. Egyikük sem cseh eredetiből fordított, mégis, költői géniuszuk, Wolkerrel való affinitásuk átsegítette őket a buktatókon. Tótfalusi Istvánnál, Lator Lászlónál, Tellér Gyulánál, sőt néha Eörsi Istvánnál is rutinszerűséget érzünk. Azt hisszük, hogy elsősorban csehül tudó írókkal, műfordítókkal kellett volna elvégeztetni a munkát. Nem értjük például, miért szerepel Monoszlóy M. Dezső csak egy fordítással, pedig a Szlovákiában élő, csehül jól tudó magyar író kitűnően ért az esztétikai és filológiai igények összehangolásához. Monoszlóy 1961-ben már kiadott egy Wolker-válogatást Pozsonyban: ennek legalább tiz-tizenöt darabját föl kellett volna a kötetbe venni, így *Luxemburg Róza* meg-rázó drámai balladáját. Hiányoljuk Wolker prózai írásait, kis drámáit, elméleti cikkeit is ebből a válogatásból. Végül nem ártott volna bibliográfiát adni az eddigi magyar Wolker-fordításokról.

Dobossy László méltató utószava, Bojtár Endre életrajzi jegyzete rövidségében is érdemes munka, s hasznos útbaigazítást ad a Wolker költészetével most ismerkedő olvasónak. A jegyzet egyik állítását szeretnők csupán kissé módosítani. Zdeněk Kalista, akit a jegyzet mint Wolker lakótársát említ, valóban költőként kezdte pályáját, a *Ráj sráce* (A szív paradicsoma) című kötettel, később azonban historikus és irodalomtörténész lett. Jelenleg a Károly-egyetem nyugalmazott docenseként él Prágában: megírta emlékezéseit is Wolkerre, és sokat foglalkozott a cseh barokk kultúrájával és költészetével. Végül egy nyelvboltás: az *Elutazás* című vers fordításában Rab Zsuzsa a „bakáriai állomás” kifejezést használja, holott itt a horvát tengerparti Bakar – olaszosan Buccari – városáról van szó. (Nem ártana az ilyen apróságokra sem figyelni.)

ANGYAL ENDRE

Robert Musil:

Törless iskolaévei

A klasszikus írásoknak sajátos, szinte „organikus” életük van, nem mereviti kövületté őket az idő, sőt értelmük újabb és újabb rétegét tárja fel. Ha egymást váltó korok, külföldi igényű olvasók fordulnak is hozzájuk, van mondanivalójuk mindenkinek. E kivételes írások közé tartozik Musil elbeszélése is.

A történet maga elég bizarr, ha nem is olyan különös, mint a modern próza más mestereinél: például Kafkánál vagy Joycenál. Az ifjú Törless a századforduló Ausztriájának egyik előkelő katonai nevelőintézetében éli a növendékek unalmas életét. Egy pillanatban azonban feltárul előtte az intézet titka: megismerkedik a különös „vörös szobával”, ahol társai tombolják ki kamaszkori szexualitásuk és szadizmusuk zavaros és kegyetlen ösztöneit. Törless egy időre szintén a rejtekhely borzalmainak hatása alá kerül, ám egyéniségének egészséges erői kiszakítják a bűnből és a lelki zavarok közül, s végül megnyugodva hagyja el az intézetet.

Amikor az elbeszélés – 1906-ban – megjelent, senki sem tulajdonított neki különö-

sebb jelentést, a kritika a kor pszichologikus hajlandóságú művei között tartotta számon, legfeljebb ha a kamaszkor zavaros világának fölényes elemzését dicsérte benne. Mint ahogy Fenyő Miksa részletes, elmélyült, a magyar megjelenést több mint fél évszázaddal megelőző ismertetése is (Nyugat 1908). Miként társaiból – Kafkából, Svevoból, Traklból – Musilból is később lett „modern” író, a *Törless iskolaéveinek* igazi jelentőségét és értelmét maga a történelem világította meg.

Az erőszak, a kiméletlenség, a kiszolgáltatottság és a megaláztatás Musilnál még a kamaszkor eltorzult világának része, évtizedeknek kellett eltelnük, hogy a W.-i nevelőintézet kamaszainak furcsa kínzókamrájából rendszer és emberi állapot legyen. S minthogy ez bekövetkezett, Musil bizarr története is különös értelmet nyert: maga a történelem minősítette „jövendőléssé”, a haláltáborok és a vallató zárkák fasiszta rendje évtizedekkel korábban a *Törless* lapjain kapta az első ábrázolást. „Reiting, Beineberg: a mai diktátorok in nucleo” – jegyezte fel maga a szerző később, szinte beleborzongva első művének kései aktualitásába. Reiting, a durvaság és kegyetlenkedés primitív megszállottja és Beineberg, aki egyfajta növendék–Naphtamódjára az irracionális homályos tételeiből vezeti le az embertelenség ideológiáját, valóban a faszizmus kísértes előőrsei. Mint ahogy a „vörös szoba” is a modern civilizáció mögött meghúzódó, az alacsonyrendű ösztönökből szövődő sötét világ jelképe, azoknak az erőknek a szimbóluma, melyek később valóban a kegyetlenség és kiszolgáltatottság kontinensévé változtatták Európát.

Törless – és Musil – legfőbb élménye az, hogy a civilizáció és a barbárság, a rend és az embertelen indulatok káosza valójában milyen közel is esik egymáshoz: „Az is lehetséges, hogy az eddig egyetlen tudott fényes, nappali világból egyszer csak átlép az ember egy másik, egy fülledt és tomboló és szenvedélyes és mezítelen és megsemmisítő világba. S ahogy nemcsak átléphető a küszöb, amely elválasztja azoknak a világot, akik az életben, mint valami üvegből és vasból való átlátszó épületben járják szabályos útjukat család és hivatal között, azokétól, akik letaszítva, véresen, kicsapongásaiktól mocskosan tévelyegnek üvöltésektől visszhangzó zezgugos folyosókon, hanem oly végtelen közel is van egymáshoz ez a két világ, hogy láthatatlanul érintkező határukat bármely pil-

lanatban átléphetjük." Ezek a sorok a modern polgári irodalom egyik legfőbb mondanivalóját: a világ és az ember „rendezetlenségét”, a diszharmóniák uralmát hangoztatják. Mert Musil nem csupán a történelem későbbi borzalmait – „in nucleo” – sejtette meg, hanem a polgári irodalom számos későbbi élményének is hangot adott. A végleges és reménytelen magány, a halál félelme és élménye, a létezés kísérteties kontrasztjai, az elidegenedés – az az életérzés és azok a problémák, melyek az „egzisztencialista” regény mestereit foglalkoztatják – sorra jelentkeznek az elbeszélésben. „Saját énje és a külvilág eseményei között, de saját érzései és énjének legmélyebb, megértésre váró rétege között is eltörölhetetlen választóvonal maradt, és ez, mint valami látóhatár, visszahúzódott előle, ha közeledni próbált hozzá. Mennél pontosabban fogalmazta meg érzéseit, annál idegenebbé, annál érthetlenebbé váltak, s már nem is úgy látszott, mintha azok hátrálnának előle, hanem mintha ő maga távolodna el tőlük, s mégsem tudna a közeledés illúziójától szabadulni” – Törless közérzetének megfogalmazásában az elidegenedés kategóriáját ismerhetjük fel.

A *Törless iskolaévei* így került a modern polgári irodalom „őskeresésében” Kafka *Perének* vagy novelláinak szomszédságába. A hasonlóságok szembetűnőek, – nemkevésbé a különbségek is. Kafka mítoszt és költői jelképet alkotott, Musil inkább a lélektani realizmust képviseli: azokat az élményeket és azokat a típusokat találta meg igen korán – talán először –, melyek évtizedek múltán saját nemzedékének világát járták át és népesítették be. Az elidegenedés, a szorongás és a magány – Törless közérzete – úgy vált általánossá, ahogy Reiting és Beineberg is a modern világ félelmetes típusai lettek. Musil Kafkával ellentétben a *lélektan* és a *realizmus* módszerével ismerte fel és jelenítette meg a kor válságának tüneteit, ez teszi művét a nagy pályatárs mellett is hallatlanul érdekessé. Kafkával együtt azokhoz az írókhoz tartozik, akik, mint Rilke, Trakl, Svevo vagy ők ketten, a Monarchia válságtünetei között élve figyeltek fel egy egész világrend és társadalom, kultúra és civilizáció általános betegségére.

Erről a válságról vallott Törless históriája, néhány kamasz bizarr és kegyetlen történetét növelve komor értelemmel terhes szimbólummá. A mottóként használt Maeterlinck-

idézet a mélység bűváranak kudarcáról beszél. – Musilnak viszont éppen az sikerült, amit a mottó tagad. Érdemes volt leszállania néhány lélek mélységeibe: egy világ rejtett tanulságát hozta fel.

POMOGÁTS BÉLA

Nemes István:

A képszerűség eszközei Radnóti Miklós költészetében

A magyar stilsztika alig egy évtizede ocusdott föl aléltságából. S mintha a kutatók érézték volna, hogy sok mulasztást kell pótolniuk, nagy lendülettel láttak munkához, nem törődve azzal, hogy a stilsztika a nyelvtudomány és az irodalomtudomány közötti határterületen helyezkedik el, és sokáig kérdéses volt, hogy a nyelvészek vagy az irodalmárok illetékesek-e inkább a művelésére. Az összefoglaló nagyobb stilsztikai és a részletkérdéseket boncolgató tanulmányok sorába szervesen illeszkedik be *Nemes István* munkája.

Ma már szinte közhelyként hat az a fölismerés, hogy minden nyelvi megnyilatkozás: a legegyszerűbttől, a hétköznapitól a legmagasabbrendűig, a műalkotásig a tartalomnak és a formának szétválaszthatatlan kapcsolata. Ez a kapcsolat azonban nem varázsütésre születik meg, még a művészet szférájában sem, hanem az alkotónak a mondanivaló, a tartalom birtokában is minden esetben keservesen meg kell harcolnia, verekednie érte. Erről különben maga *Radnóti* is megemlékezik, amikor így vall: „Az irodalomban csaknem minden a nyelven fordul meg, mert ezen dől el, hogy művészet-e valamely írás, vagy dilettáns próbálkozás. Az irodalom anyaga a nyelv, és mindenkor az anyaggal való küzdelem eredménye a mű. A minőség pedig e küzdelem eredményétől függ. A költő, az író ott kezdődik, ahol világot teremt magának és ezt a nyelven keresztül teremti” (Tanulmányok, cikkek. Bp., 1956–25–6. Idézi Nemes i. m. 4.).

A stíluskutatót valósággal csábítja a kérdés, vajon költőnk a nyelvi eszközökkel önmaga világának megteremtésében milyen magaslatokig jutott el.

Lehet vizsgálni a nyelv teljes eszköztárszerét, valamennyi stíluseszköznek a költő életművében, emberi és művészi világában betöltött szerepét. A képszerűség, a képkalkotás a stíluseszközök gazdag rendszerében központi helyet foglal el, különösen jellemző az íróművészre, érthető tehát, hogy a szerző Radnóti stílusának vizsgálatában ezt választotta.

Témája látszólag erősen leszűkített, a cél kitűzésében azonban a stíluskutatástól megkívánt összetettség jut kifejezésre. A szerző arra vállalkozott, hogy a képszerűség eszközeinek vizsgálatával, elemzésével, értelmezésével teljesebbé tegye a már eddig is többek által megrajzolt Radnóti-portrét.

Az első fejezet: *A tanulmány célja, módszere és rendszere* még részletezőbben fejti ki a munka célját, és tájékoztat a módszerről is. A külföldi és a magyar szakirodalomban alkalmazott stíluslemző eljárások közül azt választja, amely a költői művek kifejező eszközeinek, a nyelvi formának, e formát összevető nyelvi eszközöknek a vizsgálatából indul ki, s az általuk betöltött stilisztikai funkció kifejtésével jut el az író egész életművének, együttes hatásának megállapításáig. Ez az ún. nyelvi-stilisztikai elemzés főként olyan kutatók munkájában gyümölcsöző, akik kellő biztonsággal mozognak a nyelvi rendszerhálózat labirintusában, és a nyelvi eszközök stílusértékét, illetve -értékeit számontartó analitikus stilisztikában is otthonosak.

A tanulmány fő fejezete: *Radnóti képkalkotásának jellemző stíluskategóriái*. Világos logikával foglalja össze a szerző a költői kép, a szóképmivoltára, lényegére vonatkozó, nem mindig egyértelmű, sőt sokszor ellentmondásos véleményeket, majd pedig a szóképek, a képkalkotásnak a korral, a korstílussal való összefüggéseiről szól néhány szemléltető, bizonyító példa említésével. A tartalom és a forma kapcsolatának indítékait, a kapcsolat megteremtésének lehetőségeit, korlátait vizsgálja a *Képzettársítás és formaigény a metaforikus képkalkotásban* címmel indított alfejezetben. Ezek után Radnóti költői képeinek stilisztikai értékeit, kifejezőségét veszi sorra.

Mivel a szóképek közül a metafora a leggyakoribb, a legjellemzőbb, érthetően a legtöbb figyelmet Radnóti metaforái kapják. Külön szól az egyszerű (melléknévi, igei, főnévi),

a teljes és a komplikációs metaforák stílusértékéről.

Sok példa felsorolása és főként tartalmi értelmezése után igazolva látjuk azt a megállapítást, hogy Radnóti egyszerű metaforáinak nagy része *igei*. Ezzel kellőképpen megmagyarázza a szerző Radnóti nyelvének gyakori túlfűtött mozgalmasságát, expresszív jellegét.

Ha a terjedelem nem szabna sokszor áthághatatlan korlátokat, nem lett volna haszontalan néhány eredeti, valóban Radnóti-metafora nyelvi-stilisztikai kibontása. Így ez a fejezet – bár rendkívül változatos – egy kicsit fölsorolás jellegű, de a statisztikai módszer nyújtotta lehetőségek felhasználása nélkül. Annál inkább szembetűnő ez a vonás, mert a következő fejezetekben már a legtöbbször megvalósul a képek általunk kívánt részletesebb nyelvi-stilisztikai kifejtése.

Komplikációs metaforáinak forrása az érzéki benyomásokkal való játék, s eredményeként a különböző érzéktérületekhez tartozó érzetek között teremtett igen változatos, tarka, sokszor meghökkenítő asszociációk. Hadd említsünk közülük legalább néhányat: *tüskés harag, a csönd megkeményedett, nyurga mosolygás, fehérlő tájadalom, hőszin öntudat* stb.!

Radnóti megszemélyesítései szintén a már említett mozgalmasság, a dinamizmus kifejező eszközei, s jelentős szerepük van abban, hogy költőnk stílusát *verbálisnak, ígésnek* minősíthetjük.

Az allegóriák és a szimbólumok két rövid fejezete a szerző tudományos tárgyilagosságát bizonyítja. Az előző fejezeteket olvasva az az érzése támadhatna az olvasónak, hogy a költő iránti tisztelet a stíluskutatóból mindig az elismerés, a pozitív értékelés hangját váltja ki, s tiszteletlenségnek, kegyeletsértésnek tartana ellenkező előjelű megjegyzéseket. A szerző véleménye szerint az allegória, még inkább a szimbólum nem tartozott Radnóti magas művészi fokon alkalmazott stíluseszközei közé.

A tanulmánynak a hasonlatokról szóló fejezete véleményünk szerint a legjobban sikerült. A nyelvi-stilisztikai elemzés komplexitása itt valósul meg a legmagasabb fokon.

Az eufemiák és kakofemiák rövid méltatása után az utolsó fejezet következik: *A képrendszer komplex vizsgálata*. Ez a kiadványnak nagy nyeresége, mert egyrészt jól megválasztott példákon mutatja be Radnóti életművében az indulástól a korán megszakadt

élet művészetének merészen fölfelé ívelő fejlődését, másrészt nagyszerű verselemzéseivel követendő mintát is ad.

E tanulmány föltétlen nyeresége az elméleti jellegű stilisztikai kutatásoknak. Jól tudjuk, hogy az írói művek, a versek, s a bennük alkalmazott stíluseszközök elemzése – főként a tartalom, az alkotó életpályájának ismeretében – erősen csábít az egyéni, a szubjektív értelmezésre, a beleérzésre. Hangsúlyozandó érdeme a szerzőnek, hogy – noha alapos ismerője Radnóti életművének – mindvégig megmarad a tartalom és a forma dialektikus egységén alapuló szemléletmódnál. Ezzel jelentősen hangsúlyozza azt a – gyakran kétségbe vont – tételt, amely a stilisztikát a tudomány rangjára emeli, azt ugyanis, hogy a stilisztika, a stíluskutatás, az egyéni stílusok vizsgálatában is eljuthat egzakttá megállapításokig, amelyekből aztán kikerekednek a stilisztika törvényei, és kialakul sajátos belső rendszere.

De még talán nagyobb nyeresége e tanulmány a Radnóti értékelésére hivatott irodalomtudományi tanulmányoknak. Meggyőzően mutatja be a képszerűség eszközeinek vizsgálatával a pályája kezdetén a magyar költészet klasszikus hagyományainak, a különféle izmusoknak a hatása alatt álló költőt, akit a nyugtalan útkeresés elvezet az impresszionizmushoz. S miután magába olvasztotta legmaradandóbb erőnyeit, az expresszionizmus lesz stílusának meghatározója. De itt sem nyugszik meg, s még fiatalon fölemelkedik a modern lírai realizmus magaslatára. Mindez azonban nem üresen kongó nagyhangú deklaráció, hanem logikusan végigvezetett és módszeresen felsorakoztatott érvek, bizonyítékok, kortársakkal, elődökkel való párhuzamok, összevetések konklúziója, megalapozott következtetése.

A tanulmány tartalmi erőnyeit fokozza a témához illő, választékos, de nem mesterkéltszerű stílus. Haszonnal forgathatják nemcsak az elméleti stilisztika és az irodalmi stíluskutatás szakemberei, hanem azok is, akik a költészetben megvalósuló művészi szépségeket mennél teljesebben kívánják fölfogni és magukévá tenni.

RÓNAI BÉLA

Kiss Dénes:

Arcom a Föld

Alkotni annyit jelent, mint felismerni és ki-mondani a törvényt. Az ember érzi feje felett az „egek csillagbizonytalanságát”, jobbra is, balra is a végtelen teret és keresi az úmenti táblákat, amelyek jó úton tartják, keresi helyét és feladatát, keresi a rendet. A rendkeresés a legemberibb költészet. A rend keresését vállalja Kiss Dénes is, mert tudja, hogy „a természet pontosan fogalmaz”, és a költő feladata, hogy a természet pontosan fogalmazott jelzéseit emberi szavakra fordítsa.

Az ember és a természet másfajta kapcsolata bontakozik ki Kiss Dénes verseiből, mint amit a mindennapok szemlélete hirdet. Az ember egy a természettel, része és tükré a mindenségnek. A fák, a füvek és a madarak rokona, anyja a föld, arca is reá hasonlít. A természetet nem akarja leigázni, mert akkor önmagát igázná le, csak megérteni akarja, és a megértés birtokában még jobban azonosulni. A mindenség az emberben eszmél önmagára, az emberben él. A mindenség megismerése önmagunk megismerése, a „belső világúr” feltárása a mindenség törvényeinek a feltárása is. A nagy kérdésekre is, amelyek már az első embert is foglalkoztatták, a belső világban felismert törvények adják a feleletet:

megtudom: miért
és honnét jöttem,
csak magamhoz érjek
egyre közelebb.

(Utazásaim)

S egy másik versében a „miért”-re is válaszol: Az emberi lét (amely nem más, mint „örök láncreakció a szívdobogásban”) értelmét és célját a világ arcának emberibbé formálása adja.

A másképpen értelmezett világ más erkölcsi magatartást követel.

Az ember jó szívvel fordul a világ felé, hisz az emberben, az embertől való csodákban, egyetlen fegyvere a jóság. A világ csak szeretettel és jósággal alakítható (a kemény a keménynek ellentáll, visszavág, a lágy előtt megszeli). Szeretetre és jóságra épülhet

csak minden, ami emberi. Az ember (esetleg azt is mondhatom: a költő, Kiss Dénes szótárában is egyet jelent a kettő) feladata, hogy a jóság sok kis melegét összpontosítsa, s szívverésével beleilleszkedjen az egyetemes életritmusba:

csak egyszer megtaláljam
s külön nappá rakhassam össze
a szemeiteket,
ami a föld körül körözne
és nem lenne sohasem hideg.

(*A másik arc*)

S amíg ez a várva várt Nap fel nem kel
s nem melegít (A tisztaszívűek közül addig
még hányan kerülnek „kivégzőnégyszögek
sorfalába”?) addig az ember jövője a végte-
lenbe írt aggdóásteli kérdőjel:

A türelem mindig kevés
és sok a vak ítélkezés.
Szívünkben ketyeg az óra:
kimér minket rosszra, jóra.
Hogy felnőjünk hozzád emberi jövő,
marad-e arra idő?

(*Türelem*)

Az emberiségért vállalt felelősség az alap-
hangja költészetének. A végső nagy igazsá-
gok izgatják. Hangja egyszerű és tiszta. Le-
mond a költőiességről és igazabban költővé
válik, nem törődik egyéniségével és egyéni-
ségének vonásai még jobban kirajzolódnak.
Gondolkodó költő: a szívével pásztázza végig
a világot. Alázattal közelít a mindenséghez.
mert a törvények magját akarja megragadni.
Csöndesen szól, hogy mindenki hallja.

S hogy egy-egy versében az elindított gon-
dolatot nem vezeti végig a logika csomó-
pontjain, amögött az igazságkeresők termé-
szetes megtorpanásain túl azt is látnunk kell,
hogy érzi az igazság kimondásának külső és

belső akadályait. A valószínűbb igazságért hoz-
záteszem, hogy nincs olyan verse, amelyben
a kimondatlant-kimondhatatlant meg ne köze-
litené. Verseiben is éppúgy, mint a számok
világában a több ismeretlenes egyenleteknél,
az ismert valósságelemek birtokában felfény-
lenek az összefüggések nyomán a kimon-
datlan igazságok is.

Az egyetemes igazságok keresése jellemzi
anyjáról, fiáról, feleségéről, faluja népéről írt
verseit is. Az általános érvényűt mindig konk-
rét életképeken keresztül (Relativitás, Anyám-
ra gondolok, Kettős kép, Véglegesség) köze-
liti meg. Az egyik versében például az any-
járól beszél, és az anyja nem több és nem
kevesebb, mint a természet része és egésze,
s törvényfelismerései is maradéktalanul ki-
bomlanak.

Úgy élt mindig, hogy dolgozott,
megvakult, annyit foltzott,
föld felé annyit hanjlongott:
vetett, ültetett, kapált,
hogy már a tájék része lett,
belegyökerezhetett, mint a fák,
most már örökre
dombokhoz görbitve derekát.

(*Az udvart kérdezed*)

Arra hívnám fel végül is figyelmét, hogy
jobban vigyázzon a versek sodrására, lendü-
letére, az indulat hevén, a látomás lázá-
nak megőrzésére, a szavak súlyának, helyi
értékének, átütő erejének kitapintására, hogy
a felismert törvények igazsága még inkább
indulatokat fakasztó, cselekvésre kényszerítő
költészet legyen. És a felismert törvényeket:
a tiszta jeleket érthetően és nagybetűkkel
írja ezután is az égre, hogy a jel – akár
a legenda szerint a három királyt – elve-
zesse az embert az emberig.

BOSNYÁK SÁNDOR